TÜRKİYƏ ÜÇÜN

MİLLİ STRATEGİYA

TÜRK XARICI SIYASƏTINƏ
"OSMANLI PERSPEKTIVI" ILƏ YENI BIR BAXIŞ

HARUN YƏHYA

ADNAN OKTAR

TÜRKİYƏ ÜÇÜN MİLLİ STRATEGİYA

TÜRK XARİCİ SİYASƏTİNƏ "OSMANLI PERSPEKTİVİ" İLƏ YENİ BİR BAXIŞ

HARUN YƏHYA

MÜNDƏRİCAT

OXUCUYA 4
YAZIÇI VƏ ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA 5
Giriş 7
1. Xarici siyasətdə ağıl, psixologiya və barışmazlıq 9
2. Orta Şərq illüziyaları və Türkiyənin strateji səhvləri 14
3. Bərzani açarı ilə Şimali İraq düyününün açılması 31
4. "Çəkic güc"ün əsl missiyası 52
5. Türkiyə üçün Balkan strategiyası ya da Türk-İslam mərkəzindəki "Həyat sahəsi" 76
6. Orta Asiya, Qafqaz və "Qızıl alma" 85
Ədəbiyyat 109

ÖN SÖZ

OXUCUYA

Bu kitabda və digər əsərlərimizdə təkamül nəzəriyyəsinin süqutuna xüsusi yer ayrılmasının səbəbi bu nəzəriyyənin hər cür din əleyhinə olan fəlsəfənin təməlini meydana gətirməsidir. Yaradılışı və dolayısı ilə Allahın varlığını inkar edən darvinizm, 150 ildir ki, bir çox insanın imanını itirməsinə və ya şübhəyə düşməsinə səbəb olmuşdur. Buna görə də, bu nəzəriyyənin yalan olduğunu ortaya çıxarmaq əhəmiyyətli imani vəzifədir. Bu əhəmiyyətli xidmətin bütün insanlığa çatdırılması isə zəruridir. Bəzi oxucularımız ola bilər ki, yalnız bir kitabımızı oxumaq imkanı tapa bilər. Buna görə də, hər kitabımızda bu mövzuya qısaca da olsa yer ayrılması uyğun hesab edilmişdir.

Qeyd ediləcək başqa bir məqam isə, bu kitabların məzmunu ilə əlaqədardır. Yazıçının bütün kitablarında imani mövzular Quran ayələri yönündə izah edilir və insanlar Allahın ayələrini öyrənməyə və yaşamağa dəvət edilirlər. Allahın ayələri ilə əlaqədar bütün mövzular oxucuda heç bir şübhə və ya sual buraxmayacaq şəkildə açıqlanmışdır.

Bu mövzuda istifadə edilən səmimi, sadə və səlis üslub isə kitabların hamı tərəfindən rahat başa düşülməsini təmin edir. Bu təsirli və sadə izah sayəsində kitablar “bir nəfəsə oxunan kitablar” ibarəsinə tam uyğun gəlir. Dini qəti şəkildə rədd edən insanlar belə, bu kitablarda bildirilən həqiqətlərdən təsirlənir və yazılanların doğruluğunu inkar edə bilmirlər.

Bu kitab və yazıçının digər əsərləri oxucular tərəfindən şəxsən oxuna biləcəyi kimi, qarşılıqlı söhbət şəraitində də oxuna bilər. Bu kitablardan istifadə etmək istəyən oxucunun, kitabları bir yerdə oxumaları mövzu ilə əlaqədar öz təfəkkür və təcrübələrini də bir-birlərinə ötürmək baxımından faydalıdır.

Bununla belə, yalnız Allahın razılığı üçün yazılan bu kitabların tanınmasında və oxunmasında iştirak etmək də böyük xidmətdir. Çünki yazıçının bütün kitablarında isbat və razı salan tərəfi son dərəcə güclüdür. Buna görə də, dini izah etmək istəyənlər üçün ən təsirli üsul bu kitabların digər insanlar tərəfindən də oxunmasının təşviq edilməsidir.

Kitabların arxasına yazıçının digər əsərlərinin təqdimatının əhəmiyyətli səbəbləri vardır. Bu sayədə kitabı nəzərdən keçirən şəxs yuxarıda yazılan xüsusiyyətləri daşıyan və oxuyacağına ümid etdiyimiz bu kitabla eyni xüsusiyyətlərə sahib daha bir çox əsərin olduğunu görər, imani və siyasi mövzularda faydalana biləcəyi zəngin qaynağın mövcud olduğuna şahid olacaq.

Bu əsərlərdə, digər yerlərdə görülən, yazıçının şəxsi qənaətlərinə və şübhəli qaynaqlara əsaslanan izahlara, dini mentalitetə qarşı lazım olan ədəb və hörmətə diqqət yetirilməyən üslublara, şübhəli və həmçinin incidici yazılara rast gələ bilməzsiniz.

YAZIÇI HAQQINDA

YAZIÇI VƏ ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA

Harun Yəhya təxəllüsündən istifadə edən yazıçı Adnan Oktar, 1956-cı ildə Ankarada anadan olmuşdur. İbtidai və orta təhsilini Ankarada almışdır. Daha sonra İstanbul Memar Sinan Universitetinin İncəsənət fakültəsində və İstanbul Universitetinin Fəlsəfə bölməsində təhsil almışdır. 1980-ci illərdən bu yana imani, elmi və siyasi mövzularda bir çox əsər hazırlamışdır. Bununla yanaşı, yazıçının təkamülçülərin saxtakarlıqlarını, iddialarının əsassızlığını və darvinizmin qanlı ideologiyalarla olan qaranlıq əlaqələrini ortaya qoyan çox əhəmiyyətli əsərləri vardır.

Harun Yəhyanın əsərləri təxminən 30.000 şəklin olduğu cəmi 45.000 səhifəlik külliyyatdır və bu külliyyat 73 fərqli dilə tərcümə edilmişdir.

Yazıçının təxəllüsü inkarçı düşüncəyə qarşı mübarizə aparan iki peyğəmbərin xatirəsinə hörmət olaraq adlarını yad etmək üçün Harun və Yəhya adlarından götürülmüşdür. Yazıçı tərəfindən kitabların üz qabığında Rəsulullahın (s) möhürünün olmasının simvolik mənası isə kitabların məzmunu ilə əlaqədardır. Bu möhür Quranın Allahın son kitabı və son sözü, Peyğəmbərimizin (s) Xatəmül-Ənbiya olduğunun rəmzidir. Yazıçı bütün əsərlərində Quranı və Rəsulullahın sünnəsini özünə rəhbər etmişdir. Bu şəkildə inkarçı düşüncə sistemlərinin bütün təməl iddialarını bir-bir ortadan qaldırmağı və dinə qarşı yönələn etirazları tam susduracaq son sözü söyləməyi əsas almışdır. Böyük hikmət və kamal sahibi olan Rəsulullahın möhüründən bu son sözü söyləmək niyyətinin duası olaraq istifadə edilmişdir.

Yazıçının bütün əsərlərindəki ortaq hədəf Quranın təbliğini dünyaya çatdırmaq, beləliklə, insanları Allahın varlığı, birliyi və axirət kimi təməl imani mövzular üzərində düşünməyə sövq etmək və inkarçı sistemlərin əsassız təməllərini və azğın tətbiqlərini gözlər önünə çəkməkdir.

Necə ki, Harun Yəhyanın əsərləri Hindistandan Amerikaya, İngiltərədən İndoneziyaya, Polşadan Bosniyaya, İspaniyadan Braziliyaya, Malayziyadan İtaliyaya, Fransadan Bolqarıstana və Rusiyaya qədər dünyanın əlavə bir çox ölkəsində sevilərək oxunur. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan, portuqal, urdu, ərəb, alban, rus, boşnaq, uyğur, indoneziya, malay, benqal, serb, bolqar, çin, danimarka və isveç dili kimi bir çox dilə tərcümə edilən əsərlər, xarici ölkələrdə geniş oxucu kütləsi tərəfindən izlənilir.

Dünyanın dörd tərəfində fövqəladə təqdir toplayan bu əsərlər bir çox insanın iman etməsinə, bir çoxunun da imanında dərinləşməsinə vəsilə olur. Kitabları oxuyub araşdıran hər kəs bu əsərlərdəki hikmətli, dolğun, asan aydın olan və səmimi üslubun, ağıllı və elmi yanaşmanı dərk edər. Bu əsərlər sürətli təsir etmə, qəti nəticə vermə, etiraz və təkzib edilə bilinməyən xüsusiyyətləri daşıyır. Bu əsərləri oxuyan və üzərində ciddi şəkildə düşünən insanların artıq materialist fəlsəfəni, ateizmi və digər azğın fikir və fəlsəfələrin heç birini səmimi olaraq müdafiə etmələri mümkün deyil. Bundan sonra müdafiə etsələr də, ancaq duyğusal inadla müdafiə edəcəklər. Çünki fikri dayaqları aradan qaldırılmışdır. Dövrümüzdəki bütün inkarçı cərəyanlar Harun Yəhya külliyyatı qarşısında fikirlə məğlub olmuşlar.

Şübhəsiz, bu xüsusiyyətlər Quranın hikmət və ifadə təsirindən qaynaqlanır. Yazıçı bu əsərlərə görə öyünmür, yalnız Allahın hidayətinə vəsilə olmağa niyyət etmişdir. Bundan başqa, bu əsərlərin çap və nəşrində hər hansı maddi qazanc güdülmür.

Bu həqiqətlər göz önünə alındıqda insanların görmədiklərini görmələrini təmin edən, hidayətlərinə vəsilə olan bu əsərlərin oxunmasını təşviq etməyin də çox əhəmiyyətli xidmət olduğu ortaya çıxır.

Bu qiymətli əsərləri tanıtmağın yerinə insanların zehinlərini bulandıran, fikri qarışıqlıq meydana gətirən, şübhə və tərəddüdləri aradan qaldırmaq və imanı qurtarmaq üçün güclü və iti təsiri olmadığı ümumi təcrübə ilə sabit olan kitabları yaymaq isə əmək və zaman itkisinə səbəb olar. İmanı qurtarmaq məqsədindən çox, yazıçının ədəbi gücünü vurğulamağa yönələn əsərlərdə bu təsirin əldə edilə bilməyəcəyi məlumdur. Bu mövzuda şübhəsi olanlar varsa, Harun Yəhyanın əsərlərinin tək məqsədinin dinsizliyi yox etmək və Quran əxlaqını yaymaq olduğunu, bu xidmətdəki təsir, müvəffəqiyyət və səmimiyyətin açıq şəkildə göründüyünü oxucuların ümumi qənaətindən anlaya bilərlər.

Bilmək lazımdır ki, dünyadakı zülm və qarmaqarışıqlığın, müsəlmanların çəkdiyi əziyyətlərin təməl səbəbi dinsizliyin fikri hakimiyyətidir. Bunlardan xilas olmağın yolu isə dinsizliyin fikirlə məğlub edilməsi, iman həqiqətlərinin ortaya qoyulması və Quran əxlaqının insanların qavrayıb yaşaya biləcəkləri şəkildə izah edilməsidir. Dünyanın gündən-günə daha çox büründüyü zülm, fəsad və xaos mühitini diqqətə aldıqda bu xidmətin mümkün qədər sürətli və təsirli şəkildə edilməsinin lazım olduğu aydındır. Əks halda, çox gec ola bilər.

Bu əhəmiyyətli xidmətdə öndərliyi üzərinə götürən Harun Yəhya külliyyatı Allahın izni ilə 21-ci əsrdə dünya insanlarını Quranda təsvir edilən hüzur, sülh, düzgünlük, ədalət, gözəllik və xoşbəxtliyə daşımağa vəsilə olacaqdır.

GİRİŞ

1 Giriş

Soyuq müharibə illərində xarici siyasət yürütmək olduqca asan idi. Dünya, iki tərəfli sabitliyə qovuşmuşdu. Bağlı olduğunuz tərəf, sizə bəzi xarici siyasət missiyaları və üstünlüklər verəcək və buna uyğun davranacaqsınız. Bu strateji mənzərə, xarici siyasəti sabitləşdirmiş, sanki zamanın axışını yavaşlatmışdı. On il əvvəlki strateji mənzərə ilə on il sonrakı strateji mənzərə arasında ciddi bir fərq olmazdı. Bu mövqedə, Türkiyə kimi ölkələrin Xarici İşlər Nazirliyinə düşən iş, rəsmi yazışmaları, diplomatik təmasları təşkil etməkdən, qısacası "dəftərxana ləvazimatı"dan kənara çıxmazdı.

Halbuki Soyuq Müharibənin bitməsi ilə birlikdə dünyanın strateji mənzərəsi çox sürətlə dəyişməyə başladı. Çünki Türkiyənin üç xarici siyasət cəhətdən ikisində, yəni Balkanlar və Qafqaz-Orta Asiyada, köklü bir rejim dəyişikliyi baş verdi. Sovet İttifaqının hüdudlarında və ya təsir dairəsində olan respublikalar müstəqillik əldə etdilər. Üstəlik, bu respublikalar, "Türk şəxsiyyəti" ya da "Osmanlı mirası"na görə Türkiyə ilə yaxın tarixi və mədəni bağlara sahib idilər. Bu nöqtədən hərəkətlə, Türkiyənin bu iki zidd istiqamətdə, Balkanlar və Qafqaz-Orta Asiya istiqamətində strateji açılış və təsir dairəsi xəyalları çiçəkləndi. "Adriatikdən Çinə qədər Türk dünyası" bu xəyalın ifadəsi idi.

Ancaq haqqında danışılan "Adriatikdən Çinə" xəyalları, konkret siyasətlərlə dəstəklənmədi. Çünki Türkiyə Soyuq Müharibədən sonra dünyaya hazırlıqsız yaxalanmışdı. Özünə "həyat sahəsi" meydana gətirməsi üçün lazımlı olan strategiya yaratma gücünə sahib deyildi. Bunun ən bariz nümunəsi Azərbaycanda baş verdi (bu hələ də baş verir): Rusiya güclü və işğalçı dövlət mexanizmindən, məsələn, uğurlu gizli xidmətindən istifadə edərək Azərbaycanda dövlət çevrilişi həyata keçirdi; Türkiyəyə yaxın olan iqtidarı dəyişdirib, özünə yaxın olanı gətirdi. Türkiyə isə əks hücum edəcək güc, məlumat və təcrübəyə sahib deyildi. Bir başqa ölkədə "çevriliş etdirmək", ya da o çevrilişə maneə törətmək kimi bir anlayış, Türkiyənin xarici siyasətini idarə edən ağla çox yad idi.

Balkanlarda gözlənilən "təsir dairəsi" yaradıla bilmədi. Türkiyənin Bosniya-Herseqovina gərginliyindəki rolu Qərbin çəkdiyi sərhədlərin xaricinə çıxa bilmədi. Türkiyə beynəlxalq birliyi hərəkətə keçirmək üçün BMT, ya da NATO dəhlizlərində ümidsizcə gəzməkdən başqa ciddi bir şey edə bilmədi. Bosniyanın əsl ehtiyacını, yəni silahı isə bölgə ilə heç bir tarixi bağı olmayan və dolayısilə Türkiyəyə görə daha uzaq və əlverişsiz qalması lazım olan-böyük ölçüdə İran qarşıladı. Nəhayət ABŞ, Türkiyənin ümidsiz diplomatik cəhdlərinin heç bir payı olmadan, yalnız öz hesabları nəticəsində böhrana əl atdı. Bu hesabların içində, Klintonun seçki narahatlığından başqa, "Bosniyanı İran təsirinə məruz qoymamaq" ideyasına əsaslanırdı. Nəticədə bu gün Bosniyada ABŞ-İran qütbləşməsi mövcuddur. Türkiyənin adı isə xatırlanmır belə.

Bir sözlə, Türkiyənin xarici siyasət mexanizmi dünyada yeni strateji quruluşda kifayət qədər "təcrübəsiz" olaraq qaldı. Soyuq müharibə dövrünün "dəftərxana ləvazimatları" missiyasını aşa bilməz və bölgəsini öz maraqları üçün tənzimləməyə çalışan "regional güc" ola bilməzdi (Bunda,

Türkiyənin 1990-cı illərin əvvəlindən indiyə qədər içində olduğu siyasi sabitsizliyin və iqtisadi böhranların da şübhəsiz böyük rolu vardır).

Ancaq Türkiyənin önündəki fürsət hələ də qaçmış deyil.

Bu fürsəti qiymətləndirə bilmək üçün də, həm dövlət, həm də cəmiyyət olaraq Soyuq Müharibədən sonrakı dünyanın şərtlərini başa düşmək və buna uyğun olaraq milli strategiya müəyyən etmək vacibdir. Türkiyə, dövlət və cəmiyyət olaraq, Osmanlının mirasını daşıdığının dərk edər və xarici dünyanı bu şüura uyğun şəkildə qiymətləndirməyə başlarsa, bu "milli strategiya" şəkillənər. Bir dəfə şəkilləndikdən sonra da, həqiqətə çevrilməsi yalnız bir "konyunktura məsələsi" olar.

MİLLİ STRATEGİYA, dövlət və cəmiyyət səviyyəsində reallaşması bu zehni dəyişikliyi hərəkətə keçirmək üçün hazırlandı. Kitabın içindəki məqalələr, Türk xarici siyasətinin bəzi təməl məsələlərinə yeni baxış ilə yeni dünyagörüşləri gətirməkdədir.

Hədəf, Türkiyənin daha güclü, daha təsirli və öz şəxsiyyətinə daha çox sahib bir ölkə olmasıdır.

I HİSSƏ

2 XARİCİ SİYASƏTDƏ AĞIL, PSİXOLOGİYA VƏ BARIŞMAZLIQ

Xarici siyasəti istiqamətləndirən kütlələrin, yəni ən başda diplomatların tez-tez səsləndirdikləri bir düşüncə vardır. Buna görə, bir ölkənin xarici siyasət gücü və izləyə biləcəyi xarici siyasət variantları, yalnız onun siyasi, iqtisadi və hərbi gücü və bir də sahib olduğu strateji mövqe tərəfindən təyin olunar. Bu məntiqin təbii nəticəsi budur: Siz, ancaq sahib olduğunuz güc ilə ətrafınızdakı güclərin kəsişməsindən ortaya çıxan sabit xarici siyasət izləyə bilərsiniz. Mövcud şərtlər, ölkəni idarə edənlərə çox strategiya seçimi imkanı verməz.

Eyni düşüncə, bu nəticəni də özü ilə gətirməkdədir: Bir ölkənin, məsələn Türkiyənin, dəyişdirilməsi mümkün olmayan xarici siyasət zərurətləri vardır və iqtidara hansı hökumət keçərsə keçsin, bu zərurətlərə uyğun gəlməlidir.

Qısacası, diplomatların dedikləri budur: "Mövcud şərtlər, tək bir xarici siyasət şablonu ortaya çıxarmaqdadır və biz də bu şablonun tələb etdiyi siyasəti eynilə tətbiq edirik. Siz də olsanız, daha fərqlisini və ən əhəmiyyətlisi daha yaxşısını edə bilməzsiniz."

Halbuki bu düşüncə doğru deyil.

Çünki bir ölkənin xarici siyasətinə təsir edən əlaqələr içində, yuxarıda saydığımız "texniki" faktorlarla (yəni bir ölkənin siyasi, hərbi və iqtisadi gücü) yanaşı, bir də "texniki" olmayan çox əhəmiyyətli bir faktor vardır; xarici siyasətə istiqamət verən qərar mərkəzlərinin "ağıl" səviyyəsi. Bu "ağıl" anlayışının içinə; gələn kəşfiyyatı analiz edə bilmə və şərh etmə qabiliyyəti, ya da bir başqa ifadə ilə "bəsirət"; uzaqgörənlik, geniş və çox istiqamətli düşünə bilmə bacarığı, planlama və bu planı tətbiq etmə qabiliyyəti kimi fərqli zehni xüsusiyyətləri qata bilərik.

Bir çox insan, xarici siyasətin mütəxəssisləşmiş təşkilatlar tərəfindən ən yaxşı şəkildə idarə olunduğunu düşünərək bu "ağıl" faktorunun əhəmiyyətli olmadığına inanar. Halbuki o haqqında danışılan təşkilatlar da insanlar tərəfindən idarə olunur. Buna görə, insan məhsulu olan hər şeydə ortaya çıxan "ağıl fərqi", xarici siyasətdə də özünü göstərir.

Ağıl və şahmat

Xarici siyasəti şahmat qarşılaşmasına bənzətmək yayılmış bir düşüncədir. Bu bənzətməyi, mövzumuzu açıqlamaq üçün istifadə edə bilərik.

Bir şahmat qarşılaşmasının ortasında oyun dayandırılar və vəziyyət araşdırılsa, bir tərəfin digərindən, məsələn qaraların ağlardan daha üstün vəziyyətdə olduğu görülər. Bu nöqtədə əvvəlki oyunçular yerlərindən qaldırılar, yerlərinə yeniləri oturdularsa, oyunun gələcəyi haqqında nə deyə bilərsiz?

Şübhəsiz, yalnız oyun taxtasındakı “güc tarazlığı”na baxaraq, qaraların qazanacağını qarşıya qoymaq tutarlı bir iddia olmayacaq. Çünki, oyun taxtasındakı güc tarazlığı, qarşılaşmadakı güc tarazlığının yalnız bir hissəsidir. Digər hissə isə, oyunçuların beynindədir. Ağları idarə edən oyunçu digərlərindən daha bacarıqlı və ya daha “ağıllıdır”sa -məsələn, qaraları oynayan şəxs yalnız iki hərəkətdən sonra hesablayırsa, lövhədəki “geostrategiya” çatışmazlığa baxmayaraq 6-7 hərəkət ilə qarşısındakı qaraları məğlub edə bilməsi mümkün ola bilər.

Eyni vəziyyət, ikidən daha çox oyunçunun “fiqur” oynatdığı xarici siyasətdə də keçərlidir. Ölkələr arasındakı güc tarazlığı, yalnız “masa üzərindəki” gücləri ilə deyil, eyni zamanda “zehni” gücləri ilə də əlaqədardır.

Buna görə də, “xarici siyasətin xüsusi tələbləri vardır, biz də onları eynilə edirik, siz başınızı yormayın” şəklindəki təlqini bir kənara buraxıb, daha “ağıllı” xarici siyasətin necə ola biləcəyi mövzusunda düşünmək lazımdır. Bu nöqtədə də, xarici siyasətin “aktiv” ya da “passiv” şəklində ayrıla biləcək iki fərqli tərzi olduğuna diqqət yetirmək lazımdır.

İki tərəfli siyasət

Yenə şahmatdan danışaq. Şahmat oyunlarında oyunçulardan biri digərindən daha usta və “ağıllı” olduğunda, ümumiyyətlə ortaya tək qərar mərkəzi olan bir oyun çıxar. Bu tək qərar mərkəzi, daha usta olan oyunçudur, çünki oyunu öz ağlındakı plana görə qurur. Qarşı tərəfin mümkün olan hücumlarını hesablayar, baş verə biləcək hücumlara qarşı 4-5 mərhələli hücumlar hazırlayar, hətta bəzən qarşı tərəfi, öz istədiyinə uyğun bir hücum etmək məcburiyyətində qalar.

O biri tərəf isə, daha dar düşünər. Oyununu beynində qurduğu bir plana görə oynamır, əksinə qarşı tərəfə reaksiya göstərir. Həmişə müdafiə vəziyyətindədir. Amma bu müdafiə də planlı və təcrübəli bir müdafiə deyil. Yalnız qarşı tərəfin təhlükəli hücum etdiyini gördüyündə, məsələn bir fiquru təhdid altında qaldığında, öz fiqurlarının yerini dəyişdirərək tək hücumluq müdafiələr edər. Hər keçən addımda mat olmağa bir az daha yaxınlaşdığının fərqində deyil çox vaxt.

Bənzər bir vəziyyət, siyasətdə də ortaya çıxa bilər. Daha ağıllı və aktiv bir xarici siyasət izləyən ölkə, qarşısındakı digər ölkəni qısa müddətdə passiv vəziyyətə sala bilər. Passiv vəziyyətə düşən ölkə, ətrafında yalnız “xarici təhdid”lər görər və bu təhdidlərə qarşı özünü təcili olaraq nələrsə etmək məcburiyyətində hiss edər. “Biz əslində yalnız sülh və dostluq istəyirik” deyər və ətrafındakıların niyə həmişə “fitnə” çıxardıqlarını heç cür anlaya bilməz.

Bu passiv mövqedə qaldığı müddətcə, xarici siyasəti əslində “təhdid” olaraq gördüyü güclər tərəfindən istiqamətləndiriləcək. Bu “təhdid”lərə qarşı özünə dostlar tapmağa çalışacaq, bəlkə də öz milli mənfəətləri üçün həqiqətdə son dərəcə zərərli olan ittifaqlar quracaq. Bu “təhdid”lərə qarşı söykənəcək möhkəm dayaqlar axtararkən, özünə dost olaraq gördüyü böyük güclərin də əmrinə tabe olar. Bu güclərin, məsələn Amerikanın dəstəyini möhkəm tutmaq üçün, onların hər dediyinə müsbət cavab verməsi lazım olduğunu düşünər. O güclərlə mənfəətləri uyğun gəldikdə razılaşmaq, uyğun gəlmədikdə də rahat bir şəkildə “xeyr” deyə bilmək kimi “komforta” sahib deyil.

Bir müddət sonra elə hala gələr ki, "təhdidlərindən qorxduğu", ya da "mədət umduğu" bu xarici güclərin arasında, küləyin sovurduğu bir yarpaq kimi tamamilə passiv vəziyyətə düşər. "Təhdid saydığımız bu ölkələrlə oturub danışaq, səhvlərimiz varsa qarşılıqlı düzəldək, müttəfiq saydığımız böyük güclərə də lazım olduğunda xeyr deyək" kimi "aktiv" düşüncə ağlından heç vaxt keçməz. Ağlına, "bu bizim müttəfiqlərimizdir, görəsən onlara sədaqətimiz qalıcı olsun deyə, düşmən saydıqlarımızla aramızı düzəltməmizi heç istəmirlər" deyə şübhə də gəlməz.

Bu vəziyyətdə edəcəyi tək şey, passiv bir şəkildə, qarşısına gələn xarici siyasət hadisələri qarşısında təkrarlanan reaksiyalar verməkdən ibarətdir. Diplomatların, "biz mümkün olan yeganə xarici siyasəti ən yaxşı şəkildə tətbiq edirik" deyərkən fərqində olmadan ifadə etdikləri "çarəsizlik" sindromu, məhz budur.

Xarici siyasətdə psixologiya faktoru

Ölkələr arasındakı əlaqələr, bəzi yönləri ilə, insanlar arasındakı əlaqələrə də bənzəyir. Çünki nəticədə xarici siyasət də, bir sıra insanlar tərəfindən yaradılır. Və bu səbəblədir ki, insanlar arasındakı əlaqələrdə böyük rol oynayan psixoloji faktor, xarici siyasətdə də təsirlidir.

Bir-biri ilə eyni mühitdə olan iki insan arasındakı iyerarxiya əlaqəsini düşünək. Hansının "alt", hansının "üst" olacağı, cəmiyyətdə qəbul görən dəyərlərə hansının daha çox sahib olduğuna bağlıdır. Birinin o birindən daha yaxşı bir peşəyə sahib olması, daha mədəni, daha zəngin, fiziki olaraq daha güclü, ya da estetik olmağı kimi "texniki" faktorlar, demək olar ki, hər zaman aradakı "səviyyə" fərqini təyin edəcəkdir.

Amma bunlarla yanaşı, təsvir edilməsi çətin olan psixoloji faktor da vardır. Bu, digərinin mövqeyindən asılı olmayaraq, bu iki insanın necə hiss etdikləri ilə bağlıdır. O iki insanın birinin, A adamının, hər cür "texniki" xüsusiyyətdə digərindən (B-dən) daha zəif olduğunu fərz edək. Ancaq A, bütün bu texniki xüsusiyyətlərdən başqa bir səbəbdən ötrü özünə çox böyük güvən duymuş ola bilər. Məsələn sahib olduğu inanc, ya da ideologiya sayəsində, B-dən daha üstün olduğunu düşünə bilər. Belə bir vəziyyətdə, B-nin A üzərində hər hansı bir nüfuz qurması qəti olaraq mümkün olmayacaq. Əksinə, A-nın B-ni hakimiyyəti altına alması mümkündür.

Məhz bu psixoloji faktor, xarici siyasətdə də müəyyən ölçülərdə təsirlidir. Bir ölkə, texniki tutumunun özünə verdiyi gücdən daha "üstün" bir üslub sərgiləyə bilər. Əgər bunu müvəffəqiyyətli və sabit bir şəkildə davam etdirsə, onunla əlaqəsi olan digər ölkələr də bundan təsirlənəcək, eyni insani ünsiyyətdə olduğu kimi, "həddini bilmə" siyasəti izləyəcək.

"Güzəştə getməmək" prinsipi

Bu nöqtədə, indiyə qədər izah etməyə çalışdığımız ağıl və psixologiya faktorlarına söykənərək, "güzəştə getməmək xarici siyasəti" anlayışı üzərində dayana bilərik.

Həqiqi bir nümunə istifadə edək. Türkiyə, bilindiyi kimi ABŞ-ın İraqa qarşı başlatdığı Körfəz müharibəsindən böyük zərər gördü. İlk əvvəl, "bir qoyub, üç götürmə" formasının reallaşacağını düşündülər, amma İraqla olan ticarətin embarqo səbəbi ilə dayanması, ən başda da Kərkük-Yumurtalıq neft boru kəmərinin dayandırılması Türkiyəyə böyük iqtisadi zərər verdi. Türk

hökuməti dəfələrlə bu vəziyyəti ABŞ-a izah etməyə çalışdı, amma Vaşinqtonda kimsə onları dinləmədi. Tansu Çillər baş nazir olduğu əsnada, "madam embarqonu qaldırmırsınız, o zaman heç olmasa zərərimizin bir hissəsini qarşılayın" şəklindəki təkliflə ABŞ-a getdi. Ancaq başda Türkiyəni "satılmış müttəfiq" elan edən (və digər tərəfdən də Çingiz Çandarın ifadəsi ilə "Amerikanın xüsusilə yəhudi mənşəli yazıçılarında çox sıx görülən əba altından çubuq göstərərək hərbi müdaxilə təhdidləri ehtiva edən təhlilləri" texnikasını tətbiq edən) "Washington Post" baş redaktoru William Safire olmaq üzrə, çox sərt reaksiya ilə qarşılaşdı.

Ancaq Rifah Partiyasının iqtidara gəlməsindən bir neçə həftə sonra edilən "Çəkic güc" səs verməsindən əvvəl, ABŞ Ankaranın illərdir qulaq tıxadığı bu haqlı tələblərinə bu dəfə reaksiya vermədi və İraqla ticarəti mümkün edən BMT qətnaməsinin icrası barədə razılığa gəldi. (Ancaq Səddamın Tələbaniyə qarşı Bərzaniyə dəstək olmaq məqsədi ilə Şimali İraqa girməsi və ABŞ-ın da İraqı yenidən vurması ilə bu təxirə salınmışdır). Üstəlik, "Çəkic güc"ün" müddətinin uzanması üçün, türklər tərəfindən daha əvvəllər istənən, lakin geri çevirdiyi bəzi "Çəkic güc" tənzimləmələri"nə təsdiq verdi və Şimali İraqda Kürd dövlətinə liderlik etməyəcəyini bəyan edərək öhdəlik altına girdi.

Nə dəyişmişdi? Türkiyə "texniki" olaraq eyni Türkiyə idi. Amma yeni hökumət, özünü ABŞ-a "göbək bağı" ilə bağlanmış bir hökumət olaraq görmürdü və ABŞ bu cür güzəştə getməsəydi, əlaqəni "incəldiyi yerdən qoparma" alternativini düşünə bilərdi.

ABŞ, əvvəldən psixoloji olaraq asılı bir Türkiyə ilə qarşılaşırdı. Ankaradan bir tələb gəldiyi və özü bunu rədd etdiyində, ikinci bir səs çıxmayacağına əmin idi. Türkiyənin ABŞ-ın sanksiyalarını "məhkum" qəbul edəcəyini, Ankaranın hər zaman "çantada kəklik" olduğunu düşünürdü. Ancaq Rifah Partiyası iqtidarının yaratdığı psixoloji fərq, Vaşinqtonda "Ankaranı qəzəbləndirməmə" düşüncəsinin təsirli olması ilə nəticələndi. Necə ki, qısa müddət sonra Baş nazir Nəcməddin Ərbakanın İran, Pakistan, Malayziya, İndoneziya və Sinqapuru əhatə edən əsasən müsəlman olan "Şərq səfəri", Türkiyənin önünə Asiya-Sakit okean oxu üzərindən yeni bir xarici siyasət və uzaqgörənliyi açmaqla, ABŞ-a Türkiyənin variantlarının çox yönlü olduğunu açıq şəkildə göstərdi.

Yeni bir xarici siyasət uzaqgörənliyi

Bütün bunlar, Türkiyənin xarici siyasət zehniyyətini dəyişdirməsinin və "ağıl" və "psixologiya" faktorlarını nəzərə alaraq çox istiqamətli "güzəştə getməyən xarici siyasət" tərzi və uzaqgörənlik yaratmağın zamanının çoxdan gəldiyini göstərir.

Əgər özünüzü bir gücə indeksləsəniz, ona açıq aydın "sədaqət" göstərsəniz, psixoloji hegemoniya altına girərsiniz. Daim sizdən güzəştlər tələb edər. Bu güzəştlərə qarşı ən çox "istəksiz" davranacağınızı, ikinci bir xəbərdarlığı ilə də səsinizi kəsəcəyinizə əmindir çünki. Başqa gedəcək bir qapınız olmadığından, onun istəklərini qəbul etməyə məcbur olduğunuzu bilir. Bu acınacaqlı dövrdə güzəştlərə can atırsınız və arada sizi tərifləyən və nə qədər vacib olduğunuzu söyləyən o gücün ifadələrindən məmnun qalacaqsınız.

Halbuki əgər çox istiqamətli xarici siyasət aparsanız, məsələn Orta Şərqdə Amerikan-İsrail düşərgəsinin quyruğu olmaq yerinə, həm o düşərgə ilə, həm də onun qarşısındakılarla əlaqə

yaratsanız, bu dəfə psixoloji üstünlüyü ələ almış olarsınız. Bu dəfə ABŞ, “problem yaratmasınlar, dediyimizi etsinlər” məntiqi ilə deyil, sizi küsdürməmə və itirməmə məntiqi ilə düşünəcək. Vaşinqton ilə arası yaxşı olmayanlar da, sizi qarşı düşərgəyə aid itirilmiş qonşu olaraq deyil, xarici dünyaya açılan pəncərə və ağlı başında bir ortaq olaraq görəcək. Bu cür güc tarazlığında güzəştə getməyəcəksiniz, çünki heç kimin sizi güzəştə getməyə məcbur edəcək gücü yoxdur. Əksinə, başqaları sizi razı salmaq üçün güzəştə getmək məcburiyyətində qalar.

Əvvəldən bəri nəzər saldığımız nöqtələrə dayanaraq bunu söyləyə bilərik: Türkiyənin xarici siyasəti, çox uzun zamandır, “ağıl” gücünün təsiri ilə irəli gedə bilmir. Mövcud xarici siyasətin “alternativsiz” olduğunu zənn etmənin və göstərilməsinin səbəbi budur. Buna görə də, xarici siyasət “aktiv” deyil, “passiv” bir tərzdə icra edilməkdə, qərar vermə və tətbiq üsulu deyil, reaksiya göstərmə üsulu istifadə edilməkdədir.

Buna görə psixoloji üstünlük tamamilə o biri ölkələrə verilmiş olur. Bu səbəbdən Türkiyə, “texniki” gücünün özünə verdiyi imkanın da altında xarici siyasət performansı göstərir. Ayrıca psixoloji üstünlüyün verdiyi ən əhəmiyyətli güc olan ABŞ, Türkiyəyə istədiyi güzəştləri tətbiq edir. Türkiyə də, “aktiv” olmaq yerinə, ABŞ-ın (və Orta Şərq üçün düşünülsə, hətta İsrailin) özü üçün təyin etdiyi mövqeni “passiv” bir şəkildə qorumaqdadır. Belə bir mövqedə milli mənfəətlərindən güzəştə getmədən özünü qoruması isə mümkün deyil.

Həll yolu isə, Türkiyənin “ağıl” gücünü istifadə edən, psixoloji təsiri lehinə çevirən, aktiv, çox istiqamətli və güzəştə getmədən xarici siyasət icrasıdır.

MİLLİ STRATEGİYA, “necə?” sualının cavabına işıq tutmaq nəzərdə tutulmuşdur.

II HİSSƏ

3 ORTA ŞƏRQ İLLÜZİYALARI VƏ TÜRKİYƏNİN STRATEJİ SƏHVLƏRİ

Orta Şərq geosiyasi dünya coğrafiyasının ən mürəkkəb bölgəsidir. Bölgənin ya da bölgəni yaxından təsir edən güclərin sərhədləri, Fasdan Əfqanıstana, Rusiyadan Orta Afrikaya qədər uzanar. Xüsusilə 20-ci əsrin ən böyük dəyəri halına gəlmiş olan neftin tapılması ilə birlikdə böyük əhəmiyyət qazanan Orta Şərqi, yenə əsrin əvvəlindən indiyə qədər dünyanın ən qeyri-sabit, ən qanlı bölgələrindən biri olmuşdur. Müharibə, terror, işğal, qırğın, zorakılıq, köç kimi terminlər, Orta Şərq dilinin alışmış elementləridir. Bununla yanaşı, bölgədəki ölkələrin və digər xarici siyasət aktyorlarının aralarındakı əlaqələr də son dərəcə kompleks və dəyişəndir. Dünyada “Düşmənimin dostu mənim düşmənimdir” məntiqinin ən çox rəğbət gördüyü bölgədir. Lakin düşmənlər tez-tez dəyişir. Və tək bir dəyişiklik, “düşmənimin düşməni mənim dostumdur” məntiqi içində birdən çox yeni dəyişiklik meydana gətirir. Hesablanması çox çətin olan “domino nəzəriyyələri” yaranır. Buna görə də, dünyanın ən sürüşkən strateji zəmini Orta Şərqdədir.

Bu cür sürüşkən və dəyişən tənliklər zənciri üzərində xarici siyasət etmək də, təbii olaraq, son dərəcə “təcrübəli”, “oyanıq”, hətta “qurd” olmağı tələb edir. Necə ki, bölgəyə damğasının vurmuş olan dövlət adamları; Kissinger, Ben Gurion, Əsad, Begin, Sedat, Yamani, Schultz kimi və daha yüzlərlə “qurd” daxildir.

Ancaq çox təəssüf ki, Türkiyə son dövrdə izlədiyi xarici siyasət səbəbi ilə, heç də bu cür “qurd” görüntüü göstərmir. Əksinə, Türkiyənin iki əsas strateji genişləndirmə istiqamətində, yəni Balkanlar və Qafqaz/Orta Asiya bölgələrində ortaya çıxan “təcrübəsizlik”, üçüncü xarici siyasət istiqaməti olan Orta Şərqdə də çox kəskin bir şəkildə özünü göstərir. Üstəlik, Orta Şərqdə “təcrübəsiz” olmaq, Balkanlar və Qafqaz-Orta Asiyada təcrübəsiz olmaqdan daha təhlükəlidir.

Türk xarici siyasət mexanizminin Orta Şərqdə qarşılaşdıdığı problemin, əvvəlcə diaqnoz problemi olduğunu söyləyə bilərik; bölgədəki siyasi aktyorların həqiqi hədəf və hesabları müəyyən edilə bilinmir. Bəlkə də bu vəziyyəti “görmə qüsuru”ndan çox, “illüziya” olaraq adlandırmaq bəlkə daha doğru ola bilər. Görmə qüsuru, görənlə əlaqədar səhvin nəticəsidir, illüziyada isə, bəziləri var olan həqiqətləri qərəzli şəkildə sizə səhv ya da əksik göstərir.

Türkiyənin önünə təqdim edilən və başda media olmaq üzrə xarici siyasət ilə əlaqədar kütlələrin əhəmiyyətli hissəsi tərəfindən “udulan” bu illüziyanın təməl funksiyası, Türkiyəni İsrailin xarici siyasət uzaqgörənliyinin bir hissəsi halına gətirmək olmuşdur. Bu məqalədə, bu illüziya ilə həqiqətlər arasındakı fərqi araşdıracağıq.

Amerika-İsrail obyektivindən Orta Şərqin mənzərəsi

Amerika-Sovet qarşıdurması başa çatdıqdan və Körfəz müharibəsi və Amerika hegemonluğunun qeydə alınmasından sonra Amerika və İsrail administrasiyaları tərəfindən Orta Şərqin yeni mənzərəsi çəkildi. Qərb mediasının böyük adları, ya da “hörmətli”

xarici siyasət müşahidəçiləri tərəfindən də təsdiqlənən bu şəklə görə, Orta Şərq, Soyuq Müharibənin ardından yeni bir ikili sistemə oturmuşdu. Bir tərəfdə Amerikanın uzaqdan koordinasiya etdiyi və İsrailin başını çəkdiyi bir "sülh cəbhəsi" meydana gəlirdi. İsrailin yanına, İordaniya, Ərafatın FAT-ı (Fələstin Azadlıq Təşkilatı), Misir və mühafizəkar Ərəb monarxiyaları əlavə olunurdu.

O biri tərəfdən isə tam bir "şər cəbhəsi" qurulmuşdu. Bu cəbhə, üç ölkədən, İran, Suriya və Bağdaddakı Səddam rejimindən və bir də ilk iki ölkə tərəfindən dəstəklənilən "terror təşkilatları"ndan ibarət idi. (Hərçənd Səddamın İran ya da Suriya ilə arası yaxşı deyildi, amma o da, onlarla eyni "sülh və anti-demokratiya"nı paylaşırdı).

Əslində bu ikinci cəbhənin tək daimi üzvü İran və onun dəstəyini alan radikal İslami təşkilatlar kimi görünürdü. Şərhlərə görə, Səddamın devrilməsindən sonra, tezliklə olacağı gözlənilən, İraq "normallaşacaq" və digər "sülh cəbhəsinə" qoşulacaqdı. Suriya isə bəzi güzəştlər və usta bir diplomatiya nəticəsində İsraillə sülh bağlamağa və eyni Misir kimi Amerikan müttəfiqi olmağa razı salınacaqdı. Bu səbəbdən, geriyə bir tək İran qalacaqdı, Sovet İttifaqının yox olması ilə birlikdə boşalan "Şər İmperatorluğu" kreslosuna otura bilmək üçün.

Amerikan və İsrail rəhbərliyi, bu yeni iki tərəfli modelin həqiqi və ən əhəmiyyətlisi qalıcı olduğunda çox israrlı davrandılar. İkinci israrları isə, Türkiyənin də açıq bir şəkildə birinci cəbhəyə qatılması üçün idi. Bəlkə minlərlə təkrarlanan bir nəqarətə görə, "bölgənin yeganə iki demokratiyası olan Türkiyə və İsrailin yaxın müttəfiq olmaları" ən normal və ən lazımlı hadisə olacaqdı.

Bu arqumentlərini dəstəkləmək üçün də, ən çox, Türkiyənin həssas nöqtəsi olan terror mövzusunu istifadə etdilər. Türkiyə 1980-ci illərin ilk yarısından etibarən gedərək sürətlənən separatçı terror bəlası ilə qarşı-qarşıya idi. Məhz buna görə, Amerikan-İsrail ikilisi, terrorun ən az Ankara qədər Qüdsü də narahat etdiyini və həqiqi həllin ancaq bütün bölgəni əhatə edəcək geniş diametrli ortaq anti-terror siyasəti ilə dayandırıla biləcəyini söylədilər. Ankaraya təqdim edilən bu görüntü və "həll yolu" qarşısında, özünü Amerikan-İsrail ikilisinin meydana gətirdiyi "Yeni Orta Şərq" anlayışı və strategiyası içinə oturtmağı ən ağıllı hərəkət olaraq gördü. Qarşılıqlı rəsmi ziyarətlərlə yetkinləşən bu yaxınlaşma, İsrail və Türkiyə arasındakı Hərbi Əməkdaşlıq Müqaviləsi ilə də ən diqqətə çarpan meyvəsini verdi.

Ancaq ilk baxışda məqbul görünən bu Orta Şərq mənzərəsi, həqiqətləri tam mənası ilə əks etdirmirdi. Bəzi detallar görüntüdən çıxarılmışdı və bunlar son dərəcə vacib detallar idi. Üstəlik, bu mənzərə çox qalıcı vəziyyətin rəsmi kimi göstərilir və Türkiyə buna görə davranmaq məcburiyyətində buraxılırdı. Halbuki, detallardan məhrum halıyla belə, yalnız çox qısa müddət üçün keçərli idi. Mənzərənin içindəki ən yanıldıcı təsvir isə, şəxsən İsrailin özünə aid olan görüntü idi.

Buna görə də, əvvəlcə İsrailin həqiqi görüntüsünə nəzər salmaq lazımdır.

İsrailin ikili siyasət ənənəsi

Soyuq müharibə dövründə dünya ictimaiyyətinin gündəmini zəbt edən mövzuların biri, Cənubi Afrika Respublikasında tətbiq olunan irq ayrı-seçkiliyi ("aparteid") siyasəti idi. Ağ dərilərin hökmran olduğu ölkədə, qaralar açıq şəkildə səfil rəftarı görürdülər. Bu səbəblə də Cənubi Afrika beynəlxalq birlikdən böyük reaksiya görürdü. BMT və digər beynəlxalq quruluşlar, Cənubi Afrika üzərində müxtəlif sanksiyalar tətbiq edirdilər. Aparteid ölkəsi, beynəlxalq birlikdən "təcrid" edilmiş vəziyyətdə idi.

Ancaq aparteid rejiminin sabit müttəfiqi vardı və beynəlxalq birliyin təzyiqlərini bu müttəfiqin köməyi ilə aşa bilirdi. Bu müttəfiq; Hərbi əlaqələr, kəşfiyyat yardımı, iqtisadi əlaqələr, hətta ortaq bir nüvə proqramı ilə aparteid rejiminə bağlı olan İsrail idi.1

Lakin, 1980-ci illərdə aparteid daha qanlı hala gəldikdən və beynəlxalq reaksiya pisləşdikdən sonra İsrail bu ittifaqı laqeyd şəkildə davam etdirə bilmədiyini başa düşdü. Amma, ittifaqdan imtina etmək niyyətində də deyildi. Bu səbəblə maraqlı bir siyasət izləməyə qərar verdi: O da Cənubi Afrikanı bütün dünya kimi şifahi olaraq qınayacaq, ancaq həqiqətdə aparteid rejimi ilə olan bütün əlaqələrini gizli olaraq davam etdirəcək və üstəlik, bu rejimin davam etməsi üçün əlindən gələni edəcəkdi. Bu "ikili siyasət"in memarı isə, o zamanlar yenə baş nazir kreslosunda oturan Şimon Peres idi. Qüds İbrani Universitetinin üzvü olan israilli professor Benjamin Beit-Hallahmi "The Israeli Connection" kitabında bu siyasəti belə ümumiləşdirir: "İctimaiyyət qarşısında, İsrail özü və Cənubi Afrika arasına daha çox məsafə qoymağa çalışacaqdı. Gizli cəbhədə İsrail ictimai münasibətlərdən tutmuş hərbi və əks-kəşfiyyat tədbirlərinə qədər hər şeydə Cənubi Afrikaya kömək etməklə irqi ayrı seçkiliyini canlandırmaq üçün əlindən gələni edəcəkdir..."2

Əslində İsrail, "ikili siyasət"i başqa yerlərdə də tətbiq etmişdi. Eyni Cənubi Afrika kimi irq ayrı-seçkiliyinin ağrısını yaşayan Rodeziya bunun bir nümunəsi idi. 1965-ci ilə qədər İngilis müstəmləkəsi olaraq qalan ölkədə, o tarixdən sonra ağ azlığın idarə etdiyi diktatura rejimi quruldu. Bu rejim səbəbindən ölkəyə Ağ Rodeziya adı verildi. Ancaq Ian Smithin öndərliyindəki ağların bu suverenliyi çox sürmədi; 1980-ci ildə ölkədəki iqtidarı qaralar ələ keçirdi. Məhz İsrail, bu Ağ Rodeziyanın ən əhəmiyyətli dostlarından biri idi. Benjamin Beit-Hallhminin deyimi ilə, "İsrailin özünü Rodeziyadakı ağ iqtidarın davamına həsr etmişdi."3 Lakin İsrail dünya ictimaiyyətinə fərqli görüntü verdi və irqçi rejimə qarşı sanksiyaları dəstəklədiyini bildirdi. İrqçi rejimi dəstəkləmək kimi "üz qızardan" bir cinayəti, çox gizli şəkildə işləyirdi.

Eyni "ikili siyasət", İsrail-Kontra əlaqəsində də tətbiq olundu. Ziddiyyətlər 1979-cu ildə diktator Somoza inqilab edərək sol hökumət quran Nikaraquadakı Sandinistalara qarşı ABŞ tərəfindən təşkil edilən ekstremist sağçı partizanlar idi. Ancaq dünya ictimaiyyəti Kontra-İsrail əlaqəsini çox eşitmədi. Çünki İsrail rəsmi olaraq, kontralarla hər hansı əlaqəsi olduğunu rədd edirdi. Qərb mediası da İsrailin hadisədəki rolunu kiçik göstərmək meylində idi. ABŞ-lı kəşfiyyat mütəxəssisi bu mövzuda belə demişdi: "İsraillilər gizli əməliyyatın necə idarə olunacağını çox yaxşı bilirlər."4 İsrailin kontra əməliyyatını gizli tutmaq üçün istifadə etdikləri bir üsul da, bu faşist birliklərin əlinə Sovet istehsalı silah verilməsi idi. Beləcə silahların qaynağı ortaya çıxmırdı.

Bütün bu nümunələrlə yaşı, İsrailin "ikili siyasət" ənənəsinin ən təəccüblü nümunəsi, Şri-Lanka vətəndaş müharibəsində yaşanmışdı. Azlıqdakı Tamillərin içindən çıxan Tamil pələngləri adlı partizan qrupu ilə Şri-Lanka hökuməti arasında 1983-cü ildən bəri davam edən vətəndaş müharibəsinə İsrail də daxil olmuşdu. Ancaq Yəhudi Dövləti maraqlı bir şey edirdi: "Terrorizmə qarşı" Şri-Lanka hökumətinə silah satıb hərbi "know-how" köçürərkən, bir tərəfdən də Tamil partizanlarını hərbi təhsildən keçirir və silahlandırırdı!.. Belə ki, tamillərə qarşı ölkənin şimal sahillərini qorumaları üçün Şri-Lanka hökumətinə İsrail istehsalı Devora kanoner qayıqları satılmış, Tamil partizanları da kanoner qayıqlara hücum mövzusunda Mossadın Kfar Sirkindəki əsasında öyrətmişdilər. Keçmiş Mossad agenti Viktor Ostrovski, "İsrail, hər iki tərəfin də xəbəri olmadan eyni vaxtda hər iki tərəfin yüksək səviyyəli hərbi qüvvələrini yetişdirdi"dedi.5

Bütün bu nümunələr, İsrailin nə cür "çox ölçülü" xarici siyasət tətbiq etdiyini göstərir. Yəhudi Dövləti, rəsmi diplomatiya ölçüsündəki görüntüdən çox fərqli siyasətləri gizli ölçüdə icra edir. Bir təşkilatı ya da bir ölkəni dəstəkləyərkən, qərbli Yəhudi maliyyə mərkəzləri sayəsində Qərb mediası üzərində qurduğu təsiri istifadə edərək bunu gizlədərək, təsirli illüziyalar yaradır.

O, heç "təcrübəsiz" deyil, "peşəkar" deməkdir. Və çox təəssüf ki, Türk xarici siyasətində bəzən görünən "təcrübəsizlik", Yəhudi Dövləti tərəfindən çox peşəkarlıqla istifadə edilir.

Ankaradan və Qüdsdən Suriya mənzərəsi

İsrailin bu xüsusiyyətini göz qabağında saxlayaraq Türkiyənin Orta Şərq mövqeyini araşdırdığımızda, maraqlı bir mənzərə ilə qarşılaşırıq.

Bilindiyi kimi, Türkiyə ilə İsrail arasında son bir neçə il ərzində sürətlə inkişaf edən "strateji yaxınlaşma"nın "məhək daş"nı Suriya meydana gətirir. Hər iki ölkənin də Suriya ilə ciddi problemləri vardır və "düşmənimin düşməni mənim dostumdur" məntiqi ilə hərəkətlə ikisi arasında "təbii ittifaq" olduğu deyilir.

Nədir bu problemlər? Ankaradan baxılanda görünən mənzərə budur: Suriya, Türkiyənin strateji düşməni halına gəlmişdir. İki ölkə arasındakı ixtilaf mövzuları; əvvəlcə su problemi, ikinci olaraq da Suriyanın sərhəd mövzusundakı revizionist rəftarı (Hatay üzərindəki iddiaları) olaraq meydana çıxmaqdadır. Bu səbəblə Əsad rejimi Türkiyəyə qarşı "terror kartı"nı oynayaraq, 1980-ci illərin əvvəlindən indiyə qədər PKK-nı dəstəkləyir və qoruyur. Bundan əlavə, su mövzusunda Türkiyəni sıxışdırmaq üçün digər ərəb ölkələrini də arxasına almağa, "Ərəb cəbhəsi" meydana gətirərək bizə qarşı istifadə etmək istəyir.

Qüdsdən görünən Suriya mənzərəsi isə belə yekunlaşdırıla bilər: Suriya, İsraillə iki dəfə (1967-də və 1973-cü illərdə) döyüşmüş və Qolan təpələrini Yəhudi Dövlətinə "qapdırmış" olan strateji düşməndir. İsrail Qolan təpələrini geri qaytarmadıqca (bu İsrail baxımından asan qəbul ediləcək hərəkət deyil) Suriya İsraillə arasındakı nəzəri döyüş vəziyyətini qoruyacaq. Bu döyüşün ən təsirli üsulu isə, Suriyanın Livandakı İsrail əleyhinə silahlı müqavimət təşkilatlarına İranla koordinasiyalı şəkildə verdiyi dəstəkdir.

Görüldüyü kimi, Suriyanın Türkiyə və İsraillə olan problemlərinin səbəbləri bir-birindən tamamilə fərqlidir.

> *"Suriya terrora dəstək verir" şəklindəki ümumi və qeyri-müəyyən bir ifadə yalnız Türkiyə-İsrail yaxınlığını gücləndirmək üçün istifadə edilən arqumentdir. Sanki Suriya, Türkiyə və İsrailə qarşı eyni "terror"u qızışdırır və təbii olaraq da bu iki ölkə Suriyaya qarşı ittifaq etməli kimi bir mənzərə çəkilməkdədir.*

Halbuki Şamdan keçən bu iki "terror" mərkəzi yolları bir-birindən çox ayrıdır. (Bunlardan İsrailə istiqamətli olanının "terror" yoxsa "müqavimət" olaraq təyin olunacağı da ayrı bir müzakirə mövzusudur).

Buna görə də, bu iki fərqli "terror"dan birinin sona çatması, o birinə təsir etməyəcək.

Terrorun bulanıq görüntüsü

Bütün bunlara qarşı, İsrail-Türkiyə yaxınlaşmasını nasosla vurmaq üçün; Şamdan keçən hər iki "terror" oxunun bir-biri ilə əlaqəli olduğu və bu oxların Amerika-İsrail ikilisi tərəfindən birlikdə yox ediləcəyi, bu səbəbdən Türkiyənin əldən gəldiyi qədər bu ikiliyə "yanaşması" lazım olduğu şəklində bir mənzərə çəkmiş və Türkiyənin önünə qoymuşdur.

Təxminən üç illik bir keçmişə sahib olan bu mənzərə, Suriyanın çox yaxın gələcəkdə İsrail ilə sülh masasına oturacağı fərziyyəsinə söykənildi. Sülh masasında Hafiz Əsadın önünə "terrordan" imtina etmə şərti qoyulacaq və beləcə qurulacaq olan "Pax Americana", həm İsraili həm də Türkiyəni bu bəladan qurtaracaqdı.

Halbuki son illərdə Türk mediasında tez-tez gündəmə gətirilən, xüsusilə "İsrail tərəfdarları" tərəfindən yenilənib qarşıya qoyulan bu arqument, əslində "öz-özünü aldatmaq"dan başqa bir şey deyildi. Çünki İsrail və ABŞ tərəfindən əhəmiyyət verilən "terror", yalnız İsrailə istiqamətli olan silahlı təşkilatları əhatə edirdi. Türkiyənin başını ağrıdan terrorun, bu ikili üçün bir əhəmiyyəti yox idi.

Məmməd Əli Birand 30 yanvar 1996-cı il tarixli yazısında belə deyirdi:

"Suriyalı rəsmi adamlarla etdiyim görüşmələrdə eşitdiklərimi, sonradan Vaşinqton və Ankaradan da təsdiq gəlincə heyrətlər içində qaldım. Məgər biz boş yerə gözləyirmişik... Çünki Suriya-İsrail sülh görüşmələrindən "PKK mövzusu" çıxarılmışdır. Görüşmələrdə yenə "Suriyanın terror təşkilatlarına verdiyi dəstəyin bitməsi" müzakirə edilir, ancaq PKK yox. Sülh müddətinə, yalnız İsrail tərəfindən "terror təşkilatı" olaraq adlandırılan Fələstin Qurtuluş Təşkilatlarının hesaba qatılması qərarlaşdırılmışdır. "Əgər PKK-nı da bu siyahıya alsaydıq sülh görüşmələrini tamamlaya bilməzdik. Çünki PKK artıq Türkiyənin deyil, bölgədəki Kürd probleminin də ayrılmaz bir hissəsi oldu. Şimali İraq və bölgədəki Kürd probleminin PKK hesaba qatılmadan həll edilə bilməyəcəyi aydın oldu" deyən bir amerikalı rəsmi birinin sözləri son dərəcə əhəmiyyətlidir."

Birand bu məlumatlardan sonra Ankarada xarici siyasət təyin edənləri "başlarını bir az qaldırıb, ətrafa baxmağa" dəvət edirdi. Ancaq Birandın "başını qaldırmış" olması və "Kral çılpaq!" deməsi belə çox olmuş olmalı ki, bir neçə gün sonra eyni sütunda, əslində vəziyyətin o qədər də pis olmadığını, Suriya-İsrail sülhü ilə PKK-nın da zəifləd ilə cəyini yazmaq məcburiyyətində qaldı. Buna qarşı, Çingiz Çandar araya girərək, Birandın birincisini yumşaltmaq üçün yazılmış olan ikinci yazısı əsnasında dezinformasiyaya qurban getdiyini, təlqin altında qaldığını yazacaqdı.

Çandar 23 aprel 1996-cı il tarixli yazısında isə, belə deyirdi: "Sizin terrorizminiz, İsrail baxımından əsas deyil. İsrailli rəsmilər, bizimkilərin izah etdiklərinin tərsinə, PKK-ya qarşı durmağın niyə mümkün olmadığını izah etdilər."

Çandarın da dediyi kimi, İsrail mövzusundakı həqiqətlər, "bizə izah edilənlərin tərsinə" inkişaf edirdi. Bunun bir başqa nümunəsi, İsraildən "terrora qarşı fəal kömək" gələcəyi söz-söhbətləri idi. İsrailin "terrorizmə qarşı aktiv köməyə" gələcəyi barədə şayiələr yayıldı. İsrail Bekaayı bombardman edərkən, nədənsə İsrail mediasının sevənləri Türk mediasında "İsrail PKK-nı bombaladı" dedi. Ancaq hər səfərində bunun həqiqi olmadığı, İsrailin yalnız öz işinə baxdığı ortaya çıxdı. (Eyni şey, "Qəzəb Üzümləri əməliyyatı" əsnasında da baş verdi). Üstəlik, nə vaxt Türk və İsrailli rəsmilər arasında görüş olsa, rəsmi ziyarət reallaşsa, "İsrail Türkiyəyə PKK mövzusunda kəşfiyyat köməyi edəcək" söz-söhbətləri yayıldı və medianın müəyyən qələmləri də bunu həvəslə yazdılar. Ancaq yenə hər səfərində bunun həqiqət olmadığı aydın oldu.

Qısacası, İsrailin Türkiyənin terror probleminin həllində iştirak etmək kimi istəyi heç olmadı. İsrail-Türkiyə yaxınlaşmasının təməl arqumenti olaraq göstərilən bu gözləmə, əslində bir illüziya idi.

Ancaq bunların üzərinə bu cür bir arqument irəli sürə bilər: İsrailin bizim terror problemimizlə məşğul olması onsuz da gözlənilən bir şey deyildi. Heç bir ölkə, bir başqası üçün

özünü maraqlandırmayan işlərə bulaşmaz. Ortaqlıq, "düşmənimin düşməni mənim dostumdur" məntiqi üzərinə qurulacaq. Suriyanın İsrail tərəfindən, PKK ilə əlaqəsi olmayan səbəblərdən belə olsa, "sıxışdırılması", Türkiyənin faydasına olacaq.

Əgər İsrailin Suriyanı "sıxışdırması" hər hansı bir şəkildə Türkiyəni mənfi şəkildə təsir etməyəcək olsaydı, yuxarıdakı arqument bəlkə qəbul edilə bilərdi. Halbuki İsrail Suriya mövzusunda Türkiyəyə qarşı "ikili siyasət" ənənəsinin yeni nümunələrini qurmaqdadır.

Qərb Qüdsün xüsusilə baş verə biləcək İsrail-Suriya sülhü ilə əlaqədar olaraq yaratdığı ikili siyasət, Yəhudi dövlətinin Şri-Lankadakı ikiüzlü müdaxiləsini xatırladacaq şəkildə təhlükəlidir.

İsrail-Suriya sülhü üçün "sulu" hesablar

Məqalənin əvvəlində toxunduğumuz İsrailin ikili siyasət ənənəsi, Orta Şərqdəki "sülh" küləyinin bir parçası olaraq Türkiyəyə qarşı da başladıldı. 1992-ci ildə iqtidara gələn İşçi Partiyası tərəfindən yaradılan bu iki tərəfli strategiya, bir tərəfdən Türkiyənin Suriyaya qarşı təzyiq vasitəsi olaraq istifadə edilməsini, digər tərəfdən də Suriyanın su problemində İsraildən gizli dəstək almasını nəzərdə tuturdu.

Türkiyədə yayılmış fikir, Suriyanın terror təşkilatını su üçün dəstəklədiyi, İsraillə sülh qurduğu zaman terrordan imtina edəcəyi, bu səbəblə də bilavasitə olaraq İsrailin su mövzusunda Türkiyənin yanında olduğu şəklində idi.

Halbuki əksinə, İsrail su mövzusunda Türkiyəyə qarşı Suriya ilə eyni safda yer aldı.

İsrail ilə Suriyanın "su ittifaqı", Qolan təpələrindən doğuldu. İsrail 1967-ci il müharibəsində bu təpələri işğal etdikdən sonra bir daha geri verməmişdi. Bunun iki səbəbi vardı; Qolan təpələrinin hərbi üçün əhəmiyyətli bir mövqe olması və təpələrdəki su qaynaqları. İsrail-FKÖ sülhündən sonra gündəmə gələn İsrail-Suriya sülh planı isə, Yəhudi dövlətinin Qolanı geri verməsini tələb edirdi. Ancaq Yəhudi dövləti, bunun üçün iki şərt qarşıya qoyurdu; Qolanın lazım olsa Sülh gücü əsgərləri ilə mühasirəyə alınaraq İsraili hərbi təhdid mövqeyi olmaqdan çıxarılması və daha da əhəmiyyətlisi Qolandakı su qaynaqlarının İsrailə aid olmağa davam etməsi.

Qısacası İsrail, mövcud böyük su ehtiyacı səbəbi ilə, Qolanı versə belə, Qolandakı suyu vermək istəmirdi. Ancaq yenə böyük bir su problemi yaşayan Suriyanın bu cür su itkisinə razı salması çətin görünürdü.

Məhz bu nöqtədə bir başqa formul dövrəyə girdi; Türkiyə formulu!.. Əgər Türkiyə, Fəratdan Suriyanın istədiyi kimi daha çox su buraxsa, Suriya da Qolandakı suyu İsrailə könül rahatlığı ilə buraxa biləcəkdi.

Əslində "Türkiyə formulu" yalnız İsrail-Suriya sülhü üçün də etibarlı deyildi. Türkiyənin Fəratdan aşağıya daha çox su buraxması, ətrafındakı Ərəblərin suyu qəsb edən və bu səbəblə də onlarla davamlı su müharibəsi edən İsraili başqa tərəfdən də rahatlaşdıracaqdı. Qüdsdəki İbrani Universiteti professorlarından Hillel Shouval vəziyyəti belə yekunlaşdırırdı:

“Türkiyə Suriyaya daha çox su versə, Suriya da İordaniyaya Yərmuq çayından daha çox su axıda biləcək. İordaniyanın suvarma imkanları artdıqda, Ghor kanalı vasitəsi ilə hər il yüz milyon kubmetr su fələstinlilərə çatdırılması mümkün olacaq. Türkiyənin bu müddətdə oynayacağı bilavasitə rol budur.”6

“Hürriyet” qəzetinin yazıçısı Zeynep Göğüş, İsrail mütəxəssisləri ilə görüşlərindən sonra bu təhlükəni dərk etdi və 1993-cü ilin oktyabrında aşağıdakı sətirləri yazdı:

“Türkiyə üzərindəki su təzyiqi bir müddətdir hiss edilər şəkildə artır. İsrail, xüsusən Fələstinlə sülh prosesinin başladığı gündən Suriyanın Fərat sularından daha çox faydalanmaq istədiyi təəssüratını yaradır. İsrail-Suriya sülh sövdələşməsində Fərat çayının suları da kart olaraq masaya gələ bilər. Suriyalılar digər bölgələrdə güzəşt etmək üçün israillilər “Fərat sularından daha çox istifadə etmək üçün tərəfinizi tuturuq” deyə biləcəklər.”7

1993-cü ildə “ehtimal” olaraq görünən bu təhlükə, İsrail-Suriya sülhünün üfüqdə göründüyü 1995-ci ildə həqiqətə çevrilməyə başladı. İsrailin Suriya ilə olan bu münasibəti, “Türkiyə formulu”nu yenidən gündəmin zirvəsinə oturtdu. Ancaq İsrail, yenə özünü pərdə arxasında tutmaq istəyirdi. Bu səbəblə, Suriya 1995-ci ilin son günlərində ərəbləri arxasına aldı və hücuma keçdi. Əvvəl 27 dekabr 1995-ci ildə Şamda ərəb zirvəsi edildi və Türkiyəni su mövzusunda xəbərdar edən bir bəyannamə nəşr olundu. Bir neçə gün sonra da Suriya Türkiyəyə eyni mövzuda bir mesaj göndərdi. Səthi bir baxış, digər ərəb ölkələrinin dəstəyini arxasında görən Suriyanın Türkiyəyə qarşı hərəkətə keçdiyi şərhi edə bilərdi.

Halbuki Suriyaya cəsarət verən güc, yalnız digər ərəb ölkələri deyildi. Hafiz Əsad, hər şeydən əhəmiyyətlisi, İsraildən və onun lobbilərindən dəstək alırdı. Fateh M. Yılmaz, 3 yanvar 1996-cı il tarixli “Milliyet” qəzetində nəşr olunan “Suriya-İsrail Gizli Su İttifaqı” başlıqlı xəbərində bunları yazmışdı:

Fərat çayının suyunun bölüşməsi mövzusunu bəzi ərəb ölkələrini də arxasına alaraq son günlərdə davamlı gündəmə gətirən və Türkiyəni küncə sıxışdırmağa çalışan Suriyanın bu cəhdinin arxasında İsrailin də olduğu ifadə edildi. Xarici İşlər Nazirliyində Fərat və Dəclənin sularının bölüşdürülməsi mövzusunda hazırlanan bir hesabatda, İsrailin işğal altında tutduğu Qolan təpələrində özü üçün son dərəcə əhəmiyyət daşıyan su qaynaqları olduğu və bunları heç

bir şəkildə əldən çıxarmaq istəmədiyi vurğulanaraq, "İsrail Suriyanın Qolandakı itkisinin Fəratdan veriləcək çox suyla bağlanılmasını istəyir" deyilir... Beynəlxalq ictimaiyyətdə Türkiyəyə istiqamətli təzyiqlərin artdığına diqqət çəkilən hesabatda, "bu təzyiqlərin qaynağına eniləndə qarşımıza İsrail çıxmaqdadır. "Su, nə üçün döyüşə səbəb ola biləcək bir anlaşılmazlıq mövzusudur", şəklindəki tezisin arxasında Qahirə və Təl Əviv vardır" deyilir.

Məhz Türkiyəyə davamlı dostluq və əməkdaşlıq mesajları göndərən İşçi Partiyası hökumətinin həqiqi siyasəti bu idi. 1980-ci illərdə Cənubi Afrikaya qarşı tətbiq olunan "ikili siyasət"in də memarı olan Şimon Peres, bu dəfə də Türkiyəyə qarşı "ikili siyasət" qurmuşdu. Suriyada baş verənlərə görə İsraildən dəstək uman və dəstək vədi ilə İsrailin "ehtiyatına" alınan Türkiyə, İsrail-Suriya sülhü üçün əl altından zərərə məruz qalacaqdır. Bu sülh, Türkiyənin terror probleminə heç bir şəkildə kömək etmədiyi kimi, üstəlik, su problemində də Suriyaya böyük üstünlük təmin edəcəkdi.

Ancaq Türkiyə mətbuatında, akademik dairələrdə və ya xarici siyasət mərkəzlərindəki "İsrail sevərlər" bu həqiqətləri ustalıqla görməməzlikdən gəldilər və "İsrail-Suriya ittifaqı"nın daha çox hiss edilməsinə mane oldular. Çünki İsrailə yaxınlaşmaq, onlar üçün Türkiyənin strateji mənfəətləri baxımından deyil, əsas olaraq ideoloji istiqamətdən lazımlı idi. "Dünya görüşləri"nin təməlini meydana gətirən Anti-İslami instinktlər, ancaq dünyanın ən əhəmiyyətli Anti-İslami gücü olan İsraillə inteqrasiya olunaraq təmin edilə bilərdi.

İsrailin illüziyası, haqqında danışılan İsrail sevərlərin də köməyi ilə birləşincə, ortaya Türkiyə-İsrail Hərbi Əməkdaşlıq Müqaviləsi çıxdı. Bundan dərhal sonra da, Şimon Peresin Türkiyəyə verdiyi son "hədiyyə" gəldi. İsrail təyyarələrinin bir hissəsi Konyada uçarkən, digər hissəsi ilə edilən "Qəzəb üzümləri" əməliyyatı. Ya da, digər bir ifadə ilə, üz qızardan cinayət ortaqlığı.

"Qəzəb üzümləri" ya da İsrailə cinayət ortağı olmaq

Orta Şərqdə şiddətli "İran tərəfdarı silahlı təşkilatlar-İsrail" qarşıdurması baş verdiyi sırada, birdən birə İsrail-Türkiyə Hərbi Əməkdaşlıq Sazişi "yarandı". Bu müqavilənin məzmunu, hətta varlığı belə çoxları tərəfindən bilinmirdi. İmzalanmasından 10 gün sonra, 6 aprel tarixində Milli Müdafiə Naziri Ortan Sunqurlu, "müqavilənin gizlilik dərəcəsini bilmirəm, şərh edə bilmərəm, onsuz da müqavilənin məzmunundan da xəbərsizəm" deyirdi. Eyni şəkildə Xarici İşlər Naziri də mövzudan xəbərsiz idi.

Müqavilənin daha sonra məzmunu öyrənildikdə isə, Türkiyədən çox İsrailə üstünlüklər təmin edirdi. İki ölkənin bir-birinin hava sahəsini, hərbi təhsil uçuşları üçün istifadə edə biləcəkləri nəzərdə tutulmuşdu, amma Türkiyənin 20-də 1-ni etməyən İsrail hava sahəsinin bizim üçün çox dəyəri ola bilməzdi. Buna baxmayaraq, İrana, Suriyaya və İraqa sərhədləri olan Türkiyənin hava sahəsi, İsrail üçün çox qiymətli idi. Razılaşma, həmçinin, İsrail gizli xidmətlərinə Türkiyə üzərindən İran və Suriya haqqında kəşfiyyat fəaliyyəti icra etmə şansı da verirdi.

Qısacası razılaşma əslində İsrail üçün qazanclı idi və Türkiyədə də bor çoxunun xəbəri olmadan edilmişdi. Bundan tək bir nəticə çıxırdı: İsrail, necə olmuşdusa, Türkiyəni "oldu bitdi"

ilə özünə yaxınlaşdıracaq bir razılaşma ilə bağlamışdı. Türkiyədə bir az "kim imzaladı"ya gedən razılaşma, İsrail tərəfində diqqətlə ölçüb-biçilmişdi.

İsrailin razılaşmanı çox usta bir zamanlama ilə reallaşdırdığı qısa müddət sonra ortaya çıxdı. Yəhudi dövləti, İsrail işğalına qarşı Cənubi Livanda boynuna götürən Hizbullah təşkilatına qarşı "Qəzəb üzümləri" adını verdiyi hərbi əməliyyatı başlatdı. Bu əməliyyatın səbəbi, şərhlərdə ifadə edildiyi kimi, Şimon Peresin seçki sərmayəsi idi.

Əslində əməliyyatın bunu da aşan gizli bəzi məqsədləri vardı: Bunların ən əhəmiyyətlilərindən biri, uzun müddətdə İsrailin Cənubi Livandakı "təhlükəsizlik kəməri"ni daha çox genişlətmək və beləcə bölgədəki su qaynaqlarının hamısını ələ keçirmək üçün "ön hazırlıq" etmək idi. Ön hazırlığın yolu isə İsrailin mütəxəssisləşdiyi bir üsul idi; "əhalinin azaldılması".

Ələ keçirilmək istənən su qaynaqlarının ən əhəmiyyətlisi, şübhəsiz Livanın ən əhəmiyyətli çayı olan Litani idi. İsrail 1982-ci ildəki Livan işğalından sonra yaratmış olduğu "təhlükəsizlik kəməri" ilə Litaninin bir qisminə çatmışdı. O tarixdən indiyə qədər də davamlı Litanidən su çəkir, bir başqa ifadə ilə suyu qəsb edir. "Qəzəb üzümləri"ndəki gizli məqsəd isə, təhlükəsizlik kəmərini daha da böyüdərək Litaninin hamısını əldə etmək idi. İsraillilər əməliyyatın əvvəlində Livan rəhbərliyinə Litani çayının cənubunda qalan bütün məskunlaşma bölgələrinin boşaldılması üçün ultimatum verdilər. Əməliyyatlarda isə ən çox Litaninin cənubu vuruldu. Beləcə İsrail, bu bölgədə yaşayan 400 min vətəndaşı məcburi köç etdirməyi və Litaninin suyunu tamamilə qəsb etməyi planlaşdırdı. Bununla yanaşı, digər bəzi kiçik su qaynaqları da İsrailin hədəfləri arasında idi. İsrail tərəfdarı Cənubi Livan Ordusu tadiosuna 16 aprel günü bildiriş verən bir İsrailli rəsmisi, "Ordu, əməliyyatlarını Əvali ilə Zahrani çayları arasındakı bölgəyə genişlətmək istəyir" demişdi.

Qısacası, İsrail hökuməti "Qəzəb üzümləri" ilə birdən çox quş vurmağı hədəfləyirdi; Şimon Peresin də lazım olduğunda şahin ola biləcəyini göstərərək yaxınlaşan seçkilərdə bal toplamaq, İsrailin ənənəvi hədəfi halına gəlmiş olan Litaninin cənubunda "əhalinin azaldılması" tətbiq etmək və Hizbullahı hərbi istiqamətdən zəiflətmək.

Ancaq şübhəsiz, bu əməliyyat qeyri qanuni, hətta "terrorist" əməliyyat idi. İsrail vətəndaşları bombalayır, yüz minlərlə insanı köç etməyə məcbur edir, hüquqa zidd olaraq meydana gətirdiyi "təhlükəsizlik kəməri"ni daha da genişlətmək, daha doğrusu işğal etdiyi bölgəni böyütmək istəyirdi. Buna qarşı (ABŞ xaric) qismən beynəlxalq birliyin, əsas olaraq da Ərəb və İslam dünyasının şiddətli reaksiya verəcəyi isə açıq idi.

Məhz "Qəzəb üzümləri"nin bu reaksiyanı alovlandırdığı günlərdə, İsrailin hərbi təyyarələri Konyada uçuşlar edirdilər. Türkiyə, Ərəb və İslam dünyasının nifrətini üzərinə çəkmiş olan İsrailə, öz hava sahəsində hərbi uçuşlar etdirirdi. İran mətbuatı, "Türkiyə sayəsində İsrail sərhəd qonşumuz oldu" deyə yazırdı. Cənubi Livanda gəzən Türk jurnalistləri isə, "İsrail əməkdaşlığı Türkiyə"dən olduqları üçün Hizbullahın antipatiyası ilə qarşılaşırdılar.

Bütün bunlar baş verərkən, İsrail səfiri Zvi Elpeleg, Xarici İşlər naziri Emre Gönensaya "ərəblərə qarşı möhkəm dayan" mesajı verir,8 Gönensay da "İsrail ilə əlaqələrimiz kimsəni maraqlandırmaz" kimi son dərəcə qeyri-diplomatik bir dillə iti çıxışlar edirdi.

Qısacası İsrail, incə hesabla "Qəzəb üzümləri"ndən qısa bir müddət əvvəl hazırladığı, ancaq bu tərəfdə "kim imzaladı"ya gedən strateji razılaşma ilə, Türkiyəni "günah ortağı" halına gətirirdi. Türkiyənin "təcrübəsizliyi" nəticəsində, Yəhudi dövlətinin bu professional manevri ilə Orta Şərqdəki bütün manevr qabiliyyətini itirir, "İsrailin quyruğu" olaraq boy göstərməyə başlayırdı.

Şimon Peresin gedərkən atdığı son "paya", bu oldu. İsraildə seçki zamanı gəldiyində; Türkiyə, "Yeni Orta Şərq" illüziyasına avamlıqla inanaraq özünü İsrailin "günah ortağı" halına gətirmiş və İsraillə yaxınlaşmaqla ümid etdiyi nəticələrin heç birinə çata bilməmiş, üstəlik Suriyanın İsrail su təzyiqlərinə qarşı-qarşıya qalmış bir ölkə kimi görünürdü.

Likud iqtidarının nəticələri

İşçi Partiyası iqtidarı dövründə Türkiyənin önünə qoyulan illüziya, məhz bu şəkildə idi. Türkiyə, "Orta Şərqdə iki cəbhə var, biri sülh, o biri şər cəbhəsi" nağılları ilə İsrailin arxasında saf tutmağa yönəldilərkən, o "şər cəbhəsi"nin Türkiyə baxımından ən əhəmiyyətlisi olan Suriya İsrail ilə gizli əməkdaşlığa hazırlanırdı. "Yeni Orta Şərq"in ən əhəmiyyətli mərhələlərindən biri sayılan İsrail-Suriya sülhü, Türkiyə baxımından bu cür bir təhlükə və "arxadan vurma" ehtiva edirdi.

İsraildəki 29 may seçkilərində sağçı Benjamin "Bibi" Netanyahunun və Rafael ("Raful") Eitanlı, Ariel ("Arik") Şaronlu heyəti ilə Likud hökumətinin qalib çıxması isə, "Yeni Orta Şərq" illüziyasını sona çatdırmaqla, Türkiyənin içinə girdiyi strateji faciənin ölçüsünü daha yaxşı bir şəkildə aşkar etdi.

Netanyahunun yeni Orta Şərqi, özünü "İsrail müttəfiqi" olaraq gördüyü Türkiyəni daha da çətin vəziyyətdə buraxacaq hadisələrə hamilə görünür. Likudun proqramı; işğal altındakı torpaqlardan çəkilməməyi və əksinə Qərbi Şəriyədəki yəhudi məskunlaşma sahələrini artırmağı; İsrail tərəfindən "qəsb" edilmiş olan Şərqi Qüdsü müzakirə mövzusu etmədən sahiblənməyi və demək olar ki, hər mövzuda əvvəlkinə görə daha çox sərt və güzəştsiz xarici siyasət üslubu yürütməyi nəzərdə tutur. Bu cür İsrailin 1980-ci illərdə olduğu kimi beynəlxalq birlik və xüsusilə də bütün İslam dünyası tərəfindən qınanan bir ölkə halına gələcəyini düşünmək çətin deyil.

Bu vəziyyət, "Qəzəb üzümləri" ilə Türkiyənin kürəyinə minən "İsrailin günah ortaqlığı" yükünü daha da artıracaq. Nəticədə, bütün Ərəb və İslam dünyası tərəfindən təcrid təhlükəsi ilə üz-üzə qalacaq olan Türkiyə, özünə dəstək olaraq yalnız İsraili görəcəkdir. Tətbiq etdiyi ikili siyasətlərlə istədiyi zaman Türkiyəni rahatlıqla arxadan vura biləcək olan İsraili...

Əgər Netanyahu sülhsevər bir xarici siyasət izləsə, sülhün ən əhəmiyyətli açarı olan Suriya ilə masaya otursa, vəziyyət Türkiyə baxımından yenə təhlükəlidir. Çünki, Rabin-Peres rəhbərliyi əsnasında inkişaf etdirilən "Türkiyənin suyu üzərindən sülh" formulu, Netanyahunun da "sülh" üsulu olacaq.

Bunlarla yanaşı, İsrailin İşçi Partiyası iqtidarından, hətta daha əvvəldən gələn və Likud rəhbərliyi tərəfindən də kəsilməz davam etdiriləcək olan bəzi xarici siyasət seçimləri və strategiyaları da vardır ki, Türkiyənin strateji mənfəətləri ilə ciddi bir şəkildə zidd düşür. Bunların biri, Şimali İraq problemidir.

İraqın parçalanması mövzusunda İsrail və Türk mövqeyi

Türkiyə bilindiyi kimi, Körfəz müharibəsi ilə başlayan İraqın parçalanma müddəti boyunca həmişə İraqın torpaq bütünlüyünün qorunmasının tərəfdarı oldu. Çünki İraqın parçalanaraq Şimali İraqda Kürd dövləti qurulması, qaçınılmaz olaraq Türkiyənin parçalanmasını da gündəmə gətirəcəkdi. Tarixi olaraq bir-birindən ayrılması çox çətin olan Şimali İraq və Cənubi-Şərqi Anadolu, bir-birləri üçün bənzərlik təşkil edirlər. Bu səbəbdən, türk xarici siyasəti baxımından ən böyük təhlükələrdən biri, İraqın parçalanması olacaq.

Yaxşı bəs, İsrailin bu mövzuda strategiyası nədir?

Keçmişə bir az nəzər salmaqla, sualın cavabını vermək olar. İsrail təxminən 30 ildir Şimali İraqda vaxtaşırı alovlanan kürd üsyanlarını dəstəkləmiş, kürd müstəqillik hərəkatının lideri olan Molla Mustafa Bərzani, İran Şahı və ABŞ-ın yanında ən böyük köməyi İsraildən görmüşdür. İsrailli yazıçı Benjamin Beit-Hallahmi, Yəhudi dövlətinin Şimali İraqda yaranan rejim müxalifi kürd hərəkatına verdiyi dəstəyi belə izah edir:

> *"İraqdakı kürd qiyamçılar hər zaman İsrailin maraq sahəsində idi... İsrail hərbi məsləhətçiləri, döyüş sursatları və silahlar da daxil olmaqla daha geniş yardım dəstəyi 1963-cü ildə başladı. 1965-ci ilin avqustunda da İsrailli hərbi mütəxəssislər tərəfindən kürd zabitlər üçün Şimali İraq dağlarında təhsil düşərgələri yaradıldı. 1966-cı ilin iyununda baş nazir Levi Eshkol kürd liderləri ilə görüşdü. 1967-ci il müharibəsi əsnasında, kürdlər İsrailin istəyi üzərinə Şimali İraqdan Bağdad rəhbərliyinə hücum təşkil etdilər və İraq ordusunun digər ərəb ölkələrinə kömək etməsini maneə törətdilər. Müharibədən sonra isə kürdlərə Misir və Suriya birliklərindən ələ keçirilən Sovet istehsalı silahlarla kömək edildi. Hər ay təxminən 500.000 dollarlıq pul köməyi də İsrail tərəfindən kürd partizanlara çatdırılırdı. Kürd lideri Mustafa Bərzani əvvəl 1967-ci ilin sentyabr ayında, sonra 1973-cü ilin sentyabr ayında İsraili ziyarət etdi."*[9]

"Turan Yavuz da "ABŞ-ın Kürd Kartı" adlı kitabında İsrail-Kürd əlaqəsinin uzun keçmişinə toxunur. Buna görə, İsrail əvvəldən bəri kürdlərə "Kürd dövləti" vəd etmişdir. Knesset (İsrail parlamenti) üzvü Luba Eliav, 1966-cı ildə Kürd hərəkatının lideri Molla Mustafa Bərzani ilə görüşlərdə, "İsrailin Kürd dövləti və xalqının inkişafı üçün hərbi, iqtisadi və texniki kömək vermək istədiyi"ni söyləmiş, bu tarixdən sonra da İsrail Bərzaniyə nizamlı pul köməyi etmişdir."10

"İsrailin Şimali İraqdakı kürd qiyamını dəstəkləməkdə məqsədi, hər zaman İraqı parçalamaq olmuşdur. İsrail keçmiş xarici işlər işçisi Oded Yinonun Dünya Sionist Təşkilatının nəşr orqanı olan "Kivunim" jurnalında 1982-ci ildə nəşr olunan "İsrail üçün strategiya" başlıqlı hesabatda bu açıq şəkildə dilə gətirilmişdir. Yinon daha o zaman, İraqın gələcəyi haqqında bu kəhanəti etmişdi: "İraq etnik və məzhəbi təməllər üzərinə bölünəcək; şimalda bir Kürd dövləti; ortada bir sünni və cənubda şiə dövləti."11

"1983-cü ildə Likud hökumətinin Xarici İşlər Naziri Yitzhak Şamir Türkiyənin Şimali İraqda reallaşdırdığı sərhəddən kənar hərəkatı ilə əlaqədar olaraq fikirlərini soruşan Brükseldəki jurnalistlərə verdiyi cavabda; Türkiyəni "Kürdüstanı işğal altında tutan dövlətlərdən biri" olaraq adlandırmış və əlavə etmişdir: "Amma bu işğalçı dövlətlər heç bir şey dinləmədikləri üçün, kürd xalqının müstəqillik mübarizəsi heç cür nəticəyə çatmamışdır."12

"Qısacası Orta Şərqdə də "Kürdüstan" yaratmaq, İsrailin ənənəvi hədəfləri arasında yer alır. İraqın parçalanması yolunda ABŞ-da fəaliyyət göstərən kütlələrin başında da, İsrail lobbisi gəlir. İsrail lobbisinin davamı sayılan "Washington Institute for Near East Policy" (WINNEP), Kürd dövləti fikrinin ən qatı müdafiəçisidir."13

Bunun mənası isə, Türkiyənin İraq siyasəti ilə İsrailin İraq strategiyasının çox açıq bir şəkildə zidd düşdüyüdür. Əgər İraq, İsrailin hədəflədiyi kimi parçalanar və şimalında Kürd dövləti qurulsa, bu Türkiyə üçün təhlükə siqnallarının çalması demək olacaq.

İsrailin Suriya və İraq mövzusundakı həqiqi siyasətləri ilə Türkiyənin mövqeyi müqayisə edildiyində ortaya açıq bir nəticə çıxır: Orta Şərqdə, iki ölkənin də mənfəətlərinə uyğun bir Türkiyə-İsrail ittifaqı meydana gələ bilməz. Bu, strateji baxımdan mümkün deyil.

Elə isə, bir Türkiyə-İsrail ittifaqı, ancaq bu iki ölkədən birinin, strateji mənfəətlərini fəda etməsi ilə mümkün ola bilər. Bu gün baş verən də budur. Türkiyə İsrailin "quyruğuna ilişmiş" və Orta Şərq strategiyasını "İsraildən tərəf olmaq" səviyyəsinə qaldırılmışdır. Məhz buna görə də, bu gün Türkiyənin "Orta Şərq strategiyası" yoxdur, xroniki bir "strategiyasızlıq" vəziyyəti vardır.

Türkiyədəki bir çox adam bunun fərqində deyil, amma Türkiyəni özünə "quyruq" etməyi bacarmış olan İsrail, şübhəsiz bu vəziyyəti şüurlu olaraq meydana gətirmişdir. Yəhudi dövləti "professional"dır və bölgədə təcrübəsiz dolanan Türkiyəni çox professional bir şəkildə öz strateji mənfəətləri üçün istifadə edə biləcəyi "peyk" halına gətirməkdədir.

Yaxşı İsrail Türkiyəni hansı strateji mənfəətləri, hansı hədəfləri üçün istifadə etməyi hədəfləyir?

İrana qarşı "Türkiyə kartı"nın yaradılması

> *"2000-ə doğru" jurnalı bir sayısında "Türkiyə-İran müharibəsini təhrik edən CIA qrupu" başlıqlı xəbər yayımladı. "2000-ə doğru"nun "Vaşinqtonda olan təcrübəli ABŞ vəyəndaşı jurnalist"dən aldığı məlumata görə, Amerikan-Türk Dostluq Dərnəyi içində fəaliyyət göstərən CIA əlaqəli bir qrup, Türkiyəyə İran əleyhində təlqinlər etmiş və baş verə biləcək bir qarşıdurmanı qızışdırırdı. Bu "döyüşə təhrik edən" qrupun ən əhəmiyyətli üç adı isə bunlar idi: "Qaranlıqlar Presi" Richard Perle, təqaüdçü general Ceyms Vaught və "Sülh suyu" layihəsinin memarlarından Joyce Starr...*

Bu üç adamdan ikisinin (Perle və Vaught) yəhudi olmaları əlbəttə ilk anda diqqət çəkir və təbii olaraq ağla "İsrail əlaqəsi"nin ola biləcəyinin gətirirdi. Necə ki, belə bir əlaqə vardı. Məqalədə "döyüşə təhrik edən" qrupla əlaqədar olaraq belə deyilirdi: "(Haqqında danışılan) CIA qrupu üzvlərinin ortaq nöqtəsi İsrailə çox yaxın olmaları idi."14

Hələ 1992-ci ildə də varlığını hiss etdirən İsrailin Türkiyəni İrana qarşı təhrik etmə siyasəti, irəliləyən ay və illərdə daha da diqqətə çarpan hala gəldi. İsraillilər bütün yuxarı səviyyə təmaslarda Türkiyəyə "İrana qarşı ortaq cəbhə" yaradılması təklifi gətirdilər. Yəhudi dövləti, bilərəkdən "Qəzəb üzümləri" əməliyyatından qısa bir müddət əvvəl İsrail-Türkiyə Hərbi

Əməkdaşlıq Müqaviləsi ilə, daha əvvəl toxunduğumuz kimi, Türkiyəni məcburi yolla özünə "günah ortağı" halına gətirdi və Türk-İran xarici siyasət tarazlığını da təmir edilməsini zor gücü ilə pozdu.

Ancaq İsrail və onun tərəfdarları, Türkiyəni İrana qarşı Yəhudi dövlətinin safına çəkmək üçün yalnız bu cür diplomatik cəhdlərlə kifayətlənmədilər. Bir də Türk ictimai rəyini bu "cəbhələşmə"yə razı salmaq üçün, Noam Chomskyun "razılıq alınma" (manufacturing consent) dediyi üsul istifadə edildi. Xalqın "razılığının alına bilməsi", yəni dəstəyinin süni bir şəkildə yaradıla bilməsi üçün izlənilən yol isə İsrail gizli xidmətlərinin artıq mütəxəssisləşdiyi bir üsul idi: Təxribatlar vasitəsilə cəmiyyəti İran ilə qarşıdurmaya razı salmaq.

Şübhəsiz bu təxribatların ən əhəmiyyətlisi, bəzi "mənalı" adlara qarşı edilən sui-qəsdlər idi. Xüsusilə Uğur Mumcu və Jak Kamhi sui-qəsdləri bu mövzuda olduqca təsirli oldu.

Halbuki Uğur Mumcunun "islamçılar" tərəfindən öldürüldüyünə dair ortada heç bir dəlil yox idi. Amma tam bunun əksini göstərən dəlillər vardı: Mumcu, öldürülmədən təxminən iki həftə əvvəl türk mətbuatında ilk dəfə Mossad-Barzani əlaqəsini ifşa etmiş, ata Molla Mustafa Bərzanidən oğul Məsud Bərzaniyə qədər sürən Mossad əlaqəsini ortaya qoymuşdu. Daha da əhəmiyyətlisi, ailəsinin, Mumcunun ölümündən əvvəl yenə kürd problemi ilə maraqlandığını və çox əhəmiyyətli bəzi məlumatlar ələ keçirdiyini bildirən şərhi idi. Bəlkə Mumcu, Mossadın yalnız Şimali İraqdakı deyil, Türkiyədəki kürd məsələsi ilə olan əlaqəsini həll etmə yolunda idi.

Ancaq çox yaşaya bilmədi. Avtomobilinə yerləşdirilən son dərəcə professional bir bomba ilə birlikdə havaya uçduğunda nədənsə bütün masonik media bir ağızdan "islamçı terroristlər"dən danışmağa başladı. Halbuki tam o sırada ortaya çox maraqlı MİT sənədi çıxmışdı: Sənəddə Uğur Mumcu sui-qəsdinin Hayfa limanından qayıqla yola çıxan bir Mossad qrupu tərəfindən reallaşdırıldığı yazılı idi. RP qrup baş vəkili Şevket Kazana çatan və Kazan tərəfindən də mətbuata və televiziyaya açıqlanan sənəd, nədənsə medianın böyük əksəriyyəti tərəfindən etibar görmədi. Onlar sui-qəsdin faillərini əvvəldən təyin etmişlərdi, "İslamçı terroristlər"... Bu səbəbdən İsrail kimi bir "dost"un adını mümkün olduqca təmiz tutmaqda fayda görmüşlər.

Uğur Mumcunun sui-qəsdi arzu olunan təxribatı yaratdı. Mumcunun cənazəsində qəzəblənən izdiham arasında ictimai rəy yaransaydı, müharibədə könüllü olaraq iştirak etmək istəyənlər də tapıla bilərdi.

Ancaq yenə də ortaya çıxan "Hayfa əlaqəsi", təxribatçılar baxımından olduqca narahatedici bir problem idi. Bu səbəblə yeni bir hərəkata ehtiyac duyuldu. Seçiləcək adam elə bir adam olmalı idi ki, həm asanlıqla cinayət "islamçı terroristlər" üzərinə atıla bilsin, həm də hadisədə İsrailin rolunun ola biləcəyi ehtimalı ağla belə gəlməsin. Bunun üçün ən yaxşı yol, İsraillə qaynaşmış birinə sui-qəsd təşkil etmək idi. Jak Kamhi bu tərifə tam uyğun idi. Lazımlı hazırlıqlardan sonra, terror aktı reallaşdırıldı.

Ancaq bu dəfə də bir başqa səhv edilmiş, "islamçı terroristlər"in buraxdıqları "dəlil"lər bir az şişirdilmişdi. Mahir Kaynağın ifadəsiylə, sui-qəsdi təşkil edənlərin bir tək məhəllə muxtarına gedib, "bu fəaliyyət, Türkiyədə dindar nizamı qurmaq üçün Savama tərəfindən öyrədilmiş biz təkkəli və saqqallı adamlar tərəfindən edilir" demədikləri qalmışdı.

Uğur Mumcu və Jak Kamhinin yanında, təxribat vəsaiti olaraq davamlı istifadə edilən Çetin Emeç və Muammer Aksoy cinayətləri ilə də əlaqədar bəzi maraqlı məlumatlar vardı. Bu iki sui-qəsd istifadə edilərək davamlı İran əlaqəsi qurulmaq istənirdi, halbuki bu cinayətləri də Mossadın işlədiyinə dair də xəbərlər vardı. Kimsə bu xəbərləri görmək istəmədi, amma yenə də o zamanlar jurnalist olan Uluç Gürkan, 22 mart 1990-cı il tarixli Günəş qəzetindəki məqaləsində bu mövzuda bir şeylər yazmışdı. Gürkanın bildirdiyinə görə, şəxsiyyətini açıqlamayan bir adam SHP Baş Katibin köməkçisi İstemihan Talaya zəng edərək cinayətlər haqqında "xəbər" vermişdir. Zəng edən adam, Mossadın Türkiyənin İran və Suriya ilə arasını pozmaq üçün bu cinayətləri işlədiyini, söyləyirdi. Naməlum adama görə, Emeç cinayətinin dərhal ardından "Hüriyyet" qəzetində yazılan və hadisədə "İran əlaqəsi" olduğunu qarşıya qoyan xəbər də həqiqətdə Mossadın verdiyi səhv kəşfiyyata dayanırdı. Zəng edən adam, Mossadın Türkiyədə xüsusilə dünyəviliyi müdafiə edən insanları ortadan qaldırmasının səbəbinin də, İrana qarşı təxribat olduğunu söyləmişdi. Uluç Gürkan bu maraqlı telefon görüşməsini çatdırdıqdan sonra, "İsrailin keçmişdə Türkiyənin Ərəb ölkələri ilə əlaqələrini pozmaq üçün bəzi cəhdlər etdiyi"nə diqqət çəkmiş, İsrailin bu taktikasının Emeç və Aksoy cinayətlərinə qədər uzanıb uzanmayacağının isə "əhəmiyyətli sual işarəsi" olduğu şərhini etmişdi.

Son bomba isə, Çetin Emeçin qatillərinin "tapılması" idi. Bu İran əlaqəli kəşf, nə təsadüfdür, tam da İsrailin İran əleyhdarı beynəlxalq cəbhə yaratmaq üçün təşkil etdiyi Şarm-El Şeyx zirvəsi ilə eyni anda reallaşmışdı. Emeçin illərdir tapıla bilməyən "saqqallı, təkkəli, üstəlik İran əlaqəli qatili", mükəmməl bir vaxt təyin edərək bu "anti-İran" sammitinin ardından ortaya çıxmışdı.

Bütün bu "təsadüflər", İsrailin İrana qarşı "beynəlxalq cəbhə" meydana gətirməyə çalışdığı dövrdə Türkiyəni, müxtəlif "fait accompli"lər ilə öz tərəfinə çəkməyə çalışdığının su üzünə çıxan kiçik işarələr idi.

Ancaq Türkiyədəki hökumət dəyişikliyi bu təhlükəli gedişin qarşısını tam zamanında kəsdi. RP-DYP koalisiyası ilə qurulan Ərbakan hökuməti, İran ilə olan əlaqələri şüurlu və milli çıxarlara uyğun zəmin üzərində inkişaf etdirmə yolunu seçmişdi. Bu vəziyyət, şübhəsiz İsrail üçün böyük mənfi cəhətdir.

Necə ki, Yəhudi dövləti bu mənfi cəhəti əvvəlcədən hesablayır. RP iqtidarı həm İsrail, həm də onun "əlaltıları" tərəfindən illərdir ciddi bir təhlükə hesab edilir. Ərbakanın baş nazir vəzifəsini tutması ilə Netanyahu təbrik mesajı göndərərək vəziyyəti qorumağa çalışdı, amma hamı nəyin baş verdiyini bilirdi. Türkiyədə "İsrail lobbisi" olaraq təyin oluna biləcək tək quruluş olan "500-cü il" fondunun başçısı olan Jak Kamhinin, İsraildə türkcə nəşr olunan "Haber" adlı qəzetdə dərc olunan "500-cü il" fondunun fəaliyyətlərinin məqsədi Ərbakan və yoldaşlarının təsirlərini azaltmaqdır" şəklindəki ifadəsinin verdiyi mesaj çox açıq idi.15

Nəticə

Türkiyənin İsrailə "quyruq" halına gətirilməsinin ən böyük zərəri, Türkiyənin gərəksiz yerə xarici siyasətdə "cəbhə"lər açmasıdır. Türkiyə öz şərtləri gərəyi açmış olduğu "cəbhə"lərə, bir də "İsrail xətrinə" yeni "cəbhələr" əlavə etmək məcburiyyətində idi çünki.

İran bunun ən diqqətə çarpan nümunəsidir. İran rəsmi ideologiyası bəyənilməsə də, güclü və təsirli bir dövlətdir. Ancaq beynəlxalq təcrid altındadır. Bu səbəblə xarici dünyaya açılmaq üçün “qapı”lara ehtiyac duyur. Ən yaxşı “qapı” isə Türkiyədir. Bu səbəbdən Türkiyə ilə qarşıdurmaya girmək, İrana bir şey qazandırmaz.

Türkiyə üçün də İranla yaxşı əlaqələr inkişaf etdirmək faydalıdır. Onsuz da Suriya ilə açılmış bir “cəbhə” var. Şimali İraq başlı başına bir problemdir. Bununla bərabər bir də İranla qarşıdurmanın heç bir mənası yoxdur. Həm İran Türkiyənin Orta Asiyadakı Türk Respublikalarla əlaqə qura bilmək üçün keçə biləcəyi tək mümkün yoldur (o biri alternativ, yəni Rusiya, onsuz da mövzudan kənardır). Həm Rusiya, həm də İranla mübahisəli bir Türkiyə, necə “Orta Asiyada nüfuz sahəsi” hesablamaları edə bilər?...

Türkiyə İsrail ilə “əməkdaşlıq” edərkən, daha doğrusu “İsrailin quyruğuna” ilişərkən, Suriya ilə arasındakı su və terror problemlərinə bir çözüm ümid etməkdədir. Halbuki, araşdırdığımız kimi, İsrail bu mövzuda Türkiyəyə fayda deyil, zərər gətirəcək strategiyalara malikdir. Türkiyənin bu cür boş xəyal uğuruna, İsrail istəyir deyə, İrana qarşı “cəbhə” açması, böyük bir strateji səhv olacaq. Şimali İraqda təsiri gedərək artan İranı, kürdlərlə olan bu əlaqəsini Türkiyənin əleyhinə çevirməyə yönəltmənin ağıllı siyasət olmadığı ortadadır.

Bütün bunlarla yanaşı, Türkiyənin İsraillə olan yaxınlaşması onu bütün İslam dünyasının gözündə gedərək “İsrailin günah ortağı” halına gətirməkdə, Türkiyənin etibarını, ağırlığını sürətlə əritməkdədir.

Türkiyə, bu səhvdən bir an əvvəl imtina etməli, Orta Şərqdə “aktiv tərəfsizlik” qanununa uyğun bir siyasət izləməlidir. Özünü heç bir gücün “quyruğu” halına salmamalı, lazım olduqda hər ölkəni qınaya bilməlidir.

Əgər “Qəzəb üzümləri” əsnasında Türkiyə zəif və səssiz “günah ortağı” profilini çəkmək yerinə, İsrailin tətbiq etdiyi terroru qınaya bilsəydi, bütün Orta Şərqdə ağırlıq və etibar qazanardı. Bu cür bir Türkiyə, İsrail ilə Livan arasında vasitəçilik belə edə bilərdi. Lakin taxtlarını İsrailə təhvil verən və buna görə müstəqil siyasət aparan bir ölkə olaraq, heç kim tərəfindən ciddi qəbul edilmədi.

Çözüm isə tezliklə “təcrübəsizlik”dən xilas olmaqdır. Türkiyə professionalların at oynatdığı Orta Şərqdə ancaq o zaman təsir sahəsinə, etibara və ağırlığa sahib ola bilər.

Yoxsa, bölgədə əsrlərlə sülh və sabitliyin qaynağı olan Osmanlının mirasını hər gün bir az daha əritməyə davam edəcək.

III Hissə

BƏRZANİ AÇARI İLƏ ŞİMALİ İRAQ DÜYÜNÜNÜ HƏLL ETMƏK

Türkiyə Bərzani adını 1991-ci ildəki Körfəz müharibəsinin ardından tez-tez eşitməyə başladı. İraq ordularının Küveyti işğal etməsi və sonra Səddam Hüseynin dünyanın ən böyük neft ehtiyatının hakimi olmasına ABŞ icazə verməmişdi. Arxasına topladığı müttəfiqləri ilə İraqı vurmuş, keçmişdən bəri Şimali İraqdakı kürd hərəkatının lideri olan Bərzani adı da bu qarışıqlıq içində yenidən dünya gündəminə girmişdi. Bərzani, Çöl fırtınası əməliyyatı əsnasında dövlət çevrilişi səbəbiylə müvəqqəti səlahiyyət itkisinə məruz qalmış Səddama qarşı ABŞ tərəfindən təşviq edilən İraqın şimalındakı kürd üsyanlarının ən əhəmiyyətli lideri idi. Daha sonra bilindiyi kimi, Səddam güclərini yığdı və qiyamı yatırtmaq üzrə Şimali İraqa (eyni zamanda da cənuba) yönəldi. "Haləpçə sindromu"ndan əziyyət çəkən kürdlər Səddamdan qaçmaq və Türkiyə sərhədinə çökmək üçün həll yolu tapdılar. Nəhəng mühacir axınını qarşılaya bilməyən Türkiyə ABŞ-dan kömək istədi və bunun nəticəsində də Şimali İraq kürdləri Səddamdan qorumaq İncirlik bazasında "Sülhməramlı əməliyyat"ı ("Çəkic güc") təyyarələrinə açıldı.

İrəliləyən beş il ərzində, "Çəkic güc" Şimali İraq kürdləri Səddamın qəzəbindən qorudu. Bu müddət ərzində Şimali İraq Kürdləri müstəqil Kürd Dövləti qurmaq üçün Bağdaddan ayrılmaq üçün səy göstərdilər və bu yolda ciddi bir irəliləyiş əldə etdilər.

Şimali İraqdakı bu Kürd hərəkatı içində iki böyük siyasi baş vardı; Məsud Bərzaninin öndərliyindəki Kürdüstan Demokratik Partiyası (KDP) və Cəlal Tələbaninin liderliyindəki Kürdüstan Vətənpərvərlər Birliyi. Bu ikisinin arasındakı fərq əvvəlcə sosioloji əsasa malik idi; iki ləhcədə danışan iki ayrı kürd qəbiləsinin rəhbərləri idilər. Bərzani əhalisi Şimali İraqın qərbində daha sıx olan Kırmançların lideri idi. Tələbani Şərqdə cəmləşən Sorani qəbiləsinin lideri idi.

Və biz, bu beş il boyunca bu iki liderin bir-birindən daha fərqli xasiyyətə sahib olduqlarını və bunun da izlədikləri siyasət üzərində təsirli olduğunu dinlədik. Türkiyədə israrlı bir şəkildə müdafiə olunan və çox geniş qəbul edilən bir düşüncəyə görə; Məsud Bərzani, daha etibarlı, sözünə sadiq, sabit bir lider idi. Cəlal Tələbani isə tez-tez istifadə edilən deyimlə "sürüşkən" bir siyasətçi idi; bir gün söylədiyini bir sonrakı gün yalanlaya bilər, üstəlik müttəfiqlərini asanlıqla "sata bilir"di.

Əvvəlcə iki kürd lideri arasındakı iddia edilən bu fərq çox da görünmürdü. Çünki Şimali İraqdakı "Çəkic güc" çətirinin ilk dövrlərində KDP və KYB əməkdaşlıq görüntüsü göstərdilər. Lakin bir müddət sonra yollar ayrılmağa başladı. İki tərəf arasında suverenlik mübarizəsi başladı. Bu vaxt bir-birlərinə qarşı üstünlük əldə edə bilmək üçün özlərinə fərqli müttəfiqlər tapmağa başladılar. Tələbani, İranla yaxınlaşmağa başladı. Buna qarşı Bərzaninin kimlə ittifaq qurduğu isə 1996-ci ilin yayın sonunda ortaya çıxdı. Bərzani, "kürdlərin baş düşməni" olan Səddamla ittifaq etmişdi.

Bu ittifaq ən vacib hərbi bəhrəsini 1996-cı il sentyabr ayında verdi. Bərzani qüvvələri və İraq ordusu birlikdə Tələbaninin ərazilərinə böyük hücum başlatdı. Əvvəlcə Ərbil şəhəri, sonra Süleymaniyyə düşdü. Tələbani, yanında çox adam olmasına baxmayaraq, İrana sığındı və Bərzani İraqın şimalındakı yeganə başçı oldu.

Əslində bu vəziyyət ən çox bir il yarım ay davam edəcək və Tələbani İranın dəstəyi ilə yenidən itirdiyi bölgələrin çoxunu ələ keçirəcəkdi. Amma yenə də, qısa bir müddət üçün də olsa, ortaya "Bərzaniyə aid Kürdüstan" mənzərəsi ortaya çıxmışdı və mənzərə maraqlı bir sıra göstəricilər daşıyırdı.

Bu qısa dövr ərzində, Türkiyədəki "Bərzaniyə oynama" meyli də gücünü qorudu. Hələ də qoruyur. Türkiyə PKK-nın ikinci adamı olan Osman Öcalanın KDP-nin quruluş mərasimlərində Bərzaninin yaxınlığında özünü göstərməsinə və PKK-nın Şimali İraqdakı bütün düşərgələrinin Bərzani bölgəsində olmasına qarşı, bu təkidindən imtina etmirdi. Bərzaninin Türkiyənin Şimali İraqdakı strateji davamı sayılan türkmənlərə qarşı etdiyi təzyiq və hətta toplu cinayətlər də Ankaranın Bərzaninin tərəfini tutmaqda israrını dəyişdirmir. Ankara hələ Bərzaninin "etibarlı" olduğuna inanmaqda israr edir.

Yaxşı, amma həqiqətən də "Bərzaninin tərəfini tutmaq" ağıllı bir strategiyadır

Bu suala işıq tuta bilmək üçün əvvəlcə Bərzaninin həqiqi missiyasını bilmək lazımdır. İsrarlı bir şəkildə; etibarlı, sözünə sadiq, "sürüşkən" olmayan bir kürd lideri olaraq tanıdılan Bərzani, Ankaradan görünəndən daha fərqli bir şəxsiyyətə və məqsədə sahib idi.

"Bərzaniyə aid Kürdüstan" layihəsi

Bərzani qüvvələrinin 1996-cı ilin sentyabrında da Tələbani qüvvələrinin əlindəki bölgəyə qarşı başlatdığı hücum, olduqca sürətli inkişaf etdi. Əvvəl Ərbil sonra da Süleymaniyyə şəhərləri Bərzaninin və onunla qurmuş olduğu gizli ittifaqı artıq açıq ifadə edən Səddamın birlikləri tərəfindən ələ keçirildi.

Bərzani-Səddam ikilisinin bu hücum üçün göstərdikləri səbəb isə, Tələbaninin "İran əlaqəsi" idi. KYB-nin sanki İranın Şimali İraqdakı vəkalətlisi halına gəldiyini deyirlər və bölgəni "İran təsirindən qurtarmaq" üçün belə bir hərəkata başladıqlarını izah edirdilər. Bu isə çox haqsız açıqlama deyildi. Çünki həqiqətən də, Tələbani son bir neçə ildir getdikcə artaraq İranla yaxınlaşmağa başlamışdır, tez-tez istifadə edilən ifadə ilə İranla "taktiki ittifaq" qurmuşdu. Qısacası, Tələbaninin Şimali İraqdan çıxardılması, həqiqətən də İranın Şimali İraqdan çıxardılması məqsədinə istiqamətli manevr idi. Necə ki, Bərzani-Səddam ittifaqına qarşı müqavimət göstərə bilməyən KYB gücləri, Cəlal Tələbaninin öndərliyində İrana sığındılar və "geri qaytarılmaq" üçün gün saymağa başladılar.

Ancaq şübhəsiz "İranın Şimali İraqdan çıxarılması" əməliyyatını yalnız Bərzani-Bağdad-Tələbani üçbucağının dar həndəsəsi içində görmək səhv olardı. Şimali İraq, son illərin ən əhəmiyyətli bölgələrindən biri idi və bir çox ölkə özünü orada olanlarla əlaqədar hesab edirdi. Bu səbəbdən, İranın Şimali İraqdan çıxarılmasının ardında, Bərzani-Bağdad ittifaqın da başqa güclər axtarmaq əbəs olmazdı.

Əslində ABŞ siyasətində Bərzani-Bağdad paktının, İranın Şimali İraqdan çıxması üçün Vaşinqtondan gizli yaşıl işıq aldığı təsəvvürü yaradırdı. ABŞ, Səddam və Bərzani birliklərinin Taləbani bölgəsini təmizləməyə başladıqları bir neçə gün ərzində təəccüblü şəkildə səssizliyə büründü. Sonra, Bəsrə körfəzindəki Amerikan donanması İraqa hücum etdi; amma olduqca maraqlı bir şəkildə. Çünki Amerika, Şimali İraqı deyil, Bağdadın cənubundakı bəzi hərbi hədəfləri vurmuşdu. Daha sonra, İraqın cənubundakı təhlükəsiz bölgəni Bağdadda qadağan edilən 33-cü paraleldən 32-ci paralelə qədər artırdı. Amma Şimalda, yəni Bərzani-Səddam ittifaqının İranı Şimali İraqdan çıxarma əməliyyatı icra etdiyi bölgədə heç bir şey etmədi. Və Bərzani-Səddam ittifaqı, Amerikanı olduqca məmnun edə biləcək bir nəticə əldə edərək KYB-ni İrana sürgün etdi.

ABŞ üçün vəziyyət sərfəli idi; Əsas düşmən yəni İran, İraqın şimalından qovuldu. Bu arada şimaldakı bu "yaşıl işıqlı müdaxilə" bəhanə edilərək böyük neft ehtiyatlarına sahib olan cənubdakı bölgənin sahəsi genişləndirilmiş, bir tərəfdən də "müvəffəqiyyətli" xarici müdaxilə reallaşdıran Klinton, seçkilərə az qalmış yüksək ictimaiyyət dəstəyi qazanmışdı.

Yaxşı, amma varlığı olduqca aşkar olan bu "yaşıl işıq" necə yandırılmışdı? Vaşinqtonun Səddamla birbaşa əlaqəsi həm diplomatik yüksəliş, həm də Səddamın sərt xarakterinə görə bir az çətin olacaqdı. Daha güclü olan ehtimal, "yaşıl işığın" Bərzaniyə yandırılmış olması idi.

Onsuz da hərəkatdan ən qazanclı çıxan da o idi. Əlbəttə bunun gözlənilməz olması mümkün deyildi; Taləbani silinsə bütün İraqın Bərzaniyə qalacağı açıq idi. Bu səbəbdən, Amerikan "yaşıl işığı", Şimali İraqın Bərzaninin əlinə keçməsi üçün yanmış olmalı idi. Bərzani, "İranın adamı" halına gələn Taləbaniyə qarşı, Vaşinqtonun seçimi idi. Belə ki, Saddamla olan yaxınlıq, Bərzani ilə Vaşinqtonun arasını heç pozmadı. Üstəlik, Bərzani Taləbanini bölgədən çıxardıqdan dərhal sonra Bağdad ilə olan əlaqələrini dayandırıb Səddamın göndərdiyi heyətləri Şimali İraq qapısından geri çəkərək, həm Şimali İraqın həqiqi sahibi olduğunu, həm də Vaşinqtonun yanında yer aldığını göstərirdi.

Bu arada, Vaşinqton Bərzaniyə "yaşıl işıq" yandırarkən, Taləbaniyə də hiylə işlətmişdi. Cəlal Taləbani, Bərzani gücləri tərəfindən "sürgün edilməsindən" təxminən bir həftə sonra, Şimali İraqın İran sərhədindəki Zeli düşərgəsindəki qərargahında görüşən "Milliyyet" müxbirinə bunları söyləyirdi:

> *"Biz ABŞ-dan kömək istəmədik. Ancaq ABŞ-a Səddamın hücum üçün hazırlandığını söylədik. Vəziyyətdən xəbərdar olduqlarını açıqladılar. "Nə edək" dedik. "Hücum etməsinə icazə verməyik, hücum etsə sərt cavab verəcəyik" dedilər. Ancaq Səddamın top və tankları Ərbilə gəldiyində ABŞ-ın səsi çıxmadı."1*

Hərçənd Taləbani bu sözlərinin ardından ABŞ ilə olan ipləri tamamilə qoparmamaq üçün, amerikalıların qarşıya qoyduğu "Türkiyə və Fransa ilə bu mövzuda razılaşa bilmədik" səbəbini də söyləyir və "topu" bir az da Türkiyəyə atırdı, amma ABŞ-ın bu iki ölkənin dəstəyi olmadan da

istədiyi zaman istədiyi yerdə Səddamı vura biləcəyinin o da hər kəs kimi fərqində idi. Fərqində olduğu bir şey daha vardı; İrana yaxınlaşdığı üçün ABŞ tərəfindən fəda edilmişdi...

Bütün bu yuxarıdakı verdiyimiz təsvirlər, Şimali İraqda 1996-cı ilin sentyabr ayında hadisələrin dərin təsviridir. Bərzani sentyabr əməliyyatı ilə ABŞ baxımından ən böyük təhlükəni, yəni İran təsirini ortadan qaldırmaqla Vaşinqtonun istəyini yerinə yetirmiş, bunun üçün Səddamla etdiyi taktiki ittifaqı isə ABŞ-ın gizli razılığı ilə reallaşmışdır.

Bu nöqtədən bir mərhələ sonra, Səddamın süqutu və zəif bir Bağdad rəhbərliyinin qurulması ilə, Şimali İraqda Bərzaninin müstəqilliyə doğru irəliləməsi olardı. Ortaya çıxarılmaq istənən nəticə, “Bərzaniyə aid Kürdüstan” idi.

Əlbəttə, Tələbani sentyabr əməliyyatı zamanı ortaya çıxan mənzərəni pozdu və İranın dəstəyi ilə Şimali İraqa yenidən girdi və “Bərzaniyə aid Kürdüstan” layihəsini sarsıtdı. Ancaq bu vəziyyət, yenə də Vaşinqtonda “bəzilərinin” “Bərzaniyə aid Kürdüstan” layihəsi arxasında olan həqiqəti dəyişdirmirdi. Taləbani İranın dəstəyi ilə ciddi şəkildə “geri çəkildi”, amma Bərzanini bütün Şimali İraqa hakim etmə düşüncəsinin canlı qalacağına şübhə yox idi.

Ancaq bu mənzərə yenə də hələ çox mənalı deyil. Çünki ABŞ-ın nə üçün “Bərzaniyə aid Kürdüstan” istədiyi sualına cavab tapmaq çətindir. Körfəz müharibəsindən bəri, ABŞ-ın Kürd dövləti qurmaq istədiyini söyləyənlər, sıx olaraq “neft faktoru” üzərində dayanmışlar. Halbuki 36-cı paralelin şimalında neft yoxdur; “Kürd dövləti qurdurma” planlarının arxasında neft hesabları ola bilməz.

ABŞ-ın siyasi mənada monolit bir bütün olmadığını, fərqli maraq qrupları və fərqli məktəblərin olduğunu bildiyimiz üçün bu cür sual verə bilərik: Madam ortada neft hesabı da yoxdur, o halda kimdir “Bərzaniyə aid Kürdüstan” istəyənlər və məqsədləri nədir?

Cavaba iz üzərində gedərək tapa bilərik. “Bərzaniyə aid Kürdüstan” planını quranlar, neft kimi bir hesab da etmədiklərinə görə, əslində “İraqın parçalanması”nı özlərinə hədəf olaraq seçmiş olmalıdırlar. İraqın parçalanması, bu “bəziləri” üçün bir vasitə deyil, başlı başına məqsəddir. Yenə eyni planı quranlar, Tələbaniyə qarşı edilən əməliyyatdan aydın olduğu kimi, İrana qarşı son dərəcə böyük antipatiya bəsləmirlər və İranın bölgədəki təsirinin qırılmasını hər şeydən vacib görürlər. Yenə eyni planı quranlar, Səddamı o qədər də böyük problem olaraq görmür, onu heç olmasa İrana qarşı taktiki səviyyədə istifadə edilə biləcək (və bəlkə sonra ləğv ediləcək) bir vasitə hesab edirlər. Və bir də, yenə eyni planı quranlar, bu strateji atmosferlə yanaşı Bərzaninin şəxsən özünə qarşı böyük inam olmalıdır; bir başqa ifadə ilə, Bərzani onların “adamı”dır.

Bu dörd faktordan (İraqın parçalanmasını strateji hədəf olaraq mənimsəməkdən, İranı “baş düşmən” hesab etməkdən, Səddamı “işə yaraya bilər” vasitə olaraq görməkdən və Bərzaniylə çox sirdaş olmaqdan) ibarət olan iz, bizi tək bir ünvana gətirir: İsrail...

Bu ünvana haradan gəldiyimizi göstərmək üçün isə, bu dörd faktoru sırasıyla araşdırmağımız lazımdır.

İraqın parçalanmasının strateji tələbi

Bundan təxminən min il əvvəl, xaçlılar Qüdsə doğru başlatdıqları səfəri, böyük itkilərə baxmayaraq hədəfinə çatmışdır və burada Xaçlı krallığı qurmuşlar. Fələstində qurulan bu səltənət ətrafdakı müsəlman dənizinin ortasında bir adaya bənzəyirdi. Avropadan gələn böyük hərbi dəstəklər sayəsində 100 ildən çox yaşadı, ancaq sonunda Səlahəddin Eyyubinin əmr etdiyi İslam ordusu tərəfindən Hattin döyüşündə məğlub edildi və yıxıldı. Müsəlman Orta Şərqə "kənardan" gəlmiş olan Xaçlı krallığı, ən böyük xarici dəstəklərə baxmayaraq "bünyə" tərəfindən qəbul edilməmiş və çölə atılmışdı.

Hattin döyüşündən sonra Orta Şərqə girən və "quruluş"a yad olan tək ünsür, İsraildir.

Bu vəziyyət, Yəhudi dövləti üçün həmişə təhdid səbəbidir. İsrailli professor Benjamin Beit-Hallahmi, bu vəziyyətə diqqət çəkir və "israillilər Hattin döyüşünün adını eşitmək istəməzlər" deyir, çünki bu döyüş, onlara heç düşünmək istəmədikləri bir ehtimalı, dənizə tökülmə təhlükəsini xatırladır. Orta Şərqdə rejimlər dəyişə bilər, İsrail bəziləri ilə sülh hətta ittifaqlar qura bilər, amma heç bir zaman "Hattin sindromu"ndan xilas ola bilməz. Çünki, İsrail nə edirsə etsin müsəlman "quruluş"a yaddır və üstəlik o quruluşu narahat edəcək hərəkətləri indiyə qədər çox etmişdir.

Bu uzun müddətli strateji vəziyyət, Yəhudi dövlətini uzun müddətli bir strateji plan qurmağa vadar etmişdir.

Hələ İsrailin ilk illərində baş nazir Ben Gurion tərəfindən hazırlanan bu strategiyaya görə, İsrailin uzun müddətdə hədəfi, özünü əhatə edən müsəlmanları mümkün olduğu qədər zəiflətmək idi. Zəiflətmə isə, döyüş sənətinin ən köhnə üsulu olan "bölmə və parçalama" ilə reallaşacaqdı.

Yəhudi dövlətinin strategiya mütəxəssisləri, bu planı Orta Şərqin sosioloji quruluşuna söykədilər. Orta Şərqdəki dövlətlərin demək olar ki, hamısı müstəmləkəçilər tərəfindən qurulmuş süni dövlətlər idi və etnik bir homogenliyə hətta coğrafi bütünlüyə sahib deyildilər.

İsrail Xarici İşlər Nazirliyinin keçmiş işçisi olan Oded Yinonun 1982-ci ildə Dünya Sionist Təşkilatına bağlı İnformasiya Dairəsinin İbranicə nəşr orqanı Kivunimdə yazdığı "1980-ci illərdə İsrail Üçün Strategiya" başlıqlı hesabat, Yəhudi dövlətinin bu məcburi mozaikasını pozmaq niyyətində olduğuna yaxşı bir nümunədir. Ərəb dövlətlərini oyun kartlarından hazırlanan evlərə bənzədən Yinon, İsrailin uzunmüddətli planının dini və etnik azlıqlara siyasi və hərbi dəstək verməklə bu dövlətləri bölmək olduğunu izah edir. Yazdığına görə, ilk hədəf İraqdır; hələ 1982-ci ildə belə deyirdi:

“İraq bir tərəfdən neft baxımından zəngin, digər tərəfdən də öz daxilində bölünmuş bir ölkə olaraq, İsrail üçün möhkəm hədəf olmağa namizəddir. İraqın bölünməsi bizim üçün Suriyanın bölünməsindən daha çox əhəmiyyətlidir... İraq mahiyyətcə şiə ölkəsidir, hakim azlıq sünni olsa da, əslində qonşularından heç bir fərqi yoxdur. Əhalinin 65%-nin iqtidarda heç bir siyasi iştirakı yoxdur. İqtidar, 20%-lik seçmə təbəqənin əlindədir. Ayrıca, şimalda böyük bir kürd azlıq vardır. İqtidardakı rejimin əlindən, ordu və neft gəlirləri alındığında İraqın gələcəkdəki vəziyyəti, Livanın keçmişdəki vəziyyətindən fərqli olmayacaq...”2

Və Yinon, bu məlumatlara söykənərək “İsrail üçün strategiya”nın İraqa baxan üzünü açıqlayır: “İraq etnik və məzhəbi təməllər üzərinə bölünəcək; şimalda bir Kürd dövləti; ortada bir Sünni və Cənubda Şiə dövləti.”3 Bənzər kəhanətlər Suriya üçün də edilir; Əsadın dövləti beş ayrı hissəyə bölünəcək...4

İsrail, bu strategiyadan imtina edə bilməz. Çünki “sülh” yalnız qapıdır və çox zaman aldadıcıdır. Peres kimi İsrailli liderlərin sülhə söykənən “Yeni Orta Şərq” uzaqgörənliyi isə əslində zaman qazanmaq və Hattin təhlükəsini mümkün olduqca irəli bir tarixə təxirə salmaq üçündür.

Qısacası, Yəhudi dövləti, Hattin sindromu tərəfindən təhdid edilən davamlılığı üçün, demək olar ki, bütün Orta Şərqi əhatə edən “həyat sahəsi” planlayır. İsrailin “əbədi olaraq” ayaqda qala bilməsi, Yəhudi dövlətinin strateqlərinə görə, ətrafındakı müsəlmanlardan irili-xırdalı hissələrə bölünmüş bir “hinterland”a çevrilməsi ilə mümkündür. İraq isə, bu regional strategiyanın ilk addımını meydana gətirir. Bir başqa ifadə ilə, İraqın bölünməsi və bunun üçün Şimali İraqda Kürd dövləti qurulması, İsrailin imtina edilməz strateji hədəfidir.

ABŞ-ın İraqın bölünməsinə istiqamətli siyasətinin qaynağı isə əslində İsraildir. Bilənlər bilər; Vaşinqtonda İraqın parçalanması və şimalında Kürd dövləti qurulması fikrinin ən qabaqcıl müdafiəçiləri, həmişə İsrail lobbisinə bağlı, ya da İsraillə yaxın əlaqədə olan adamlardır. İsrailin Vaşinqtondakı rəsmi lobbi təşkilatı olan AIPAC-in davamı sayılan “Washington Institute for Near East Policy” (WINNEP), özünü Kürd dövləti qurmağa həsr etmişdir.

Bütün bu vəziyyət, Bərzaninin missiyasını anlamaq üçün dörd faktorundan ilkinin, yəni İraqın parçalanmasının strateji hədəf olaraq mənimsənməsinin tam olaraq Yəhudi dövlətinin regional strategiyası ilə eyni olduğunu göstərməkdədir.

Elə isə indi digər üç faktoru araşdıra bilərik.

İranı hədəf almaq

Bərzaninin anti-İran missiyası ilə ən çox kimə fayda verdiyini soruşduqda, cavab İsrail olaraq ortaya çıxır. Çünki, hər kəs tərəfindən bilindiyi kimi, İranla ən qanlı-bıçaqlı olan ölkə İsraildir.

İran, İsrailə qarşı döyüşən Hizbullah, Həmas, İslami Cihad kimi təşkilatların ən böyük himayəçisi və Yəhudi dövlətinin qısa və uzun müddətli ən böyük düşmənidir.

İran ilə ən az İsrail qədər problemli olan bir başqa ölkənin də ABŞ olduğu deyilə bilər. Ancaq, ABŞ-İran qarşıdurması əslində İsrail mərkəzlidir və bunu başlı başına bir qarşıdurma olaraq görmək yerinə Tehran-Qərbi Qüds mübarizəsinin bir törəməsi olaraq anlamaq daha doğru olacaq.

Vaşinqtondakı anti-İran cəbhəni araşdırmaqla bu vəziyyəti asanlıqla görə bilərik. Klintonun İrana istiqamətli siyasətinin memarı, əslində Ağ Evin Orta Şərq siyasətinə nəzarət edən İsrail lobbisidir. İrana qarşı tətbiq olunacaq təzyiq siyasəti, ilk olaraq Orta Şərqdən məsul Milli Təhlükəsizlik müşaviri Martin Indyk tərəfindən gündəmə gətirilmişdir. "Şüurlu" bir yəhudi və köhnə bir AIPAC üzvü olan Indyk, İrana qarşı "dual containment" (ikili təmkin) siyasətini tətbiq etməyə başlamışdır.

Bu siyasət, 1995-ci ilin əvvəlində iqtisadi embarqoya çevrilir. 1995-ci ilin martında, İran İslam İnqilabından bu yana Hörmüz boğazında neft çıxartma və daşınması üçün müqavilə bağlayan ilk Amerikan şirkəti olan Coneconun Tehranla bağladığı 1 milyard dollarlıq müqavilə, Klinton rəhbərliyi tərəfindən ləğv edilir. Ancaq hadisənin bir də pərdə arxası vardır. Cengiz Çandar yazdığı yazıda İsrail lobbisi işə düşdü və Coneconun mənsub olduğu ana şirkətin ən böyük səhmdarı olan Amerika Yəhudi ailəsi Bronfman vasitəsi ilə İran-Coneco müqaviləsini ləğv etdi.5

İsrailin İrana istiqamətli son hərəkəti isə bu ölkəyə rəsmi olaraq Amerikan embarqosu qoydurmaq olar. Klinton 1 may 1995-ci ildə Nyu-Yorkda Dünya Yəhudi Konqresinin yığıncağında, İrana iqtisadi embarqo qoyulduğunu və bütün müttəfiqlərindən də bu tətbiqə qatılmalarını gözlədiklərini açıqlayır. Qərar yalnız İsrail tərəfindən dəstəklənir; onsuz da İsrail istəyirdi deyə alınmışdır.

İsrailin İrana qarşı tətbiq etdiyi savaşı çox fərqli cəbhələrdə davam etdirdiyini görmək mümkündür. ABŞ-dakı bəhs etdiyimiz "lobbi" müdaxiləsi ilə yanaşı, İsrail İranla əlaqəli olan bütün siyasi İslamçı güclərə qarşı hərəkətə keçməkdə, İranın özünə qarşı da fərqli kanalları istifadə etməkdədir. Bu örtülü müharibənin cəbhələrinə göz gəzdirdiyimizdə; İranın bölünməsi üçün çıxış edən keçmiş Azərbaycan lideri Əbülfəz Elçibəyin İsraillə olan fövqəladə yaxın əlaqələrinə; Bosniya və Herseqovinadakı İranın təsirinə qarşı İsrailə tabe olanlar tərəfindən İzzetbeqoviç administrasiyasına qarşı qaralama kampaniyasına cavab olaraq; bəzilərinin İranın Afrikadakı bazası saydıqları Sudana qarşı, ölkənin cənubundakı xristian qiyamçılar İsrailli hərbi mütəxəssislər tərəfindən öyrədilib silahlandırmasına; Qərb tərəfdarı Ərəb monarxiyalarının ölkələrindəki İran əlaqəli siyasi İslamçı axınlara qarşı İsraildən "know-how" satın almasına və Amerikan mediasındakı anti-İran təbliğatın arxasındakı İsrail əlaqəli adamlara şahid ola bilərik.6

İsrailin İrana qarşı tətbiq etdiyi bu çox cəbhəli savaşın Şimali İraqdakı nümayəndəsi kim ola bilər deyə baxsaq, yenə eyni adamla qarşılaşarıq; "İranın adamı" sayılan Cəlal Təlabanini bölgədən sürgün etmək üçün böyük bir əməliyyat reallaşdıran Bərzani....

Bu vəziyyətdə bunu söyləyə bilərik: Bərzaninin Şimali İraqda reallaşdırdığı son əməliyyat, İranın zəifləməsi və İraqın parçalanması tezisi baxımından hər kəsdən daha çox yəhudi dövlətinə

xidmət edir. Bir başqa ifadə ilə, Bərzaninin missiyasını ifşa etmək üçün ilk iki faktor, açıq bir şəkildə İsrail ünvanını göstərir.

Bu vəziyyətdə üçüncü faktora baxmaq lazımdır, yəni Bərzaninin missiyasındakı "Səddamı "işə yaraya bilər" bir vasitə olaraq görmə" nöqtəsinə. Bəziləri əvvəlcə bunun İsrailin strategiyası ilə ziddiyyət təşkil etdiyini düşünə bilər. Çünki ABŞ-ın İsrail tərəfindən də dəstəklənilən Orta Şərq strategiyası olan "dual containment", İranın yanında Səddamın da "əhatə edilməsini" nəzərdə tutmaqdadır. Bu səbəbdən Bərzaninin İranı hədəf alarkən Səddama yaxınlaşan siyasətinin yəhudi dövlətinin Səddam siyasəti ilə üst-üstə düşmədiyi düşünülə bilər.

Halbuki vəziyyət fərqlidir. Çünki İsrailin Səddam siyasəti, "dual containment"in kənardan baxdıqda daha fərqli bir profil göstərir. İsrail Səddamı qısa müddətdə xilas olunacaq bir bəla olaraq görməkdən daha çox, onu müvəqqəti də olsa, işə yaraya biləcək bir cihaz olaraq düşünməkdədir.

Səddamın "faydalı cihaz" missiyası

Körfəz müharibəsi boyunca, həm Səddamın özü, həm də media bizlərə maraqlı bir mənzərə göstərdi: Səddam qatı yəhudi düşməni idi. Özünü tarixdəki ən böyük "yəhudi düşməni" sayıla biləcək adamlardan biri ilə, Babil Kralı Nabukadnezar ilə eyniləşdirməyə çalışan Səddam, imicini möhkəmləndirmək üçün Körfəz müharibəsi əsnasında Tel-Əvivə Scud mərmisi göndərməyi də laqeyd yanaşmadı. Buna görə, İsrailin özünü "yəhudilərin düşməni" olaraq tanıması üçün lazım olan hər şeyi edən Səddama çox soyuq baxdığı və hər şeydən çox düşməsini istədiyi güman edilə bilər. Halbuki vəziyyət heç də belə deyildi. Baş nazir Yitzhak Şamir bir dəfə dedi:

> *"Səddam psixoloji baxımdan ömür boyun İsrailə faydalı olmuşdur... Dünyanın ərəblərə və dolayısilə fələstinlilərə qarşı nifrət bəsləmələrini təmin edəcək məhdud bir Körfəz Müharibəsi İsrail üçün faydalı ola bilər. İsrail işğalı altındakı torpaqlarda yaşayan fələstinlilər təhlükəsizlik səbəbi ilə İordaniyaya göndərilə bilərlər. Səddam Hüseyn bu strateji planlama üçün çox uyğun bir katalizatordur."7*

Keçmiş Mossad agenti Viktor Ostrovski də, çox səs gətirən "By Way of Deception" (Hiylə yolu ilə) adlı kitabının ardından yazdığı "The Other Side of Deception"da (Hiylənin o biri üzü), İsrail və Mossadın Səddama olan baxışıyla əlaqədar əhəmiyyətli məlumatlar verir. Ostrovskinin söylədikləri, Körfəz müharibəsindən əvvəl İsrailin həqiqi siyasətini açıqlayır: İsrail Səddamı İraqın başında tutmaq, amma Amerika ilə Səddamı döyüşdürmək istəyir. Keçmiş Mossad agentinin yazdığına görə, İsrail bu istiqamətdəki planını İran-İraq müharibəsinin dərhal ardından tətbiq edir. Mossad, amerikalılara Səddamın devrilməsi lazım olduğunu deməyə başlayır, amma

eyni zamanda da Kəşfiyyat İsrailin Vaşinqtondakı səfirliyi tərəfindən İraq məxfi xidmətinə Muhaberata ötürülür. Mossadın Muhaberata verdiyi bu kəşfiyyat, İraqdakı müxaliflərin Səddamı devirmək, ya da öldürmək üçün icra etdiyi səylərlə əlaqədardır. Qısacası Mossad, Səddamın sağ qalmasını dəstəkləyir!... Ostrovski, bunun ardındakı məntiqi belə açıqlayır:

> *"Mossad Səddam Hüseyni Orta Şərqdəki ən böyük fayda olaraq görürdü. Çünki Səddam beynəlxalq siyasətdə tamamilə irrasional idi və Mossadın istifadə edə biləcəyi bir axmaq olmağa tamamilə qadir idi."8*

Bu zaman İsrailin planının digər tərəfi də tətbiq olunurdu. Mossad, "axmaqlıq etməyə uyğun" olduğu üçün Səddama dəstək olarkən, bir tərəfdən də ABŞ-ı Səddama qarşı təhrik etməyə başlayar. Ostrovskinin yazdığına görə, Mossadın "LAP-Loh Ama Psicologit" (Psixoloji döyüş) hissəsi, müxtəlif dezinformasiyalarla (yalan xəbər) bu mövzuda təsirli bir kampaniya başladır. Səddamı qanlı diktator və dünya sülhünə böyük təhdid olaraq göstərməyə başlayırlar. Ostrovski Mossadın bu təbliğat üçün fərqli yerlərdəki agent ya da tərəfdaşlarını istifadə etdiyini, məsələn "Amnesty International" ya da Amerikan Konqresindəki "könüllü agent"lərini dövrəyə salındığını izah edir. İstifadə edilən təbliğat vəsaitləri arasında; Hələpçədəki məşhur kürd qırğınının görüntüləri ya da Səddamın rejim müxaliflərinə necə öz əlləri ilə işgəncə etdiyinə dair fantastik hekayələr yer alır. İraqın İranla müharibə zamanı İranın mülki hədəflərinə göndərdiyi raketlər də kampaniyanın materialları arasındadır. Ancaq, Ostrovskinin dediyi kimi Mossadın Səddam haqqında dediyi raketlərin material olaraq istifadə etməsi bir az qəribə vəziyyətdir; çünki bu raketlər, Amerikan peyklərindən gələn məlumatların da köməyi ilə, müharibə əsnasında Mossad tərəfindən hədəflərə vurulmuşdur. İsrail özünün böyütdüyü və dəstək olduğu Səddamı canavar olaraq göstərməyə çalışmaqdadır. Ostrovski belə deyir:

> *"Mossad liderləri, əgər Səddamı kifayət qədər qorxunc göstərməyə müvəffəq olsalar və onun Körfəz nefti üçün bir təhlükə doğurduğu (Səddam daha əvvəl bu mövzuda zəmanət olaraq qəbul edilirdi) düşündürə bilsələr, ABŞ və müttəfiqləri Səddama hücum etməyi hesablayırlar."9*

Ostrovski izah etdiyi bu Mossad qaynaqlı təbliğat, Körfəz müharibəsi üçün lazımlı olan ictimaiyyəti meydana gətirir. Müharibənin fitili də yenə Mossadın "könüllü agentləri" tərəfindən alovlandırılır. Konqres üzvlərinin Səddama qarşı müharibəyə razı salınması üçün yəhudi lobbisindən Tom Lantosun rəhbərliyindəki "Hill and Knowlton" lobbi şirkəti dramatik bir ssenari yazır. Turan Yavuz hadisəni belə izah edir:

> *"9 oktyabr 1990-cı il. "Hill and Knowlton" lobbi şirkəti Konqresdə "İraqın vəhşilikləri" başlığı altında iclas təşkil edir. Lobbi şirkəti tərəfindən iclasa gətirilən bəzi "şahidlər" iraqlı əsgərlərin yeni doğulmuş uşaqları xəstəxana otaqlarında öldürdüyünü söyləyir. Bir "şahid" vəhşiliyi bütün detalları ilə izah edir və iraqlı əsgərlərin xəstəxanada 300 yeni doğulmuş uşağı öldürdüyünü söyləyir. Bu məlumatlar, Konqres üzvlərini çox narahat edir. Bu Prezident Buşun işinə yarayır. Ancaq sonra aydın olur ki, "Hill and Knowlton" lobbi şirkətinin konqres önünə gətirdiyi "şahid" əslində Küveytin Vaşinqtondakı səfirinin qızıdır. Buna baxmayaraq qızın söylədikləri konqres üzvlərinin Səddam Hüseynə "Hitler" ləqəbi taxmasına yol açacaq."10*

Qısacası İsrail, Körfəz müharibəsindən əvvəl, həm "faydalı ağılsızlıqlar" etdiyi üçün Səddamı iqtidarda tutmaq, həm də Amerikanı Səddama hücum etdirmək istəyir. Yəhudi dövləti, Körfəz müharibəsindən sonra da Səddamın iqtidarda qalması tezisini həmişə müdafiə edir. Turan Yavuz belə deyir:

> *"Körfəz müharibəsindən sonra İsrail, bölgə sabitliyi baxımından Səddam Hüseynin iqtidarda qalmasını müdafiə edir və sabitliyin ancaq, yarı güclü Səddam ilə təmin ediləcəyinə inanırdı. İsrailli diplomatlar bu mesajı bütün dünyaya yaymaqda gecikmədilər."11*

Yaxşı, İsrail tezisi nəyi hədəfləyirdi, yəhudi dövləti bütün bunlarla nə etmək istəyirdi, Səddamı iqtidarda tutmağın, ancaq Amerikanı İraqa hücum etdirməyin məqsədi nə ola bilərdi?.. Bu sualların cavabı, İsrailin ənənəvi hədəfləri arasında yer alan Kürd dövləti layihəsi idi. İsrail, 1982-ci ildə Oded Yinonun az əvvəl toxunduğumuz hesabatında ifadə edildiyi kimi Şimali İraqda bir Kürd dövləti istəyirdi. Bu isə, ancaq yarı güclü bir Səddamın varlığı sayəsində reallaşa bilərdi.

Bu vəziyyət Səddamın Qərbi Qüdsdə "işə yarayan cihaz" olaraq görüldüyünü göstərirdi. Şübhəsiz, Səddam İrana qarşı da işə yaraya bilərdi. Necə ki, Bərzaninin son hərbi əməliyyatı da bu məntiq üzərinə otururdu.

Bir sözlə, Bərzaninin missiyasını açmaqda davam etdiyimiz dörd amildən üçü də (İraqın parçalanmasının strateji hədəf kimi qəbul edilməsi, İranın "baş düşmən" kimi qəbul edilməsi və Səddamın "lazımlı" vasitə kimi qəbul edilməsi) Orta Şərq strategiyasına tam uyğundur

Geriyə dördüncü və ən əhəmiyyətli faktor qalır; yəni Bərzani ilə yaxın əlaqədə olmaq. Əgər bu faktor olmasa, Bərzaninin əməliyyatının İsrail üçün etdiyi əməliyyatın nəticələrini yəhudi dövləti

adına çox yaxşı bir təsadüf olaraq şərh etmək lazım olacaqdı. Ancaq iki tərəf arasındakı əlaqə o qədər geniş əhatəlidir ki, Bərzaninin bu son əməliyyatı “İsrail adına” belə etdiyini söyləmək mümkündür.

Bərzani və İsrail

İsrailin Bərzani ilə olan dərin yaxınlığı, olduqca keçmişə söykənən hekayədir.

Mövzuyla əlaqədar qaynaqların bildirdiyinə görə, Şimali İraqdakı kürd hərəkatının əfsanəvi lideri Molla Mustafa Bərzani, İsrailin ərəb dövlətlərini parçalama strategiyasının nəticəsi olaraq, yəhudi dövləti tərəfindən 1950-ci illərin sonundan etibarən dəstəklənilmişdir.

İsrailli yazıçı Benjamin Beit-Hallahmi, “The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why?” (İsrail əlaqəsi: İsrail kimi nə üçün silahlandırır?) adlı kitabında Bərzani ilə İsrail arasındakı bu gizli əlaqəni belə izah edir:

> *“İraqdakı kürd qiyamçılar hər zaman İsrailin maraqları daxilində idi... Mossadın kürdlərə dəstəyi 1958-ci ildə başladı. İsrailli hərbi məsləhətçiləri, sursatı və silahları əhatə edən daha geniş miqyaslı kömək isə 1963-cü ildə tətbiq edilməyə başladıldı. 1965-ci ilin avqustunda israilli hərbi mütəxəssislər tərəfindən kürd zabitlər üçün Şimali İraq dağlarında təhsil düşərgələri yaradıldı. 1966-cı ilin iyununda baş nazir Levi Eshkol kürd liderləri ilə görüşlər keçirdi. 1967-ci il müharibəsi əsnasında, kürdlər İsrailin istəyi üzərinə Şimali İraqdan Bağdad rəhbərliyinə hücum təşkil etdilər və İraq ordusunun digər ərəb ölkələrinə kömək etməsini maneə törətdilər. Müharibədən sonra isə kürdlərə Misir və Suriya birliklərindən ələ keçirilən Sovet istehsalı silahlarla kömək edildi. Hər ay təxminən 500.000 dollarlıq maddi yardım da İsrail tərəfindən kürd partizanlara çatdırılırdı. Kürd lideri Mustafa Bərzani əvvəl 1967-ci ilin sentyabrından, sonra da 1973-cü ilin sentyabrında İsraili ziyarət etdi.”12*

İsrailin Bərzanidən bəzi “xahiş”ləri də olmuşdu. Mossad, 1973-cü ildəki Yom Kippur müharibəsində, Bərzanidən İraq neft quyularını bombalamasını istəmiş, Bərzani də bunu zövqlə qəbul etmişdi.13

Turan Yavuz da “ABŞ-ın kürd kartı” adlı kitabında İsrail-Kürd əlaqəsinin uzun keçmişinə toxunur. Buna görə, İsrail əvvəldən bəri Bərzaniyə “Kürd dövləti” vəd etmişdir. Knesset (İsrail parlamenti) üzvü Luba Eliav, 1966-cı ildə Molla Mustafa Bərzani ilə görüşündə, “İsrailin Kürd dövləti və xalqının inkişafı üçün hərbi, iqtisadi və texniki kömək vermək istədiyi”ni

söyləmişdir.14 Sonrakı illərdə Kürd-İsrail əlaqəsinin kilid adamları, Mossad agenti olan David Kimche və "kürd yəhudisi" Yaakov Nimrodidir. Amerikalı jurnalist Jack Anderson, "Washington Post"un 18 sentyabr 1972-ci il tarixli sayında yazdığı məqalədə belə deyir:

> *"Hər ay, şəxsiyyəti bilinməyən bir İsrail rəsmisi İraqa gizli şəkildə İran sərhədindən girərək kürd lider Molla Mustafa Bərzaniyə 50 min ABŞ dolları verir. Bu pul, kürdlərin İsrail əleyhdarı olan İraq hökumətinə qarşı fəaliyyətlərini davam etdirmələrini təmin edir."*

Bərzaninin İsrailin yüksək vəzifəli şəxsləri ilə münasibətləri kifayət qədər müntəzəm olaraq davam edir. Kürd lider, Mossad lideri Zvi Zamir ilə dəfələrlə üz-üzə görüşür, Zamir Mossadın kürdlərə etdiyi kömək qarşılığında, Bərzanidən İraq rejiminə qarşı daha təsirli hücumlar gözlədiklərini xatırladar. Bərzani, İsraildə elə etibarlıdır ki, ən yüksək səviyyədə qarşılanaraq, sabiq prezident Menahem Begin ilə də görüşür.

İsrail ilə Bərzani arasındakı əlaqələr, bir neçə il əvvələ qədər Türkiyədə çox bilinmirdi. Bu mövzunu mətbuatda ilk gündəmə gətirən adam isə Uğur Mumcu olmuşdu. Mumcu 7 yanvar 1993-cü il tarixli "Cumhuriyyet" qəzetindəki yazısında, Mossad-Barzani əlaqəsini belə izah edirdi:

> *"Orta Şərqin qaranlıq quyu olduğu hər gün bir az daha aydın olur. Sübut edilən son əlaqə, Mossad-Barzani əlaqəsidir. Mossad İsrail dövlətinin gizli kəşfiyyat təşkilatıdır. Bu təşkilatın, Kürd lideri Molla Mustafa Bərzani ilə əlaqələri olduğu deyilsə daha əvvəl kim inanardı? Bərzaninin CIA ilə əlaqəsi artıq sənədləşdirildi. Kimsə bu əlaqəyə, "Xeyr, olmadı" deyə bilmir. CIA-Barzani əlaqələri bilinirdi də Mossad-Barzani əlaqələri bilinmirdi."*

Mossadın Bərzani ilə əlaqələri London və Sidneydə nəşr olunan "Israel's Secret Wars - A History of Israel's Intelligence Services" adlı kitabda sərgilənir. Kitab, İngilis "The Guardian" qəzetində 1984-cü ildən indiyə qədər Tel-Əviv müxbiri olan İan Black, və Vaşinqtondakı Brooking İnstitutunda işləyən müəllim Benny Morris tərəfindən yazılmışdır. Kitabda Mossad-Barzani əlaqələri, İsrail Xarici İşlər Nazirliyi və Mossad yazışmalarına söykənərək açıqlanır. Girişdə, kitabın nəşrdən əvvəl İsrail ordu rəsmiləri tərəfindən də araşdırıldığı yazılır.

Kitabda, 1967-ci il Ərəb-İsrail müharibəsindən sonra, Mossadın kürdlərlə əlaqə yaratdığı (səh. 327) misirli məşhur jurnalist Həsən el Heykelin israilli zabitlərin kürdlər vasitəsilə İraqdan radio əlaqələri qurduğunu 1971-ci ildə açıqladığı izah edilir. 1969-cu il mart ayında Kərkük neftlərinə edilən hücumun da İsrail tərəfindən edildiyi açıqlanır. 1972-ci ildə imzalanan Sovet-İraq Dostluq

Sazişindən sonra İran Şahı ABŞ Prezidenti Niksonla gizli görüş keçirdi; bu gizli görüşdən sonra CIA üç il ərzində "Kürdüstan Demokratik Partiyasına" 24 milyon dollar göndərir.

Bərzaninin İraq rejiminə qarşı qiyam qaldırdığı illərdə, ABŞ-İran-İsrail üçlüsü bu qiyamı dəstəkləyir. Bərzani-ABŞ münasibətlərini ABŞ-ın keçmiş dövlət katibi Henri Kissinger idarə edir.

Mossad-Bərzani münasibətləri də İsrailin Tehrandakı hərbi attaşesi Yaakov Nimrodi (Mossad agenti) vasitəsi ilə həyata keçirilir. Nimrodinin boynuna götürdüyü vəzifə maraqlıdır; Nimrodi Sovet silahlarının Bərzaninin əlinə keçməsində rol oynayır." (səh. 328-329) Kitabda Mossaddan kürdlərə 50 min dollar pul verildiyi, ABŞ qaynaqlarına söykənərək açıqlanır (səh. 328).

70-ci illərdəki bu əlaqələr bu gün də davam edir? Kitaba görə davam edir. "Körfəz müharibəsi" əsnasında İraqın atdığı Scud mərmilərinin Tel-Əvivə düşməsi üzərinə bu əlaqələr yenidən başladı." (səh. 521). Ata Molla Mustafa Bərzani ilə qurulan əlaqələr, indi də oğul Məsud Bərzani ilə davam edir. Mossad, Bərzaniyə Avropadan çeklər verərək bu dəstəyi davam etdirir. Kitabda Məsud Bərzaninin, İsrailə gizlicə gedərək kömək istədiyi də yazılır. Bu əlaqələr davam edir və aydın olur ki, hələ də davam edəcək... Gizli yollarla davam edəcək, açıq yollarla davam edəcək... Maraqlar göz qabağındadır... Əlaqələr də göz qabağındadır.

Mumcu, bütün bunları yazdıqdan sonra belə deyirdi: "Kürdlər müstəmləkəçiliyə qarşı əgər müstəqillik savaşı edirlərsə, o zaman CIA və Mossadın kürdlər arasında nə işi var? Yoxsa CIA və Mossad anti-imperialist müharibə aparır, amma dünya bu müharibədən xəbərsizdir?" (Mumcu, Mossad-Bərzani əlaqəsini izah edən bu yazısından 17 gün sonra, bir faili məchul professional bombaya qurban getdi. "Cumhuriyyet" qəzeti isə, ölümündən sonra Mumcunun keçmiş məqalələrini bir-bir çap etsə də, "Mossad və Bərzani" başlıqlı bu məqaləni, naməlum səbəbdən, üzərindən keçdi...).

Məsud Bərzaninin İsrail ilə əlaqələri haqqında məlumatlar Körfəz müharibəsindən sonra başlayan və kürd üsyanı zamanı ortaya çıxdı və mətbuatda öz əksini tapdı. Tərcüməçi, mövzu haqqında kəşfiyyata söykənərək belə yazırdı:

> *"İraqdakı üsyanları yaxından izləyən Ankara, kürdlərin və şiələrin İsrail tərəfindən dəstəkləndiyini və diqqətini Tel-Əvivdəki hadisələrə yönəltdiyini bildirdi. İsrailin gizli təşkilatı Mossadın İraqın şimalındakı vətəndaş müharibəsinin arxasında olduğu və İsrailin Kürd dövlətini dəstəklədiyi müəyyən edildi. Əldə edilən məlumatlara görə hərbi kəşfiyyat, İsrailin kürd dövlətinin qurulmasını həqiqətən dəstəklədiyini göstərən məlumatları hökumətə təqdim etdi. İsrailin Şimali İraqda bir kürd dövləti qurulması mövzusu ilə, Mossad kanalıyla həmişə maraqlandığı ifadə edildi."15*

Bütün bu məlumatlar, İsrailin Bərzani ilə olan yaxın əlaqəsinin məzmununu və əhatəsini açıq şəkildə ortaya qoyurdu: Bərzani, İsrailin Şimali İraqdakı strateji müttəfiqi idi. Bu strateji ittifaq, Bərzani tayfasındakı nəsil dəyişikliyindən də təsirlənmirdi; Ata Molla Mustafa Bərzani zamanında başladılan ittifaq, oğul Məsud Bərzani zamanında da davam edirdi. İttifaq, Vaşinqtona qədər də uzanırdı. Sədat Yetkin, “Hürriyet”in Vaşinqton müxbiri olduğu sıralarda İsrail lobbisi ilə Bərzani arasındakı maraqlı əlaqələrdən belə danışmışdı:

> *“Novruz şənlikləri Vaşinqtondakı Crystal City Sheraton Otelinin bal salonunda təşkil edildi. Səhnədə asılı dayanan Molla Mustafa Bərzaninin rəsmi, Bərzani adının mənəvi ağırlığını qüvvətli bir şəkildə hiss etdirirdi. Gecənin sonuna doğru əyləncə tam bir şadlığa çevrildi. Halay çəkənlər arasında Konqres məsləhətçiləri Yəhudi Lobbisinin ən güclü təşkilatı AIPAC-nin keçmiş direktoru Morris Amitay da iştirak edirdi.”16*

İsrailin ABŞ-dakı ən güclü nümayəndəsi olan AIPAC-nın keçmiş direktoru, işi gücü buraxmış, Novruz şənliklərində Bərzani tayfası ilə halay çəkirdi. İki tərəf arasındakı ittifaqın bundan daha gözəl bir “nişanəsi” ola bilməzdi hər halda.

Yaxşı bütün bunlar baş verərkən, Tələbani nə edirdi? Görəsən o da İsrail ilə strateji ittifaq içində idi?

Xeyr. Tələbani, Molla Mustafa Bərzani dövründə, bərzanilər tərəfindən icra edilən kürd hərəkatının bir alt qolu görüntüsündə idi. Ancaq bərzanilərlə çox razılaşa bilmirdi. İki tərəf arasındakı tayfa döyüşü, o zaman da keçərli idi. Lakin bütün bunlarla yanaşı, bir mövzu daha vardı, Bərzani ilə Tələbani arasında anlaşılmazlıq yaradan; Tələbani, İsraillə qurulan əlaqələrdən narahat idi. Necə ki, İran inqilabından sonra Tehrandakı ABŞ səfirliyinin arxivlərində ələ keçən sənədlərə görə, Təlabani 1974-cü ildə Bərzani ilə bağları qopararkən, bunun səbəbinin Bərzaninin Amerika və xüsusilə də İsrail ilə qurduğu gizli əlaqələr olduğunu söyləmişdi.17

Beləliklə, Bərzanilər ənənəvi olaraq “İsrail Kürdüstanının nümayəndəsi” oldular və Tələbani buna qarşı bir mövqe tutdu. 1996-cı ilin yayında Şimali İraqda baş verən əməliyyat, Bərzaninin Təlabanini yenidən bu ənənəvi ittifaqlara söykənərək İrana aparması ilə nəticələndi. Tələbani, İsrailin düşməni olan İranla müttəfiqdir, Bərzani isə “İsrail adamı” idi.

Görəsən Bərzaninin “İsrailin adamı” olmasının mənası nə idi? Bərzani, siyasi maraqları İsrailə uyğun gələn bir lider idi? Yoxsa İsrail adından bir missiya daşıyırdı? Tərəflər arasındakı münasibətlər yalnız siyasi ölçüdə olsaydı, birinci variantı qəbul etməli olardı.

Halbuki Bərzaninin İsrail ilə olan əlaqəsi, yuxarıda saydığımız siyasi əlaqələrdən çox uzaq idi. Arada bir də “etnik” qohumluq vardır.

Bərzanilər və ibranilər

Bərzaninin İsraillə olan ittifaqının bir də sosioloji ölçüsü vardır; İraqın şimalında əsrlərdir yaşayan kürd yəhudiləri, iki tərəf arasında əhəmiyyətli bir qohumluq bağı qurar.

Bu maraqlı mövzu, dr. A. Medyalı adıyla qələmə alınan "Kürdistanlı yəhudilər" adlı kitabda ətraflı şəkildə araşdırılır. Kitab, kürdlər ilə yəhudilər arasındakı tarixi əlaqəyə diqqət çəkir və bu nöqtədən çıxaraq bu iki xalqın Orta Şərqdə "müttəfiq" olmaları lazım olduğunu qarşıya qoyur. Bu usta nəticə, kitabın əvvəlində İsmayıl Beşikçinin "Kürd ziyalıları düşüncələri" adlı əsərindən bir sitatla belə izah olunur:

> *"Kürdlərin Orta Şərqdə yəhudilərə qarşı düşmənlik hissləri bəsləməsinin heç bir faydası yoxdur. Kürdlər yəhudi cəmiyyəti ilə daha isti əlaqələr qurmalıdırlar. Yəhudi cəmiyyətinin demokratik quruluşuna göz yuma bilməzlər. Yəhudi cəmiyyəti Orta Şərqdə kürdlərin təbii müttəqifidir."18*

Kürd yəhudilərinin böyük bir hissəsi, Mossadın 1950-ci illərdə təşkil etdiyi "Əli baba əməliyyatı" ilə İsrailə gətirilmişlər. Ancaq yenə də iki xalq arasındakı ənənəvi əlaqə qopmaz. İsrailə gələn iraqlı yəhudilər, Kürd şəxsiyyətlərini də bir tərəfdən mühafizə edirlər. İsraildə yaşayan kürd mənşəli yəhudilər tərəfindən qurulmuş olan İsraildəki Kürd Yəhudiləri Milli Təşkilatının (The National Organization of Kurdish Jews in Israel) başçılığını etmiş olan Haviv Şimone, 1973-ci ildəki açıqlamasında, İsraildə 90.000 "kürd" olduğunu açıqlamışdır.19

Jurnalist və yazıçı Pamela Kidron, 1988-ci ildə yazdığı bir məqalədə "150.000 İsrail kürdünün" mövcudluğundan bəhs edir. A. Medyalinin sözlərinə görə, "bu gün İsrail"də təxminən 200.000 Kürdüstan mənşəli insanın yaşadığı təxmin edilir."20 Yona Sabarın "Kurdistani Jews" yəhudilərinin xalq ədəbiyyatı kitabının 229-232 səhifələrində kürd yəhudiləri haqqında 60-dan çox mənbədən ətraflı məlumat verilir. Bütün bunlar bu gün İsraildə kürd yəhudilərinin ciddi varlığını göstərir.

Üstəlik, bu kürd yəhudiləri, İraqdakı kürdlərin taleyi mövzusunda da olduqca həssasdırlar. 1991-ci ilin aprelində İsraildəki Kürd Yəhudiləri Təşkilatının prezidenti Havim Şimoni, İsrailin Xarici İşlər Naziri David Levy ilə görüşdü və ABŞ-ın kürd tərəfdarı mövqeyini istədi. Qurumun spikeri Aharun Sariy, İsraildə bir qədər iddialı rəqəm irəli sürərək təxminən 1 milyon kürd yəhudisinin olduğunu iddia etdi.21

Bu "etnik" əlaqə, Barzanilərlə Yəhudilər arasında mədəni və ənənəvi yaxınlıq əlavə edir. Ancaq daha da maraqlı bir şey var. Kürd yəhudiləri də Bərzani ailəsinin bir hissəsidir! Üstəlik, Bərzani qəbiləsində çox sayda "məşhur ravvin" çıxardacaq qədər təqvalı bir yəhudi kimliyi var. Kitabda Kürdüstan yəhudiləri, bu Bərzani ravvinlərini təsvir edir:

> *“16-cı və 17-ci əsrlərdə kürdüstanlı ravvinlər tərəfindən yazılmış olan müxtəlif sənədlər və əlyazma kitablar, ümumiyyətlə kürdüstanlı yəhudilərin başda dini olmaq üzrə, ictimai və iqtisadi həyatları haqqında ətraflı məlumatlarla yanaşı Kürdüstanla əlaqədar bəzi məlumatlar da ehtiva edir. Bu dövrdə bəzi yəhudi icmaları Kürdüstan xalqının ümumi yoxsulluq mənzərəsinə daxil edildi, məşhur Bərzani ailəsindən olan ravvinlər Kürdüstanın bir çox yerində dini araşdırmalar və təhsil mərkəzləri qurdular. Bu dini mərkəzlər Misir və İsrail kimi uzaq yerlərdən belə şagird qəbul edirdilər.”22*

Bərzaninin yəhudi kimliyinin təbii nəticəsi olaraq, kürd yəhudiləri də öz talelərinin Bərzaniyə bağlı olduğunu görürlər. Buna görə, 1975-ci ildə Bərzaninin başçılıq etdiyi kürd hərəkatının məğlubiyyətindən sonra bir qrup kürd yəhudi İsrailin yardımı ilə İsrailə mühacirət etdi.23

Bərzaninin şəxsiyyətində olan bu yəhudi amili həm Molla Mustafa Bərzani, həm də oğlu Məsud Bərzaninin İsraillə münasibətlərində mühüm rol oynadı. Kürd yəhudiləri də Bərzani hərəkatının ön cəbhələrində idi. Ən son, 16 aprel 1996-cı ildə Ankaraya gələn və yüksək vəzifəli şəxslərlə danışıqlar aparan “Məsud Bərzaninin sağ qolu” Evair Bərzaninin İsrail pasportlu kürd yəhudisi olması olduqca diqqət çəkicidir.

Yəhudi dövləti ilə bölüşülən bu etnik kimlik, Barzanilərin daha çox “İsrail adamı” olmasına səbəb olur; İsrail onlar üçün bir növ “ikinci vətən”dir.

İnsanın vətəni üçün çalışmasından daha təbii bir şey də yoxdur.

Buna görə də, Bərzaninin Şimali İraqda icra etdiyi mübarizənin İsrailin strateji hesablarına tamamilə uyğun gəlməsini qəribə qarşılamamaq lazımdır. Çünki Bərzani, özünə yalnız taktiki ittifaqlar axtaran Tələbani kimi sadə bir Kürd milliyyətçisi deyil; bir də yəhudi şəxsiyyəti tərəfindən bəslənən strateji bir missiyası vardır. Bu strateji missiya isə, İsrailin regional strategiyasının bir hissəsi olmaqdan başqa bir şey deyil.

Bərzani açarı ilə irəliləmək

> *“Bərzani açarı”nın əsl kimliyini müəyyənləşdirdikdən sonra bu açarı istifadə edərək Şimali İraq düyününü həll etmək çətin deyil. Bərzaninin İraqın şimalındakı qarışıqlıqların gələcəyi ilə bağlı missiyası İsrail tezisinə uyğun olaraq inkişaf edəcəkdir. Bu bizə aşağıdakı nəticələri verir:*

1) Bərzani heç bir şəkildə müstəqil Kürd dövlətinin, başqa sözlə İraqın parçalanması məqsədindən əl çəkməyəcəkdir Bəlkə də Bağdadın diqqətini yayındırmaq üçün federasiya muxtariyyət kimi formullarla kifayətlənmiş kimi görünə bilər. Lakin orta və uzunmüddətli müddətdə məqsədi Səddamın tövsiyəsi ilə mümkün olacaq öz müqəddəratını təyin etmək və Kürd dövləti qurmaq idi.

Belə bir dövlətin Türkiyəyə qarşı təhdid meydana gətirəcəyini təxmin etmək üçün kahin olmağa ehtiyac yoxdur. Xüsusilə Türkiyə “səhv” bir yola girər də Bərzaninin Qərbi Qüdsdəki dostlarını narahat edəcək siyasətlər izlərsə, Bərzani kürd separatizminin qığılcımını atəşə çevriləcək və sərhədin şimalına yayılacaq. Həqiqətən, Bərzaninin Qərbi Qüdsdəki dostları bu seçimi çoxdan düşünmüşlər. Üfüq Güldemirin dediyinə görə, Xarici Siyasət İnstitutunun 1986-cı ildə Ankarada mətbuata bağlı olaraq toplanan Türkiyə Yaxın Şərq əlaqələri işçi qrupunda “dövlətin ən yüksək nöqtələrində işləmiş rəsmi adam” bu məlumatı vermişdir:

> *“İsraildə tədqiqatçılar son üç ildir Türkiyədəki azlıq problemlərini, etnik problemləri araşdırmağa başladılar. Bunu aşağıdakı kimi şərh etmək mümkündür: Türkiyə gələcəkdə Ərəb müttəfiqi olaraq İsrailə düşmən münasibət bəsləsə o zaman bu İsrail üçün çox böyük bir təhdid meydana gətirər. O zaman Türkiyənin de-stabilizasiyası İsrail üçün son dərəcə əhəmiyyət daşıyar. Buna görə etnik tədqiqatlar aparırlar.”24*

Hal-hazırda Netanyahunun kabinetində infrastruktur naziri olan Ariel Şaronun illər əvvəldən söylədiyi “Türkiyə maraq sahəmiz içindədir” şəklindəki sözün mənası da budur..

Bütün bunlar, Bərzaninin “PKK kartı”nı da heç bir zaman əlindən buraxmayacağını, terror təşkilatını Türkiyəyə qarşı potensial bir silah olaraq əl altında saxlayacağını göstərir. Necə ki, PKK ilə Bərzani arasındakı mövcud yaxın əlaqələr də son dərəcə konkretdir. PKK-nın 1984-cü ildə Şimali İraqdakı ilk təşkilatlanmalarını KDP dəstəyi ilə etdiyi bilinən bir həqiqətdir. Bu ittifaq, Türkiyəyə qarşı edilən saxta jestlərə baxmayaraq davam etmişdir. Belə ki, PKK-nın 1996 ildən etibarən Şimali İraqda olan düşərgələrinin hamısı KDP bölgəsindədir, Bərzaninin idarəsi altında fəaliyyətlərini icra edir. Dos. dr. Ümid Özdağ bu vəziyyəti belə izah edir:

> *"Təşkilatın heyətləri Suriya sərhədindən başlayıb İran sərhədinə qədər uzanan Türkiyə-İraq sərhədi boyunca qurulan əsas baza və düşərgələrdə mövcuddur. Coğrafi baxımdan Həyat vadisi-Şirvanın şimalında (Metina-Qora dağı arasındakı bölgə), Bərzan bölgəsi, Metina dağı, Zaqros bölgəsi, Aşağı Bervari bölgəsi, Al Amediyah-Atrush-Aqra üçbucağı və Hakurk vadisi bölgəsindəki PKK-nın 12 böyük bazası düşərgəsi var. Bu düşərgələrin xüsusiyyəti hamısının KDP bölgəsində olmasıdır. Həmçinin Dohukun 45 km şərqində olan və Türkiyədən Şimali İraqa köçən və 13 min insanın yaşadığı Artuş düşərgəsi PKK üçün çox əhəmiyyətli bir bazadır. Düşərgələrin daxili nəzarəti KDP-li peşmərgə tərəfindən mühasirəyə alınmışdır."25*

2) Bərzani Qərbi Qüdsdəki dostlarının ən böyük düşməni olan İrana qarşı mövqe tutmağa davam edəcək. Tələbaniyə qarşı duyduğu rəqabət hissini böyük bir qarşıdurmaya çevirməsinin əsl səbəbi də KYB-nin İranla əlaqəsidir. Tələbani ilə yenidən uzlaşması, onun İran əlaqəsinin qəti bir şəkildə sona çatdığını görməsi ilə mümkün ola bilər.

3) Bərzani, Səddamla müvəqqəti ittifaq qurmuşdu və bu ittifaqı, Tələbani-İran ittifaqını aradan qaldırana, ya da Tələbanini İrandan uzaqlaşdırana qədər qoruyacaq. İran təsirinin ortadan qaldırıldığı təqdirdə isə, Səddamla qurduğu ittifaqdan sürətlə uzaqlaşacaq. Səddamın "işə yarayan cihaz" olduğunu, ancaq lazım olduğu anda da fəda ediləcəyini Qərbi Qüdsdən aldığı "işarə"lərdən bilməlidir.

4) Ankaranın Bərzani ilə türkmənlər arasında yaxınlaşma qurmaq və beləcə Şimali İraqda "Türkmən kartı" oynamaq düşüncəsi həqiqətlərlə ziddiyyət təşkil edir. Çünki türkmənlər, Təlabani ilə aralarının çox yaxşı olmasına baxmayaraq, Bərzani ilə ziddiyyətlidirlər.

Tələbani işğalı zamanı Bərzaninin Səddamla ittifaqı dövründə türkmənlərə qarşı genişmiqyaslı təmizləmə əməliyyatı icra edilmişdir. Ərbildən qaçan türkmənlərin verdikləri ifadələrə görə, şəhərin ələ keçərilməsindən sonra KDP gücləri, Qızıl Ayparanın şəhər mərkəzindəki kömək vəsaitləri anbarlarını talan etmişlər, Türkmeneli partiyası Mərkəzi Qərar İdarə heyətinin üzvü Mehmet Rəşidin də aralarında olduğu bir çox partiyalı ilə birlikdə çox sayda türkmən nəzarətə alınmışdır. Bunlar daha sonra Səddama bağlı birliklər tərəfindən Musula aparılmışlar. Türkmənlərə aid bütün iş yerləri, məktəblər, mədəniyyət mərkəzləri, TV və radio stansiyaları dağıdılıb, talan edilmişdi. Milli Türkmən Partiyası Mərkəz Qərar İdarə heyətinin üzvləri Aydın İraqlı, Ali Yayçılı, Aydın Kibirli və Ali Acem isə şəhərdən kənar bir fabrikə aparılaraq burada güllələnmişdilər.26

Cengiz Candar Milli Türkmənlər Partiyasının lideri M. Kamal Yayçılı ilə görüşdü və aşağıdakı cavabı aldı:

> *"Səddamın kəşfiyyat təşkilatı, KDP (Bərzani) ilə birlikdə Ərbildə Türkmənlərə qarşı insan ovuna davam edir. Səddamın adamları, KDP-lilərlə kürd dilində danışaraq və onlar kimi geyinərək yoldaşlarımızı həbs edirlər. Türkmənistanda televiziya və iki radio binası talan edildi və yayım dayandırıldı. Ərbildəki mədəniyyət, təhsil və sağlamlıq mərkəzlərimiz də məhv edildi. Hal-hazırda Habur qapısında Ərbildən qaçan 250 qaçqın Türkiyəyə sığınmaq üçün gözləyir. Bu say bir-iki gündə 3000-ə qədər artacaqdır. Bunun əksinə olaraq Təlabani ilə heç bir problemimiz yoxdur. İki vitse-prezidentimizdən biri həbs olundu, digəri Təlabaninin yanındakı Süleymaniyyədə idi. Təlabani ilə çox rahatıq. Döyüşçülərimizin 500 nəfəri (Türkmən silahlı qüvvələri) də Süleymaniyyədəki Təlabani qüvvələri ilə birlikdədir... Ancaq Bərzani bizi təmizləyir..."27*

Üstəlik, türkmənlərin ancaq 10%-i 36-cı paralelin şimalındakı bölgədə, yəni Bərzaninin suverenliyindəki Şimali İraqdadır. Qalan hissəsi isə, çoxu Kərkük və ətrafında olmaq üzrə 36 ilə 34-cü paralel arasında yaşayırlar. Bu səbəbdən Türkiyənin Bərzaniyə söykənərək bir "Türkmən kartı" oynamağa cəhd etməsi, 36-cı paralelin cənubundakı türkmən əhalisi, "Türkiyənin beşinci qolu" görüntüsünə soxaraq, indiyə qədər "etnik separatizm"dən çox çəkmiş olan Bağdadın insafına tərk edəcək. Səddamın ya da Bağdadda oturacaq bir başqa rəhbərliyin bu "Türkmən kartı"na qarşı türkmənləri əzməyi düşünməsi, ya da qarşı bir hücumla "PKK kartı"na sarılması əlbəttə mümkündür və Türkiyəni son dərəcə böyük çıxılmaz vəziyyətə sala bilər.

Ankara, Türkmənlərlə əlaqədar hesabındakı səhvi Məsud Bərzaninin 20 sentyabr tarixli Türkiyə səfəri və "Çillerlə zirvə"sindən sonra bir az görsə də, bu dəfə də günahı Türkmənlərin üzərinə atmağa çalışaraq, "Türkmənlərin onsuz da öz içində parça-parça olduqları"ndan dəm vurmağa başlamışdır. Bu mübahisə, Cengiz Çandarın müəyyən etdiyi kimi, rəsmi orqanlar tərəfindən könüllü arzu edənlərə, ilk növbədə Çandarın öz köşəsində paylaşdığı xarici siyasət şərhçisi"nə pıçıldadı. Beləcə, Bərzani-Türkmen-Saddam "oxu" tezisləri, daha ilk günlərində baş vermişdir.

Bütün bunlar bizə göstərir ki, Bərzani ilə Türkiyə arasında, taktika bəzi əlaqələr xaricində, həqiqi və qalıcı əməkdaşlıq ola bilməz. Bərzani, İsrail tezisini, yəni İraqın parçalanmasını özünə missiya olaraq mənimsəmişdir; PKK ilə ənənəvi və strateji əməkdaşlıq içindədir və Türkiyənin bölgədəki təbii davamı olan türkmənlərlə də qanlı-bıçaqlı düşməndir. Türkiyənin türkmənləri Bərzani ilə məcburi əməkdaşlığına oturdaraq "kart" halına gətirməsi isə xam xəyaldır.

O halda Ankara nəyə görə israrla Bərzaniyə oynamaq yolunu seçir?

Hələ də Bərzani üçün oynamaq?!...

Fatih Çekirge, "əsl hədəfi İran" başlığı ilə 7 sentyabr 1996-ci il tarixli "Sabah" qəzetindəki xəbərdə belə yazırdı:

> *"(Ankarada) İranın Cəlal Tələbani ilə əməkdaşlığına qarşı Məsud Bərzaniyə dəstək verilməsi qərarlaşdırıldı. Bunun müqabilində Məsud Bərzani bölgəyə nəzarəti təmin etmək və terrorçuları kənarlaşdırmaq vəzifəsini öz üzərinə götürəcəyini vəd etdi. Məsud Bərzaniyə kömək Şimali İraqdakı türkmənlər vasitəsilə ediləcək. Bu günə qədər bölgədə əhəmiyyətli rol oynamayan türkmənlər beləcə aktiv vəziyyətə gətiriləcək və gələcəkdə Şimali İraqdakı rəhbərliyə ortaq olacaq. Türkiyənin bu strategiyasına Amerika dəstək verir."*

Bu xəbər, Bərzaninin missiyasına Türkiyənin də əlavə edilməsini istəndiyini göstərirdi; çünki vəziyyət Türkiyənin, heç də lazım olmadığı halda, "İranın dəstəklədiyi Tələbaniyə qarşı Bərzanini dəstəkləmə" kimi vəziyyətə soxduğunu göstərirdi. Halbuki Türkiyə, PKK ilə arası Bərzaniyə görə daha soyuq olan Tələbaniyə də dəstək ola bilər, heç olmasa iki tərəf arasında tarazlıq siyasəti icra edə bilərdi.

Türkiyənin İranın PKK ilə olan müəmmalı əlaqəsini tam olaraq kəsmək üçün cəhd etdiyini əlbəttə anlamaq olar. Ancaq bu, iki ölkə arasında həll ediləcək bir problem idi. Lakin vəziyyət belə ikən, Ankara, üçüncü bir coğrafiya olan Şimali İraqda, sırf İrana qarşı olmaq üçün, məcburi şəkildə Bərzani ilə ittifaq qurmağa çalışırdı. Bunun üçün, Bərzani ilə qanlı bıçaqlı düşmən olduğu türkmənlər arasında məcburi əməkdaşlıq qurulmasına çalışılacaq, üstəlik Bərzaninin PKK ilə olan yaxşı əlaqələri bilindiyi halda, Bərzanidən "PKK-ya qarşı mübarizə etmə" kimi xəyali missiya gözləniləcəkdi.

Bu qəribə planının əsas nöqtəsi isə Çekirgenin xəbərinin sonunda verilirdi; "Türkiyənin bu strategiyasına Amerika dəstək verir"di...

Çünki bu plan, Amerikanın (və onun Orta Şərq siyasətini dilədiyi kimi istiqamətləndirmə imtiyazına sahib olan İsrailin) Şimali İraq strategiyasına tamamilə uyğun idi. Beləcə Türkiyə həm İrana qarşı istifadə ediləcək, həm də Bərzanini dəstəkləmək kimi böyük bir "jest" etmiş olacaqdı, Kürd liderinin Qərbi Qüdsdəki dostlarına.

Və çox təəssüf ki, bu plan, Amerikanın (daha doğrusu İsrailin) Şimali İraq strategiyasına bu şəkildə xidmət edərkən, Türkiyənin bölgədəki uzun müddətli mənfəətlərinə böyük zərər verirdi. Türkiyə öz əlləri ilə Bərzani öndərliyində bir Kürd federasiyasının və sonra da dövlətinin qurulması üçün lazımlı infrastrukturu hazırlamış olacaqdı. Bunun Cənubi-Şərqə əks olunmalarını təxmin etmək çox çətin deyildi...

Nəticə

"Bərzaniyə oynamaq"da göstərilən israr, Türkiyənin Amerika-İsrail ikilisinin arxasına düşməsinin və onların çəkdiyi Orta Şərq mənzərəsinin içində fiqur halına gəlməsinin yeni bir nümunəsi kimi görünür. Ankara, bu ikilinin təlqinlərinin və dezinformasiyalarının təsirində qalaraq, fərqində olmadan onların regional strategiyalarına xidmət edən, ancaq öz milli mənfəətlərini pozan siyasətlər qurmaqda, ya da xəyal etməkdədir. Türkiyənin "əsl düşməni"nin İran olduğunu qarşıya qoyan, hər şərt və coğrafiyada İrana qarşı cəbhə alınmasını müdafiə edən və İranın bütün bunlardan narahat olaraq yaratdığı əks-manevrləri də sonsuz bir dövr içində ilk tezisə dayaq olaraq göstərən təcrübəli bir yalanın məhsuludur bu.

Halbuki Türkiyənin İranla zidd düşməkdə bir mənfəəti yoxdur, sırf ona qarşı çıxmaq üçün "Bərzaniyə aid Kürdüstan" layihəsinə dəstək olsun.

Üstəlik, əgər Şimali İraqda mütləq "Kürdüstan" qurulacaqsa, bunun Bərzani yerinə Təlabani öndərliyində qurulması Türkiyə baxımından daha üstün bir variantdır. Çünki Bərzanini Təlabaniyə görə daha "təhlükəli" hala gətirən bir də "sosioloji" mənzərə vardır: Bərzanilər ilə Türkiyədəki kürdlər eyni Kürd ləhcəsində (kırmanç) danışarlar. Buna baxmayaraq Təlabaninin təmsil etdiyi soranilərin istifadə etdiyi ləhcə, Türkiyədəki kürdlər tərəfindən demək olar ki, başa düşülmür. (Belə ki, Təlabani ilə Türkiyə kürdləri arasındakı görüşlər, çox vaxt İngiliscə keçir) .

Bir başqa sözlə, əgər Şimali İraqda "Bərzaniyə aid Kürdüstan" qurulsa, bunun Türkiyəyə sıçradacağı qığılcım, "Təlabaniyə aid Kürdüstan"a görə daha "yandırıcı" olacaq.

Həmçinin, Bərzaninin qapalı missiyasını göz qarşısında saxlayaraq xatırladaq: Bərzaninin Qərbi Qüdsdəki dostları, "gələcəkdə bir gün lazımdır" deyə, daha əvvəldən, "Türkiyənin destabilizasiyası üçün azlıq problemlərini və etnik problemləri tədqiq etməyə başlamışlar. Bəlkə, Bərzani üçün "Türkiyənin destabilizasiyası"na istiqamətli yaxşı "hərəkət planı" hazırlamış ola bilərlər. Çünki Ariel Şeronun da dediyi kimi, Türkiyə İsrailin maraqları daxilindədir...

IV HİSSƏ

5 "ÇƏKİC GÜC"ÜN HƏQİQİ MİSSİYASI

Bu gün Türkiyədə haqqında çox danışılan, amma həqiqi mövqeyi olduqca məhdud olaraq qavrana bilən siyasi mövzuların başında "Çəkic güc" gəlir. 5 ildən çox müddətdir yerləşmiş olduğu Adana İncirlikdəki bazadan Şimali İraqda "kürdləri Səddamdan qoruma" adı altında maraqlı missiya davam, ABŞ-a aid olan beynəlxalq hərbi gücün Türkiyəyə zərər yoxsa fayda gətirdiyi heç cür aydın deyil. Müxalifət partiyaları və (ictimaiyyət araşdırmalarının göstərdiyinə görə) xalqın böyük hissəsi tərəfindən zərərli və qəti olaraq göndərilməsi lazım olan bir güc hesab edilir, amma nədənsə iqtidara oturan hər hökumət, "Çəkic güc"ü göndərmə meyllərindən bir anda imtina edir.

Başlı başına bir problem halına gələn "Çəkic güc" haqqında doğru qərar verə bilmək üçün, mövzu ilə əlaqədar kəşfiyyatın daha dəqiq bir şəkildə araşdırılması və çox istiqamətli bir şəkildə qiymətləndirilməsi lazımdır. Bu məqalə ilə tədqiqat və qiymətləndirməni etməkdə və "Çəkic güc"ün bilinməyən missiyasını və portretini gözlər önünə sərməkdədir.

> *"Çəkic güc" haqqında sətir aralarına sıxışmış olan kəşfiyyatlar ortaya qoyulduğunda çıxan bu portret isə olduqca təəccüblüdür. Ortaya çıxır ki, "Çəkic güc", Şimali İraqda bir Kürd dövləti qurma missiyasını qərarlı bir şəkildə icra edir, üstəlik Türkiyəyə qarşı fəaliyyətdə olan bölücü terror təşkilatına da əl altından dəstəklər verir. Bütün bunları edərkən də, ictimai illüziyasını dövrəyə salır, terror təşkilatı ilə olan əlaqəsini gizlətmək üçün, hətta bu əlaqəni ortaya çıxarma yolunda ciddi cəhdlər edən bəzi təsirli adamları da qaranlıq üsullarla aradan qaldırır.*

Arxa plan

Körfəz müharibəsinin ardından başlayan kürd qiyamının müvəffəqiyyətsiz olması və Bağdad rəhbərliyinin kürd birliklərinə qarşı üstünlük təmin etməsindən sonra Şimali İraq kürdləri arasında Hələbcə qorxusu ortaya çıxmış, on minlərlə kürd, türk sərhədinə yığılmışdı. Bu "məcburiyyət" qarşısında Türkiyə amerikalı dostlarından kömək istəmək məcburiyyətində qaldı. Amerikalılar, Richard Perlenin memarlığını etdiyi SEİA müqaviləsinə əsaslanaraq və yanlarına İngilis və Fransız dostlarını da alaraq İncirliyə məşhur "Çəkic güc"ü yerləşdirdilər.

Körfəz müharibəsindən sonra 12 iyul 1991-ci il tarixindən etibarən Türkiyədə yerləşməsinə bu şəkildə icazə verilən beynəlxalq gücdəki vəzifəli sayı 1.862 adam idi. "Çəkic güc"ün hərbi güc bölgüsü belədir: ABŞ (1.416), İngiltərə (183), Fransa (139), Türkiyə (74), İncirlikdə 1.803, Prinçlikdə 49, Zahoda 10 əsgər var.

Təyyarə və vertolyot bölgüsü: ABŞ: 3 karqo dəstəyi və tanker təyyarəsi, 9 vertolyot, 32 döyüş təyyarəsi, İngiltərə: 8 döyüş təyyarəsi, 2 tanker təyyarəsi, Fransa: 8 döyüş təyyarəsi, 1 tanker təyyarəsi, Türkiyə: 4 döyüş təyyarəsi.

Hüzur əməliyyatı (Provide Comfort 2) adıyla yerləşən "Çəkic güc"ün kağız üstündəki məqsədləri də belə sıralanır: "36-cı paralelin şimalında İraq silahlı qüvvələrinin hava kəşfiyyatı ilə fəaliyyətini müəyyən etmək, kəşfiyyat əsnasında yalnız qanuni müdafiə etmə lazım olduğunda silahlı qarşıdurmaya girmək, kəşf zamanı qanuni müdafiə tələb olunduqda silahlı qarşıdurmaya girmək, kəşf nəticələrini Rays və Zahoda qurulan Hərbi Koordinasiya Mərkəzinə bildirmək və veriləcək qərara uyğun hərəkət etmək. Diyarbakır və Zaho arasında vertolyot nəqliyyatını təmin etmək. Bölgədə hərbi prosesləri izləmək və əlaqədar mövqelərə hesabat vermək. Humanitar yardım verən təşkilatlarla koordinasiyanı təmin etmək. Təhlükəsizlik sığınacaq bölgəsində qeyri-hökumət yardım təşkilatları əlaqələndirməyi təmin etmək."

Ancaq adından da aydın olduğu kimi, "Çəkic güc" (Provide Comfort 2) Şimali İraqda vəzifə yerinə yetirən ikinci "Hüzur əməliyyatı"dır. Bunun bir də "birinci"si vardı. Bu birincisi son dərəcə gizli icra edilmişdi və İraqın Küveytin işğalından da əvvələ dayanırdı. "Milliyyet" qəzetinin Vaşinqton müxbiri Turan Yavuz, mövzu ilə əlaqədar olaraq bunları yazırdı:

> *"1991 mayı ayı idi. Vaşinqtondan Ankara hökumətinə göndərilən nota, çatış nöqtəsi Şimali İraq olaraq bildirilən və 600 əsgərdən ibarət olan xüsusi briqada qrupunun Türkiyəyə gətiriləcəyini bildirirdi. Şimali İraqda yaradılan tampon bölgəyə ABŞ əsgərləri yerləşmişdilər belə. Görəsən Vaşinqton hansı səbəblə əlavə gücün bölgəyə göndərilməsini istəyirdi? Bundan başqa, bu iki gücün xüsusiyyəti nə idi? Adı ingilis dilində "Special Forces" olaraq bilinən bu gücün Şimali İraqda işi nə idi?"*

Bəhs etdiyimiz xüsusi güc ABŞ-ın ortaya ilk dəfə çıxardığı bir güc deyildi. Bundan əvvəl Vyetnam, Livan, Panama kimi müxtəlif dövrlərdə dünyanın qaynar nöqtələrində istifadə edilən bir qüvvə idi.

Hətta, İraq Küveytə hücum etmədən əvvəl də bu güc İraqda çox fəal vəziyyətdə idi. Bu gücün bir xüsusiyyəti də bu idi: İşğal edilən torpaqlarda özlərinə yaxın gördükləri insanlarla əlaqə yaradıb, yerli idarəetmə və hökumətə etiraz etmə, müxtəlif təxribat və əks-partizan taktikalarını öyrətmə vəzifəsini də boynuna götürmüş olmasıdır. Bəhs etdiyimiz xüsusi gücdə yer alan əsgərlərin bəzilərinin ərəbcə və kürdcə danışa bilməsi də başqa bir maraqlı məqam idi. Xüsusi

güc Şimali İraqda 6 ay qaldı və "Provide Comfort" hərəkatının birinci müddətinin sona çatdığı 1991-ci il dekabr ayı tarixində də gəldiyi kimi səssizcə Şimali İraq və Türkiyədən ayrılaraq ABŞ-dakı bazasına geri döndü. Bu xüsusi qrupda əsgərlərin xaricində kimlər vardı? İraqa nəzarətsiz nələr gətirildi? 6 ay ərzində İraqın şimalında nələr etdilər? Hansı mövzularda kimləri öyrətdilər, nə cür taktikalar verdilər? Bunları kimsə bilmir."1

Bu "birinci "Çəkic güc" hərəkatı ilə, amerikalılar iraqlı kürdlərə "hökumətə etiraz etmə" üsullarını öyrətmişlər, başqa sözlə Şimali İraqda meydana gələcək olan "de facto" Kürd dövlətinə hərbi "know-how" köçürmüşdülər. Bu şübhəsiz, İraqın parçalanaraq Kürd dövləti qurulması fikrini təhdid olaraq görən Türkiyə üçün də, digər bölgə ölkələri və hətta beynəlxalq ictimaiyyət üçün də qəbul edilə bilməz vəziyyət idi. Məhz bu səbəblə əməliyyat gizli icra edildi və Yavuzun da ifadə etdiyi kimi bir çox istiqaməti hələ də gizli qalmışdır.

Amerikanın bu gizlilik siyasəti sonra da davam etdi. "İkinci" ya da "əsl" "Çəkic güc"ün bölgəyə yerləşməsi əsnasında da bir çox maraqlı hadisə yaşanırdı. İlk olaraq Türkiyədə mülki paltarlarla gəzən ABŞ-lı və ingilis rəsmilərin saylarında artım görülmüşdü. O dövrdə Xarici İşlər Nazirliyinə viza üçün göndərilən xarici pasportların sayı çox idi. Xüsusilə, ABŞ və İngiltərə səfirliklərindən göndərilən pasportlarda həmin rəsmilərin Türkiyəyə giriş çıxışları üçün Türk vizası istənilirdi. Xarici rəsmilər pasportlarını araşdırdıqca heyrətləndilər. Bəzilərinin normal olaraq Türkiyəyə giriş möhürləri vardı; ancaq bəzi pasportlarda da giriş möhüründən əsər yox idi. İşin maraqlı tərəfi, həm Türk vizası, həm də giriş möhürü olmayan bu rəsmilər o sırada Türkiyədə idi.

Bəs Türkiyəyə necə daxil olmuşdular? Turan Yavuz belə yazır:

> *"Bu şəxslərə xarici işlər rəsmiləri eyni sualları soruşduqlarında İncirlik və Diyarbakır yaxınlarındakı Pirinçlik bazasından Türkiyəyə daxil etdiklərində viza almaq üçün də vaxtları olmadığını ifadə edirdilər. Bundan əlavə, hərbi vəzifəlilərə bu maneəsiz səfərlər üçün NATO ölkələrinə sərbəst girməyə və ayrılmağa imkan verən sənədlər təqdim etdilər. Bunun qarşısında Ankaranın edəcəyi çox şey yox idi. Beləliklə, möhürlənməmiş ziyarətçilərin pasportlarına Türkiyə vizaları verildi. Bu ziyarətçilər Türkiyənin Cənubi-Şərq bölgələrində olduqca fəal günlər keçirdilər və gəldikləri kimi səssizcə çıxıb getdilər."2*

"Çəkic güc"ün bu mədə bulandırıcı görüntüsü sonra da davam etdi. İncirlikdə yerləşən özünəməxsus bu hərbi ordunun əsl məqsədi və fəaliyyəti tam aydın deyildi. Buna baxmayaraq, müxalifət olduqları dövrdə "Çəkic güc"ü şiddətlə tənqid etmiş olan partiyaların və liderlərin hamısı, iqtidara gəldiklərində onun vəzifə müddətini uzatmalı oldular. "Çəkic güc"ün vəzifə müddətini uzatma səlahiyyəti, DYP-SHP koalisiya hökumətinin vəzifəyə başlaması ilə birlikdə 20 dekabr 1991-ci il tarixində TÜRKİYƏ BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİNƏ verildi. Beynəlxalq gücün müddəti, iyun 1992-ci il, 24 dekabr 1992-ci il, 24 iyun 1993-cü il, 24 dekabr 1993-cü il, 14 iyun 1994-cü il, 28 dekabr 1994-cü il və 27 iyun 1995-ci il tarixlərində 6 ay, noyabr 1995-ci il tarixində iki dəfə 6 ay və mart 1996-cı ildə 3 ay uzadıldı.

Bəs yaxşı, əvvəldən qapalı quruluşa sahib olan və gizli, qapalı əməliyyatlar aparan "Çekiç güc"ün vəzifəsi nədir? Üstəlik, Türkiyə ictimaiyyətindən gizli şəkildə hansı əməliyyatlar aparılır?

"Çəkic güc" və terror təşkilatı

"Çəkic güc"ün qapalı əməliyyatlarının başında, Türkiyədəki bölücü terror təşkilatına verdiyi dəstəklər gəlir. Türk ictimai rəyi və gündəmi ABŞ rəsmilərinin "terrora qarşı verdiyi mübarizədə Türkiyənin yanındayıq" şəklindəki bildirişləri ilə vaxt itirsin, bu gizli dəstək isə peşəkarlıqla icra edilir.

Jurnalist yazıçı Ferruh Hissin "Çəkic güc" getsin yoxa qalsın?" başlıqlı araşdırmasında, "Çəkic güc" ilə terror təşkilatı arasındakı əlaqəni belə izah edir:

"Cənubi-Şərqdə vəzifə yerinə yetirən zabitlərimiz PKK-nın Şimali İraq düşərgələrində şəxsən amerikalı və israilli mütəxəssislərin hərbi təhsil verdiklərini açıqlayırlar. Hətta bombalanan düşərgələrə girdikdə, bunlardan bir hissəsinin cəsədlərinə rast gəldiklərini də əlavə edirlər. "Çəkic güc"ün Türkiyə içindəki PKK yuvalarına edilən silah yardımları, ya İncirlikdən qaldırılan C-130 təyyarələri vasitəsi ilə paraşütlə atılır, ya da yenə eyni meydandan və ya Diyarbakırdan qaldırılan vertolyotlarla çatdırırlar. Ən hündür dağ təpələrində ələ keçirilən və "Buralara qədər necə daşımışlar" deyə hər kəsi heyrətləndirən ağır silahların sirri budur. Bizim sevimli müttəfiqlərimiz bunları PKK-nın ayağına qədər gətirirlər. "Çəkic güc"ün "PKK-ya yardım əməliyyatları"nın sayını bilən yoxdur. Amma ən az 12-13 nəfər, bölgədə vəzifə yerinə yetirən Türk Silahlı Qüvvələri mənsubları və vətəndaş dövlət vəzifəliləri tərəfindən hələ 1992-ci ilin əvvəllərində tutulmuşdu."

1992-ci ilin yanvar ayının 10-dan 11-ə keçən gecə...

Diyarbakır hava limanına yerləşmiş və "Çəkic güc"ə bağlı vertolyotlardan biri, uçuş qülləsinə Şimali İraqa keçəcəyini bəyan edərək icazə istəyir. Saat 19.00 radələrində də havaya qalxır. Türkiyə-İraq uçuşlarında prinsip olaraq, təyyarələrdə Türk Silahlı Qüvvələrinin bir vəzifəlisinin də olması lazım ikən bu uçuşda vertolyotun içində heç bir türk rəsmisi yox idi. Amerikalılar, PKK-ya kömək sursatları çatdırdıqları hər zaman etdikləri kimi, bu səfərki "əməliyyat"da da Türkiyəni başından edirlər. Diyarbakır - Şimali İraq arasındakı bir uçuşda, ən təcrübəsiz bir pilotun belə yolunu azması mümkün ola bilməz. Pilot Diyarbakırdan havalandıqdan sonra Midyatdan etibarən İdil-Cizrə-Silopi marşrutu üzrə uçsa və ya bu yaşayış məntəqələrinin cənubundan keçən "İpək yolu"nu izləsə, Silopidən sonra "Habur üzərindən" dümdüz Şimali İraqa girər. Həmçinin yolu üzərində, azmasını önləyəcək iki istinad nöqtəsi daha vardır. Cizrə üzərində ikən Dəcləni və Habura girərkən Həzil çayını görməlidir. Buna görə, hadisə ortaya çıxdığında amerikalıların qarşıya qoyduqları "pilot yolunu azmış" bəhanəsi əsla keçərli ola bilməz. Onsuz da, 10-11 yanvar gecəsi amerikalı pilot yolunu azmışdı. Silopi üzərinə çatdığında, Habura çatmaq üçün Cənubi-Şərqə doğru uçmaq yerinə, marşrutunu şimaldakı Cudi dağına çevirir. Cudidə onu gözləyən PKK-lılar var. Cudi dağının Şırnaka baxan şimal yamaclarında, o zamanlar, PKK-nın "təhsil bazası" var idi. Uludərə-Şenoba cənubundan Həzil çayını keçərək Cudiyə çatan PKK-lılar bu bazaya qədər çıxaraq infiltrasiya parkı, atıcılıq təhsili sahəsi, atış məsafəsi kimi təsislərində təhsil alardılar. Silopi üzərində ikən marşurutunu Cudiyə çevirən vertolyotun hədəfi, bu təhsil bazası idi. Təbii ki, pilotun vəzifəsi də daşıdığı sursatı bazaya buraxmaq idi.

Ancaq gecənin qaranlığında vertolyotun səs-küyü Cudi dağından cənubda yerləşən Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin qoşunlarını həyəcanlandırır. Əllərindəki minaatanlarla işıqlandırma

güllələri ataraq ətrafı işıqlandırmağa başlayırlar. Vertolyot Koyunören kəndini bir az keçəndə görünür. Yəni tutulur. Tutulunca bəlkə bunun çaxnaşması içində, amma bəlkə də tam bir professionallıqla, sürətlə qərbə (Diyarbakıra doğru) dönərkən daşıdığı sursatları da Hisar-Görümlü kəndləri bölgəsinə boşaldır.

Gəlin görün ki, o gündən bəri bu cür hadisələrin sayı yüzlərlə olduğu halda, nəyin ki, ciddi bir reaksiya verildi, hər altı ayda bir "Çəkic güc"ün vəzifə müddəti bir daha uzadıldı.3

"Çəkic güc"ün terror təşkilatına verdiyi bu cür qadağan edilmiş maddi-texniki dəstəklə yanaşı, sızan bəzi xəbərlər, "Çəkic güc" qərargahlarında təşkilata istiqamətli simpatiya göstərənlərin olduğunu da göstərir. "Çəkic güc"ün doqquzuncu uzatması yaxınlaşdığı sıralarda, Şimali İraqdakı Zaho qəsəbəsindəki qərargahda, amerikalılara aid hissədə Abdullah Öcalanın fotoşəkili ilə bir Kürdüstan xəritəsinin asılı olduğuna dair xəbərlər, bunun ən açıq nümunəsidir. Baskın Oran, "Çəkic güc" ilə əlaqədar kitabında bunları yazır:

"Bildirildiyinə görə (Kamal Yurteri, "Çəkic güc"də Öcalan fotoşəkili", Cumhuriyet qəzeti, 30 may 1995), əlaqə bürosunda vəzifəli Türk zabitlərin vəziyyətə etirazlarından sonra ABŞ-lı zabitlər "Bunlar yerli motivlərdir" qarşılığını vermişlər, divardakıları endirmək istəməmişlər, bunun üzərinə bir Türk zabiti, aralarında Kürd bölgələrinə bağlı mənzərə şəkillərinin də olduğu şəkli divardan endirib yerə atmışdı."

Xəbəri verən eyni qaynaqlar, qərargahda işə başlayan və CIA işçisi olduğu bildirilən bir qadın diplomatın (Suzanne McCormick) Tələbaniyə məsləhətçilik etməyə başladığını ifadə etməsi ilə birlikdə, daha əvvəl "amerikalıların Şimali İraqdakı yoxlamaları əsnasında əldə etdikləri məlumatları Türk zabitlərinin idarəsindən qaçıracaq bir üsul izlədikləri" mövzusunda alınan bəzi fikirlərə də açıqlıq gətirəcək məlumatlar verirdi.

Buna görə, amerikalı zabitlər "Çəkic güc" nəzarət uçuşları zamanı xüsusi bir kamerada bir sıra görüşlər etdi və Türk zabitlərinin hər uçuşda iştirak etməsinə icazə vermədilər.4

"Çəkic güc"ün və ABŞ-ın Türkiyədəki separatçı terror təşkilatına gizli dəstək verdiyinə dair başqa qalmaqallar da baş verdi. 1994-cü ilin may ayında, "KKTC Magosa Limanında PKK-ya silah apararkən tutulan Anne M adlı gəminin Litva Klaipeda Limanında Kalaşnikov markalı silahları ABŞ Müdafiə Nazirliyindən alınan silah satın alma sənədi ilə yükləndiyi" ortaya çıxmışdı.5

Bütün bunlar göstərirdi ki, Türkiyənin dəvəti üzərinə yerləşən, ancaq bir müddət sonra "çıxardıla bilinməyən" "Çəkic güc" KDP, KYB və digər kiçik Kürd partiyaları ilə əlaqə yaratdığı kimi PKK ilə də təmas qurmuşdu. Ancaq bu mövzuya dair bəzi açıq dəlillər nədənsə bir anda unuduldu. "Çəkic güc"ə bağlı vertolyotlar separatçı terror təşkilatına yardım paketləri atarkən görüntülənib. Amma qəzetlərdə "şok" kimi başlıqlarla xəbər olan bu mövzu bir anda unuduldu. Amerikalıların "terrora qarşı Türkiyənin yanında" olduqları şəklindəki açıqlamaları, nədənsə "razı salan" olmadı.

İsrail əlaqəsi

Terror təşkilatı ilə "Çəkic güc", bilavasitə ABŞ arasındakı əlaqədən danışarkən, İsrail əlaqəsi də diqqəti çəkir. İsrailin Şimali İraqdakı Kürd partizanları, Kürd qiyamının əfsanəvi lideri Molla Mustafa Bərzanini 1960-cı illərdən bu yana dəstəklədiyi bilinən həqiqətdir. Bərzani ilə Yəhudi Dövləti arasındakı əlaqənin bu gün də sürdüyü bilinir.

Bəs görəsən İsrailin "Kürd əlaqəsi" PKK-ya qədər uzanırmı?

Bu mövzuda bəzi işarələr ortaya çıxdı. İsrailin terror təşkilatını "vasitəçi" olaraq istifadə etdiyi, BOTAŞ Neft Boru xəttində işləyən yüksək vəzifəli biri bunları demişdir:

*"İsrail öz texnologiyasından və peyklərindən istifadə etmək üçün boru kəmərlərini iki dəfə etibarlı şəkildə bağlamaq üçün tələblər etdi. Türk rəsmiləri bu vəziyyətə isti baxmadı. Dərhal ardından boru xətləri PKK tərəfindən bombalandı. Bombalama hadisəsindən sonra israilli rəsmilər təkrar boru xətlərinin təhlükəsizliyinə talib oldular. Türk rəsmiləri bu tələbə isti baxmalarına baxmayaraq müsbət cavab vermədilər. Bunun ardından, qısa müddət əvvəl ikinci bir bombalama hadisəsi meydana gəldi. Boru xətlərinin bombalanması hərəkatlarını boynuna götürən PKK, bu hərəkatları artıraraq davam etdirəcəklərini söylədi. İsraillilər boru xətlərinin təhlükəsizliyinə təkrar talib oldular. Bu son tələbə dövlət rəsmiləri müsbət cavab verdi. Çox qısa müddət ərzində ediləcək razılaşma ilə də bundan sonra boru xətlərinin təhlükəsizliyini İsrail təmin edəcək... Bombalanma və sonrakı hadisələr son dərəcə əhəmiyyətlidir."*6

İsrail əlaqəsi təkcə terror təşkilatı üçün deyil, həm də "Çəkic güc" üçün idi. Ancaq bu əlaqə amerikalılar tərəfindən nədənsə bir tabu halına gətirilmiş vəziyyətdə idi. Buna görə də, "Çəkic güc"də yəhudi əsgərlərinin olmasına işarə edən və "Çəkic güc"-İsrail əlaqəsini quran RP prezidenti Nəcməddin Ərbakanın sözlərinə çox maraqlı reaksiya göstərdilər. Turan Yavuz ABŞ-ın "Kürd kartı" adlı kitabının girişində hadisəni belə çatdırır:

Günortadan sonra Vaşinqtondakı Türkiyə səfirliyinin nömrəsini yığan amerikalı rəsmi olduqca əsəbi idi. Ankaradakı səfirlikdən gələn bir şifrəli mesaj sinirlərini gərmiş və Türkiyə səfirliyinə əsəbiləşməyə çalışırdı. Ankaradan göndərilən məlumatlar, Rifah Partiyasının sədri Nəcməddin Ərbakanın o günkü qəzetlərdə verdiyi bir şərhlə əlaqəli idi. Ərbakan Türkiyənin Cənubi-Şərqində yerləşdirilən "Çəkic güc"ə bağlı ABŞ əsgərlərinin çoxunun yəhudi əslli olduğunu qarşıya qoyur və bunu da Vaşinqtonun bölgədəki gizli əməllərinə bağlayırdı.

ABŞ Dövlət Departamenti rəsmisi, türk diplomatına telefonun o biri başındakı gözlənilməz təklif verdi: "Çəkic güc"ə daxil olan bir çox amerikalı əsgər var. Hörmətli Ərbakana söyləyin, "Çəkic güc"ə bağlı bütün əsgərlərimizi araşdırsın. İçlərində yəhudi əslli tək bir əsgər tapsa, biz o əsgəri bir vertolyota mindirəcəyik və 10 min metrdən aşağıya atacığıq...

Türk diplomatı baş verənlərə təəccübləndi. Daha doğrusu nə söyləyəcəyini bilmirdi. Qarşısındakı amerikalı rəsmi, eyni səs tonu ilə davam edərək Ərbakana çatdırılmasını istədikləri təklifi açıqlayırdı: "Ancaq "Çəkic güc"ə bağlı amerikalı əsgərlər arasında yəhudi əslli tapa bilməzsə, o zaman özünü bir vertolyota qoyacağıq və 10 min metr aşağıya atacığıq."

Bəli, amerikalılar "Çəkic güc"ün İsraillə əlaqələndirilməsinə çox qəzəblənmişdilər. Aydın olan son dərəcə "təhlükəli" bir şərh idi və gözdən qaçırılmaq istənən bəzi həqiqətləri dilə gətirirdi.

Necə ki, Ərbakanın söylədikləri də doğru idi. Turan Yavuz əslində "Çəkic güc"ə bağlı ABŞ əsgərləri arasında yəhudi olanların var olduğunu, hətta İncirlik bazasında "Çəkic güc" əmrində olan ABŞ əsgərləri arasında adı "Israel" olan zabitlərin belə olduğunu ifadə edir.

İsrail əlaqəsinə ABŞ-dakı Yəhudi təşkilatları da daxil idi. 1991-ci il sentyabr ayının sonlarında, yəhudi əslli amerikalılardan təşkil edilmiş bir heyət təyyarə ilə Adanaya gəlmiş, İncirlik bazasına aparılan heyətə, ABŞ kəşfiyyatçıları tərəfindən Cənubi-Şərqin son vəziyyəti haqqında ən yeni məlumatlar təqdim edilmişdi. Sonra, heyətin başçısı və bir neçə qabaqcılı "xüsusi görüşmələr" üçün yuxarıda qalarkən, heyətin geri qalan mənsubları "xüsusi vəzifələrini yerinə yetirmək" üçün Silopiyə keçmişlər və tam iki gün müddətlə xalqla təmasda olmuşdular.7 "Jewish Distribution Committee"nin üzvləri olan və başçılığını da İsrail Ordusunun keçmiş generallarından Abraham Elfasayın rəhbərlik etdiyi bu qrup, İncirlikdə və Silopidə görəsən hansı "xüsusi vəzifəni" yerinə yetirmişdi, bu haqda heç bir zaman məlumat alınmadı.

"Çəkic güc"ün başqa işləri

"Çəkic güc"ün terror təşkilatına verdiyi dəstək son dərəcə gizli və diqqətli bir şəkildə davam etdirilməkdə və bu sayədə də Türk ictimai rəyindən və hətta qərar mexanizmlərindən gizlənilməkdədir. Ancaq bu terror təşkilatı əlaqəsi ilə yanaşı, "Çəkic güc"ün Türkiyə əleyhinə reallaşdırdığı və daha asan müşahidə edilə bilən müxtəlif bir çox hərəkəti olmuşdur. "Çəkic güc"ün Hərbi Koordinasiya Komitəsinin (MCC) Türkiyənin suverenliyini və təhlükəsizliyini heçə sayan müxtəlif davranışları, zabitlərimiz tərəfindən belə sıralanır:

1. MCC prezidenti polkovnik Naab və daha sonra onun yerinə gələn polkovnik Wilson, kürd liderlərlə görüşlərində humanitar yardım fəaliyyətlərinin xaricinə çıxaraq, liderləri Səddam rəhbərliyi ilə muxtariyyət görüşmələrindən imtina etdirdilər.

2. Polkovnik Naab, Şimali İraqda kürdlərin öz rəhbərliyini qurmaları üçün təşviq və kömək etdi. Seçici siyahılarının yaradılmasında və silinməz mürəkkəblə təmin olunmasında kömək etdi.

3. Məktəb inşası, kitab, sənəd təmini və kürdlərin öz radio və televiziyalarını qura bilmələri üçün vəsait, təchizat təmin etdi.

4. Türk mövqelərinə xəbər vermədən "Çəkic güc" vertolyotu ilə İraq tərəfinə yüksək güclü radio qurğusu apardı.

5. "Çəkic güc" vertolyotları, onlara verilən hündürlük altında və marşrutun xaricində uçuş etdilər.

6. Kürd bölgəsində mövcud yeraltı zənginliklərinin və iqtisadi dəyərlərinin təyin olunması üçün sahə araşdırmaları tətbiq etdilər.

7. "Çəkic güc" vertolyotları ilə İraq daxilində yardım vəsaiti paylayarkən, Türkiyə tərəfinə keçilərək sursat buraxıldı.

8. Polkovnik Wilson, Türk nümayəndəsinin Şimali iraqlı liderlərlə birbaşa görüşməməsi istədi.

9. Polkovnik Naab və polkovnik Wilson, Şimali İraqda bir təhlükəsizlik sisteminin yaradılması və nizamlı ordunun qurulması üçün səy göstərdilər.

10. Polkovnik Young, Şimali iraqlı liderlərin qurulan ordunun təhsili üçün ABŞ-dan dəstək istəyinə müsbət cavab verdi.

11. Türk tərəfinin təsdiqi alınmadan "Çəkic güc" vertolyotları ilə İraqdan başqa ölkələrə mənsub mülki heyət daşındı.

12. Polkovnik Naab, İraqda etdiyi müxtəlif görüşlərdə Türk zabitinin yanında olmasını istəmədi. Tək başına bəzi kürd liderlərlə görüşdü. Ondan sonra gələn polkovnik Wilson da, yanında ABŞ Xarici İşlər Nazirliyi rəsmiləri olduğu halda kürd liderlərlə edəcəyi görüşlərə Türk nümayəndəsini götürməmək üçün müqavimət göstərdi.

13. MCC prezidenti, ABŞ Hərbi Hava Qüvvələrinin Türkiyə hakimiyyətinin razılığı olmadan kürd müxbirlərinin məlumatları ilə kürd yaşayış məntəqələrini bombardman edildiyini söylədi.

14. Polkovnik Wilson, Diyanahdakı Nazirlər kabineti ilə etdiyi söhbət yığıncağında, Tələbaninin köməkçisi Hüseyn Sincarinin, "Federasiya olaraq Türkiyə ilə birləşmə" mövzusundakı fikrini hesabata daxil etmədi. Kürdüstan Demokratik Partiyasının (KDP) qərargahından gecə telefonla bildirilən Türkiyə ilə əlaqədar xəbəri Türk nümayəndəsinə çatdırmaqda könülsüz davrandı.

15. Polkovnik Young, PKK-ya qarşı peşmərgələrin başlatdığı hərəkata soyuq baxaraq, "qardaşın qardaşı vurmasına kədərlənirəm" şəklində bir şərh etdi.

16. Birləşmiş Task Qüvvələrinin (CTF) ABŞ komandiri rəhbərləri ilə yazışmalarında "Türk Kürdüstanı" və "İraq Kürdüstanı" kimi ifadələrdən istifadə etdi.

17. ABŞ qırıcı təyyarələri, Türkiyə hava məkanında, Türk hökuməti tərəfindən icazə verilən Əlcəzairə aid C-130 təyyarəsini səlahiyyəti olmadan qarşısını aldı.

18. AWACS təyyarəsi bəzən özünə təsis edilən patrul bölgəsinin xaricində uçuşlar etdi. Bəzən İraq hava məkanına girdi. Və müəyyən vaxtlarda o, türk yerüstü radarlarına yol ötürmək vəzifəsini yerinə yetirmədi.

19. İki A-10 təyyarəsi, İraqdan vəzifədən dönərkən, Türk təyyarələri Şırnak üzərində daxili təhlükəsizlik hərəkatı edərkən, 11 dəqiqə müddətlə bölgədə bilərəkdən qaldı və hərəkatı müşahidə etdi.

20. ABŞ-a aid F-111 təyyarəsi, Mardin radarına elektronik qarışdırma tətbiq etdi.

21. Aralıq dənizinin neytral sularındakı aviadaşıyıcıdan havalanan ABŞ vertolyotu, Türk hava sahəsinin istifadə əsaslarını diqqətə almadan və icazəsiz olaraq İncirliyə endi.

22. AWACS operatoru tərəfindən pilota lazımlı xəbərdarlığın edilmiş olmasına baxmayaraq pilot, "hədəf oldum" deyərək 36-cı paralelin cənubuna dönən və bu xəttin cənubunda olan bir İraq təyyarəsinə atəş açaraq yerə düşürdü.

23. 1993-cü ilin yanvar ayında baş verən böhran zamanı vəzifə sənədləri və missiya nəticəsi hesabatları AWACS-dəki Türkiyə təmsilçisinə verilmədi.

24. İncirlik Vahid İş Qüvvələri Komandanlığı, baş qərargah başçılığından icazə alınmadan, xaricdən gələn vətəndaş və əsgərlər tərəfindən ziyarət edildi.8

Türkiyənin "Çəkic güc" üzərindəki yoxlamasının hansı səviyyədə olduğu müzakirə mövzusudur. AWACS təyyarələri ilə vertolyotlara bir türk zabiti minir amma, bunların kəşfiyyata girmələri mövzusunda şübhələri vardır. Döyüş təyyarələrinə isə türk zabitləri minmir; onsuz da bunların böyük əksəriyyəti tək şəxsdir. Bu təyyarələr Türkiyədən qalxır, müxtəlif səbəblərlə (qanuni müdafiə etmə və s.) İraq mövqelərini və radarları bombalayır, sonra Türkiyədəki bazalarına qayıdırlar. Türkiyənin bunlardan ancaq hadisədən sonra xəbəri olur.

Ancaq hadisənin bundan daha da əhəmiyyətli bir tərəfi vardır. "Çəkic güc", Türkiyənin içində də Türk mövqelərinin məlumatı xaricində fəaliyyət icra edir!

"Çəkic güc" təyyarə və ya vertolyotlarının Türk mövqelərinin icazə və məlumatı xaricində Cənubi-Şərqə, müəyyən olmayan məqsədlə enişlər etdiyinin bir çox nümunəsi ortaya çıxdı. Bunlardan birinə Çngiz Çandar da köşəsində toxunmuş, Amerikaya aid C-130 təyyarəsi türk təhlükəsizlik güclərinin məlumatı xaricində Yüksəkova uçuş-enmə zolağına eniş etdiyini yazmışdı. Yenə 25 may 1991-ci ildə ABŞ-a aid Chinook tipi vertolyot, Boyunkaya və Keneli kəndlərinə və kəndlərin ətrafına eniş etmiş, Eyni vertolyotun Nuh peyğəmbər bölgəsinə endiyi və Silopi istiqamətinə getdiyi təsbit edilmişdi. Baş Qərargah mətbəəsində çap olan, "Beynəlxalq əlaqələr işığında Yaxın Şərq: Parçalanmaq istənən torpaqlar və istismar edilən insanlar" adlı əsərində doç. dr. polkovnik Mehmet Kocaoğlu vəziyyəti belə yekunlaşdırırdı:

““Çəkic güc”ün bölgədə ABŞ, İngiltərə və Fransanın mənfəətləri və zamanlaması istiqamətində hərəkət edərək, yalnız Şimali İraqda deyil, Türkiyə cümhuriyyətinin torpaqları üzərində də öz iradəmiz və məlumatımız xaricində icazəsiz uçuşlara davam etdikləri və istədikləri yerlərə enmə və qalxma etdikləri aydın olmaqdadır.”

Bəs “Çəkic güc” vertolyotlarının türk torpaqlarına türk dövlətinin gizli olaraq enib qalxmalarının nə izahı ola bilərdi? Aydındır ki, türk dövlətinin bilməsini istəmədikləri bir şey edirdilər. Yaxşı bu “bilinməsi istənməyən” əməliyyat nə ola bilərdi? Cənubi-Şərqin dağlarında ediləcək və bilinməsi istənilməyəcək tək bir şey ola bilərdi: Terror təşkilatı ilə əlaqə...

De-fakto Kürd dövlətinin qurulması

“Çəkic güc”ün ən böyük missiyası, şübhəsiz Şimali İraqda hər keçən gün bir az daha yetkinləşən Kürd dövləti embrionunun ortaya çıxarılması və himayə edilməsi oldu. “Birinci “Çəkic güc” ilə kürdləri Səddama qarşı təşkilatlandıran ABŞ, ikinci də Şimali İraqda yaranan qorunmuş bölgə içindəki kürd hərəkatının mərhələ-mərhələ Kürd dövləti embrionuna çevrilməsini təmin etdi. Şimali iraqlı kürdlər, “Çəkic güc”ün yaratdığı etibarlı mühitdə seçki keçirdilər, parlament qurdular, hökumət yaratdılar, kürd ordusunun quruluşunu elan etdilər, 1992-ci ilin noyabrında da “Kürd federativ dövləti”nin qurulduğunu bildirdilər. Məsud Bərzani isə ən sonunda açıq-aydın “məqsədimiz müstəqil Kürdüstandır” dedi.

Kürdlər arasındakı daxili qarşıdurmalar səbəbindən bu dövlət hələ fəaliyyət göstərməyib, amma vacib olan odur ki, “Kürd dövləti” zəmini yaranıb. Baskın Oranın yazdığı kimi, “insanlar olsun, xalqlar olsun, bir dəfə çatdıqları səviyyəni “qazanılmış haqq” sayarlar və o nöqtədən geri dönərək aşağı səviyyədə bir tarazlığa dözmək istəməzlər. Əhəmiyyətli olan budur.”

Üstəlik, Şimali İraqda yetkinləşən bu Kürd dövləti, sərhədin yuxarı hissəsini, yəni Türkiyənin Cənubi-Şərqini də yaxından maraqlandırmaqdadır. Tarixi, mədəni, etnik və coğrafi tərəfdən bir-birindən müstəqil qiymətləndirilmələri mümkün olmayan bu iki bölgə, zəmanəmizdə də istər istəməz uzunmüddətli birlikdə mütaliə edilmə vəziyyətində qalacaq. Bu vəziyyət, Türkiyəni I Dünya Müharibəsi illərindəki “Orta Şərqi parçalama” mövzulu gizli Skyes-Picot müqaviləsinin son pilləsi ilə qarşı-qarşıya qoya bilər.

Şimali İraq və Anadolunun Cənubi-Şərqi arasındakı əlaqə bu gündən qurulmuş vəziyyətdədir. Baskın Oran belə yazır:

> *"Türkiyənin çağırdığı və yerləşdirməyə davam etdiyi "Çəkic güc" tərəfindən Şimali İraqda qurulan və qorunan etibarlı bölgə, Türkiyə baxımından çox təhlükəli bir vəziyyət yaratmışdır. Kürd dövləti mövzusunun QHT-lər (Qeyri-hökumət təşkilatları) vasitəsilə bütün Qərb parlament və ictimaiyyətinə səbəb olduğu bir dövrdə, artıq insanlar tək Şimali İraqla deyil, Türkiyənin Cənubi-Şərqi ilə də maraqlanmaqdadır. Belə bir mühitdə, Türkiyədəki kürdlər üçün məsələn "Silopi və ətrafında" bir "etibarlı bölgə" yaratma tələbi Türkiyəyə söykədilsə Türkiyə nə cavab verəcək?"9*

Şimal İraq Cənubi-Şərq paralelliyinin liderliyini edən və "Çəkic güc" çətiri altında bölgədə at oynadan QHT-lər haqqında Ferruh Sezgin bunu əlavə edir:

1. "Çəkic güc"ün himayəsi altında fəaliyyət göstərən çox saydakı beynəlxalq kömək quruluşu və qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər) , bu fəaliyyətlərini humanitar yardım məqsədli olmanın xaricinə daşıyararaq, "kürdlərə dövlət olmağı öyrətmə" istiqamətinə döndərmişdir.

2. Eyni quruluşlar və bunların daxilində vəzifə yerinə yetirən minlərlə qərb vətəndaşı (və şəxsiyyətlərini gizləyən əsgərlər) məsələni beynəlxalq ictimaiyyətin gündəmində tutmaqda israr edir.

3. Kürd Parlamenti də yenə "Çəkic güc"ün himayəsi altında işləyən, bu parlamentdəki ən təsirli iki güc olan KDP və KYB, "Türkiyə adına" nəzarət altına almağı istəmədikləri üçün, Şimali İraq "PKK-nın əlində bir qurtarılmış bölgə"yə çevrilmək üzrədir.

4. "Çəkic güc"ün yüksək rəhbərliyi; bölgədə təsir etdikləri kürd qabaqcıllarına rəsmi ünvanlar uydurur, bu ünvanları və dolayısilə bir kürd dövlətinin varlığını beynəlxalq mühitdə təmsil etməyə çalışır, bunun üçün də rəsmi yazışmalarında böyük dərrakə ilə bu ünvanları istifadə edir.

5. "Çəkic güc"ə məxsus hava qüvvələri, Avropa və Şimali Amerikada ekoloji məhdudiyyətlərdən tamamilə azad olmaqla, real şəraitdə təlimlərə qarşı mübarizə aparmaq şansı əldə etdilər. Bunu yaxşı bildikləri üçün tez-tez heyət dəyişdirərək məşqlərini gücləndirirlər. Ən əhəmiyyətlisi, bu imkanı itirməmək üçün də mövcud problemi həlsizliyə doğru istiqamətləndirməkdə və Türkiyənin həllə dönük fəaliyyətlərinə maneə törətməyə çalışırlar.

6. Problemin həllinin təxribat edilməsinin, PKK-ya qarşı əməliyyatlar üzərinə gətirdiyi riskə əlavə olaraq, İraqa qarşı olan Birləşmiş Millətlər Təşkilati embarqosu da davam etdirilir,

Kərkük-Yumurtalıq neft boru xətti bağlı saxlanılır, beləliklə Türkiyə böyük iqtisadi zərərlərə məruz qalır.

“Çəkic güc”ün bu missiyası təbii olaraq Baş Qərargahı narahat edir. 1995-ci ilin oktyabr ayı tarixində mətbuatda dərc olunan Baş qərargah hesabatı bunu əyani şəkildə nümayiş etdirdi. Hesabatda "Birləşmiş Vəzifə Qüvvələri elementlərinin nizamsız davranışı" ilə əlaqəli bir neçə sətirdə Hammer Force-un missiyası belə xülasə edilmişdir:

“Hər nə qədər CTF-in (Combined Task Force- Birləşmiş Vəzifə Qüvvələri) quruluş məqsədi Şimali İraqdakı mühacir hadisəsinin qarşısını almaq və humanitar yardımı təhlükəsizlik şəraitində təmin etmək olsa da, baş verən hadisələrin xüsusiyyəti bu məqsədlərdən uzaqlaşdığı sübut edəcək xüsusiyyətdədir.”

CTF-nin təsis məqsədinə daxil olan İraqın ərazi bütövlüyü məsələsi təcrübə ilə ziddiyyət təşkil edir. Tətbiqetmə bir dövlətin öz infrastrukturunu yaratmaq səyləri ilə eynidir. Buna misal olaraq ordu qurulması, kütlənin yetişdirilməsi üçün təşkilatların qurulması, xalqın onları ərzaq məhsulları ilə təmin etməsi üçün kənd təsərrüfatını təşviq etməsi, ortaq düşmən (Səddam) anlayışının yaradılması, ünsiyyəti tamamlamaq səyləri, nəqliyyat və enerji infrastrukturları.10

“Çəkic güc”ün Şimali İraqda meydana gətirdiyi bu de-fakto kürd dövləti, eyni zamanda PKK-ya da böyük dəstək təmin etdi, nüfuz boşluğu bölgənin PKK üçün son dərəcə əlverişli sahə halına gəlməsinə gətirib çıxardı. “Çəkic güc”ün doğurduğu bu böyük zərər o qədər açıq idi ki, mediada və intellektual sahədə dərhal hər kəs bunu qəbul etdi. Ancaq buna baxmayaraq, Qərbə və ABŞ-a olan ideoloji bağlılıqlarına görə, “Çəkic güc”ün varlığına açıq şəkildə qarşı çıxa bilmədilər, hətta onu müdafiə edənlər belə oldu.

Mehmet Ali Birand bu mövzuda maraqlı bir nümunə idi. Topladığı kəşfiyyat və müşahidələri ona “Çəkic güc”ün təhlükəsini açıq şəkildə göstərmiş, o da yazısında bunları çatdırmışdır. Sabah qəzetindəki 25 mart 1996-cı il tarixli məqaləsində deyirdi:

> *“Qısaca, Ankaradan baxıldıqda mənzərə çox açıqdır: Amerikanın liderliyində Qərb, “Çəkic güc”ü Şimali İraqda bir kürd dövlətinin qurulması üçün, çətir olaraq istifadə edir. Üstəlik bu çətir də Türkiyənin kürəyinə yerləşdirilmişdir... Yəni, “Çəkic güc” davam etdikcə, PKK-nın idarəsinin yayıldığı bir Kürd federal dövləti yetkinləşəcək deməkdir.”*

Birand Ankaranın, Körfəz müharibəsi və “Çəkic güc” səbəbiylə təzminat istədiyində Vaşinqton və Londondan aldığı cavabları da 18 aprel 1996-cı il tarixli yazısında göstərdi. Cavabın ilk hissəsi “torpaqlarınızı xarici ölkələrə aid əsgərə kirayəyə götürmüş olarsınız. Bunun daxili və xarici siyasətə əks olunmaları sizi çox əldən salar” şəklində idi. Cavabın ikinci hissəsi isə belə idi: “Türkiyə “Çəkic güc”ün gəldiyi ilk il bunu istəyə bilər və vəziyyətə uyğun da bir həll tapılardı. Ancaq artıq çox gecdir. Heç kim indiyə qədər pul xərcləmədən istifadə etdiyi İncirlik bazası və ya digər imkanlar üçün, indi pul verməz. Qatarı qaçırdınız.”

19 apreldəki yazısında isə Birand “Türkiyə, “Çəkic güc” qatarını çoxdan qaçırdı” deyirdi:

> *“Türkiyə “Çəkic güc” mövzusunda qatarı çoxdan qaçırmışdır. Ancaq qaçırdığımızı yeni anladığımıza görə daha çox əsəbiləşirik. Sinirlər və iddialar artdıqca öz-özümüzü təhrik edərək, içindən çıxılmaz vəziyyətlərə salırıq. Türkiyə Körfəz böhranından əvvəl hesablaya bilmədiyi iki əhəmiyyətli problemlə qarşı-qarşıya qaldı:*

1) Neft xətti və İraq ilə ticarətin dayandırılması ilə təxminən 25 milyard dollar pul itkisi.

2) Kürd probleminin beynəlxalq ölçülərə çatması və PKK-nın Türkiyədəki fəaliyyətlərinə çox uyğun bir mühitin yaranmasıdır. Daha da əhəmiyyətlisi, bu hadisələri bir tərəfdən PKK-nın varlığı və digər tərəfdən Şimali İraqda müstəqil bir kürd dövlətinin qurulması ehtimalı ilə əlaqələndiririk. Bu nöqtədə haqlıyıq. Həqiqətən də, “Çəkic güc” olmasa, yuxarıda bəhs etdiyim iki hadisə bugünkü mərhələlərə gəlməzdi.”

Bəs bütün bu həqiqətləri yazan Birand “Çəkic güc”ə qarşıdır? Xeyr, təəccüblüdür amma həqiqətdə Birand, az əvvəl bəhs etdiyimiz “ideoloji bağlar” səbəbi ilə, PKK-ya dəstək verən “Çəkic güc”ün qalmasının tərəfdarıdır.

“Çəkic güc” tərəfdarlarının tezislərinə cavablar

1) “Çəkic güc”, Səddamın kürdləri əzməsinə maneə törədərək Türkiyə baxımından bəzi mənfi hadisələrin qarşısını alır.

Əgər Çəkic həqiqətən kürdləri Səddamdan qorumaq kimi humanitar missiyaya sahib olsaydı və başqa heç bir siyasi məqsəd görməsəydi, yuxarıdakı tezis məqbul olardı. Türkiyənin humanitar ölçüdən baxaraq Halepçe sindromuna qarşı kürdlərə "Çəkic güc"ü saxlamasını müsbət düşünmək olardı. Halbuki "Çəkic güc", humanitar yardım və qorumağı deyil, bu don altında Kürd dövləti yaratmağı özünə missiya olaraq təyin etmişdir. Türkiyənin öz milli mənfəətlərini zədələyən belə bir prosesə alət olması, üstəlik "Çəkic güc" ilə PKK arasındakı yaxın əlaqəni istəməsə də ona qatlanması yolverilməzdir. Özü üçün təhdid halına gələn bir gücü torpaqlarından çıxarmış olduğu üçün də heç kim tərəfindən günahlandırıla bilməz.

Şimali İraqın Bərzani-Səddam ittifaqının əlinə keçməsi ilə nəticələnən 1996-cı ilin sentyabrında Bərzani-Tələbani qarşıdurmasının ardından isə, bu tezisin heç bir etibarlılığı olmadığı görülmüşdür. İraq ordusunun "Çəkic güc"ün məsul olduğu 36-cı paralelin şimalına girməsinə qarşı, "Çəkic güc" heç bir şey etməmiş, əksinə Zahodakı qərargahını da geri çəkərək Silopiyə daşımışdır. Bu vəziyyət göstərməkdədir ki, "Çəkic güc" "kürdləri qorumaq" kimi məqsədə istiqamətli olaraq deyil, Şimali İraqda bir sıra siyasi proseslərə zəmin hazırlamaq üçün vardır. Səddam-Bərzani ittifaqının, ABŞ üçün bir nömrəli düşmən olan İranın "adamı" halına gələn Tələbanini məhv etməsi Amerikan planına uyğun olduğu üçün, "Çəkic güc"dən hər hansı bir müdaxilə gəlməmişdir.

> *"Çəkic güc"ün Silopiyə çəkilməsinin ardından varlıqları ortaya çıxan "2 min "Çəkic güc" agenti kürd" isə, "Çəkic güc"ün humanitar yardımdan başqa bir missiyaya sahib olduğunu göstərir. Aydındır ki, 2 mindən çox agent yalnız "məlumat toplamaq" üçün çoxdur və "Çəkic güc" onlardan müxtəlif siyasi birləşmələr yaratmaq üçün istifadə edir. Mehmet Əli Birand mövzu haqqında belə yazır:*

> *"Amerikalıların Şimali İraqda kirayəyə götürdüyü 2.000 peşmeərgə hadisəni, Türkiyənin uzun müddətdir şikayət etdiyi QHT təşkilatlarının bir hissəsinin əslində nə işə yaradığını da ortaya çıxarır. Yol düzəldəcəyik, yemək paylayacağıq deyə Şimali İraqda çalışan təşkilatların də istifadə etdiyi peşmərgələr əslində "məlumat toplamaqdan" tutun, "lazım olduğunda qarışıqlıq çıxartmağa qədər" hər işə yarayırdılar."11*

2) "Çəkic güc" Türkiyənin Şimali İraqı nəzarət etməsini təmin edərək PKK ilə mübarizəsinə kömək edir.

"Çəkic güc" Türkiyənin Şimali İraqa nəzarət etməsinə kömək etmək bir tərəfə, əksinə bölgədə yaratdığı hakimiyyət boşluğu ilə PKK-ya təşkilatlanma və manevr sahəsi yaratmış, gizli olaraq da PKK-ya logistika köməyi etmişdir.

Həmçinin iddia edildiyinin əksinə Türkiyə "Çəkic güc" bölgəyə gəlmədən əvvəl də Şimali İraqda əməliyyatlar etmişdir. "Çəkic güc" sayəsində bu əməliyyatların reallaşa bildiyi iddiası sadəcə bir fikirdən ibarətdir. Bundan əlavə, "Çəkic Güc"ün PKK ilə bağlı düzgün kəşfiyyat təmin etməməsi Baş qərargah tərəfindən dəfələrlə xatırlanan bir mövzudur. Əksinə, "Çəkic güc" Türkiyənin Şimali İraqa nəzarət etməsinə və bu bölgədə PKK ilə mübarizə etməsinə maneə olmaqdadır. 1992-ci ildə Türkiyənin Şimali İraqa etdiyi hərəkatda "Çəkic güc"ün Türkiyəyə yanıldıcı kəşfiyyat təqdim etdiyi açıq şəkildə aydın olmuş, PKK-nın "Çəkic güc"dən aldığı kəşfiyyat ilə düşərgələri boşaltdığı və bu əhatəli hərəkatı ümid ediləndən daha az zərərlə sovuşdurduğu müşahidə edildi. Bu dövrdə Hakurk bölgəsində Tələbani ilə PKK arasında gizli müqavilə bağlanılmış, iki tərəf arasında yalnız saxta qarşılıqlı döyüş icra edilmiş, lakin bu vəziyyət Türkiyədən sonuna qədər gizlənmişdir. Bərzani güclərinə gəlincə, bu güclər içində yalnız PKK ilə torpaq ixtilafı olan tayfalar təşkilat ilə ciddi bir şəkildə vuruşarkən digər Bərzani gücləri "operetta döyüşünə" girmişlər. 1995-ci ildə reallaşdırılan Şimali İraq hərəkatına isə KDP və KYB sərt reaksiya vermişlər. Turan Yavuz keçmişdə "Çəkic güc"ün terrorla mübarizə mövzusunda dəstək deyil, maneə olduğunu belə izah edir:

"Çəkic güc" rəsmiləri, PKK və ya Şimali İraqdakı kürd qruplarının türk sərhədinə qarşı hərəkata hazırlandıqlarına dair məlumatları türk hökumətindən gizlədirlər. ABŞ-ın PKK-nın fəaliyyətləri mövzusunda əldə etdiyi məlumatları Türkiyə ilə bölüşməməsi, amerikalı rəsmilərə görə, ABŞ-ın kəşfiyyat toplama üsullarının ortaya çıxmasının istənməməsindən qaynaqlanır. Bölgədəki ABŞ gücləri, Şimali İraq və Cənubi-Şərq bölgəsində hər telefon danışığından xəbərdardır. Kimin harada, kimlə görüşdüyü belə dərhal texnoloji üstünlük ilə ABŞ-ın qulağına çatır. ABŞ nəyi, harada, necə gördüyünü özünə saxlayır. Zaman-zaman ABŞ rəsmiləri Türkiyənin müəyyən mövzularda tələb etdiyi kəşfiyyat əməkdaşlıq mövzusunda belə istəksizlik olurlar. Məsələn, Şimali İraq ərazisinə düşən türk təyyarəsinin pilotunu xilas etmək üçün səy göstərmə əsnasında Baş Qərargah amerikalılardan kömək istədi. Bölgədə uçan quşdan xəbəri olan ABŞ və "Çəkic güc"e bağlı bir-iki vertolyot, axtarışlara qatıldı. Amma ABŞ bütün imkanlarını istifadə etmədi. Bir neçə gün sonra türk əsgərlər pilotu ölü olaraq tapdılar."12

3) “Çəkic güc” müddəti uzadılmadığı təqdirdə, başqa bir ölkəyə gedər və Türkiyənin nəzarəti ortadan qalxar.

Əslində bu tezis “Çəkic güc”ün getməsini istəməyənlər baxımından bir sıra ziddiyyətləri də ortaya qoyar xüsusiyyətdədir. Hər şeydən əvvəl Türkiyədən göndərilməsi halında, Türkiyə əleyhinə bəzi fəaliyyətlər etməsi, xarici gücün ölkədə bir saniyə belə tutulmayıb, dərhal göndərilməsi lazım deyil?

Qaldı ki, “Çəkic güc”ün başqa bir yerdə yerləşdirilməsi də o qədər də mümkün görünmür. Baskın Oran “Çəkic güc”ün asanlıqla bir başqa ölkəyə getməyəcəyini belə izah edir:

> *“Çəkic güc” asanlıqla başqa bir yerə gedə bilməz. Şimali İraqda üzərinə götürə bilməz, çünki həm burada İncirlik kimi bütöv bir hava bazası yoxdur, həm də bütün BMT qərarlarında və Qərb dövlətlərin açıqlamalarında durmadan bəhs edilən “İraqın ərazi bütövlüyü və suverenliyi”ni bu cür yerləşdirmək artıq müzakirəyə meydan buraxmayacaq, qəti olaraq ortadan qaldırmış olacaq. Suriyada yerləşdirilməsi çətindir, Çünki həm Suriya hələ də Amerikanın “terrorist dövlət” siyahısındadır, həm də onsuz da arasının pis olduğu Səddamı qarşısına almış olacaq. Həmçinin Suriya, Türkiyə kimi deyil; özünü Ərəb dünyası içində hiss edən Orta Şərq ölkəsidir.*

Cənubi Kiprə və ya başqa bir ölkəyə gedərsə, hava təchizatı ilə bağlı problemlər olacaq və İncirlik səviyyəsində hava bazası yoxdur. Əgər onlar Cənubi Kiprdə yerləşsələr, təyyarələr Suriyadan keçməlidirlər və İordaniyada yerləşsələr, Bağdad hökumətindən keçmək məcburiyyətindədir. Təyyarə daşıyıcılarının istifadəsi həm tədarük problemi, həm də digər problemlər yaradacaq.

Ayrıca Türkiyədəki əsaslar olmadan, Zahodaki Hərbi koordinasiya Mərkəzi (Military Coordination Center MCC) texniki baxımdan çətin vəziyyətdə qalacakdır.”13

4) “Çəkic güc” gedər və Səddam güclənərsə, Türkiyədən asılı bugünkü siyasətini bir kənara qoyar.

Belə bir səbəblə “Çəkic güc”ün qalmasını müdafiə etmək utandıracaq bir vəziyyətdir. Türkiyə 70 milyonluq güclü bir ölkədir. Körfəz müharibəsindən çıxmış, üçə bölünmüş İraqdan qorxacaq vəziyyətdə deyil. Həmçinin əgər həqiqətən Bağdad tərəfdən xarici təhdid olsa belə, bunu ölkə içindəki xarici hərbi güclə sovuşdurmağı düşünmək son dərəcə səhvdir. Bu vəziyyətdə Türkiyənin bütün sərhədlərinin təhlükəsizliyi üçün Amerikan qoşunları tələb etməsi lazımdır ki, bunun axmaqlığı ortadadır.

Üstəlik, 1996-cı ilin sentyabrının əvvəlində baş verən siyasi hadisələrdə Səddam rejiminin şimala “Çəkic güc” üçün heç bir addım atmayacağına aydınlıq gəldi. Haqqında danışılan dövrdə,

Tələbani-İran ittifaqına qarşı Bərzani ilə əməkdaşlıq edərək Şimali İraqa girən İraq ordusu "Çəkic güc"dən heç bir cavab görməmiş, əksinə "Çəkic güc" qüvvələri Zahodakı qərargahlarından geri çəkilərək Türkiyəyə (Silopiyə) sığınmışdılar. Amerikanın Səddama verdiyi hərbi qarşılıq isə, "Çəkic güc"lə heç bir əlaqəsi olmayan bir yerdən, Bəsrə körfəzindəki Amerikan donanmasından gəlmişdir. Bu vəziyyət, "Çəkic güc"ün bölgəni Səddamdan qorumaq deyil, spesifik bir şəkildə Kürd dövləti qurmaq hədəfini güddüyünü göstərir.

5) "Çəkic güc" sayəsində ABŞ-dan kömək və dəstək alır, bu gücün göndərilməsi bu kömək və dəstəyi yox edər.

Bu tezisi müdafiə edənlər türk xarici siyasətini Amerikanın oxuna oturtmaqda və hər sahədə Amerikanın dəstəyini ümid edirlər. Halbuki Türkiyənin "Çəkic güc" kimi bir mövzuda, öz xalqının istəkləri və milli mənfəətlərinə baxmayaraq ABŞ-ın tələblərinə uyğun gəlməsi, yenə də Türkiyə arxasında ciddi bir Amerikan dəstəyi meydana gətirir.

Amerikanın Türkiyəyə diplomatik və siyasi dəstək verdiyi deyilə bilməz. Xarici siyasətin hansı istiqamətinə baxsanız vəziyyət budur: Neft boru xətlərinin gələcəyi və Orta Asiya və Qafqazdakı nüfuz mübarizəsində ABŞ açıq bir şəkildə Türkiyənin rəqibi olan Rusiyanın yanında yer almışdır. Yunanıstanla olan əlaqələrdə bir amerikan dəstəyi tapmaq mümkün deyil. Orta Şərqdə isə ABŞ, Türkiyəni İsrail oxuna oturdaraq, onu "lider" olmaqdan uzaq tutub "quyruq" halına gətirməyə çalışır.

ABŞ-ın iqtisadi kömək bəhanəsi isə daha da mənasızdır. Türkiyənin son illərdə ABŞ-dan aldığı hədiyyə yardımlar sözü edilməyəcək dərəcədə gülünc rəqəmlərdir. Belə ki, Vaşinqton səfirimiz Nüzhet Kandemir bu yardımları ala bilmək üçün senatda ölkəmiz haqqında artıq-əksik danışığa göz yummamağı ifadə edərək, bu yardımların rədd edilməsini açıqlamışdır. "Çəkic güc" sayəsində ABŞ-dan yardım alınır və bu, həyata keçirilməyən bir istəkdir.

Əsas üzərində durulacaq mövzu Körfəz böhranından sonra məruz qalınan zərərlərdir:

1. 5 ildə İraqa tətbiq olunan embarqodan qaynaqlanan zərər 30 milyard dollardır.

2. 5 ildə İraqla xarici ticarətdən yaranan zərərimiz 8 milyard dollardır.

3. Yumurtalık xəttindən yaranan zərərimiz 2 milyard dollardır.

4. Daşınma sektorunun ümumi yük gəlirləri 40% azalıb.

5. İraqdakı tikinti sektorundakı itkimiz 3 milyard dollardır.

Amerika, "Çəkic güc" mövzusunda itaət olmasına görə Türkiyəyə hər hansı bir mükafat vermir. Əksinə, özü hər zaman üçün əhəmiyyətli bir müttəfiq olan Türkiyə qarşı məqbul ölçülərdə "hiyləgərliyə" davam edir. Bu səbəbdən Türkiyə Amerika ilə olan mövcud əlaqələrində status-kvoyu qəbul etmək və bunun bir nişanəsi olaraq "Çəkic güc"ə dözmək deyil, "Çəkic güc"ü göndərərək güclü olduğunu göstərmək olmalıdır. "Çəkic güc"ün göndərilməsi, bu gücün şəxsən meydana gətirdiyi zərərlərin ortadan qaldırılması ilə yanaşı, Türkiyə üçün bu cür bir taktika şansı meydana gətirərək iki tərəfli faydalı olacaq.

6) "Çəkic güc" Türkiyənin bazarlıq ünsürüdür.

"Çəkic güc" Türkiyə üçün bazarlıq ünsürü idi demək daha yerində olacaq. Müddət uzatma mövzusunda Türkiyənin "əli bağlı" portretini çəkməsi ilə birlikdə bazarlıq ünsürü tamamilə ortadan qalxmışdır. Coşğun Kırca bu vəziyyəti belə açıqlayır:

"Bir iddiaya görə, "Çəkic güc" yurdumuzda olduğu müddətcə ona get deyə bilmək imkanını əlimizdə tutmuş olacağımızdan, bu sayədə Qərbdən bəzi güzəştlər almağımız mümkün olar. Lakin indiyə qədər bu manivela (hərəkətə gətirən vasitə) həmişə lehimizə işləmədi; əksinə, Türk hökuməti "Çəkic güc"ə gedəcəklərini söyləsə, xüsusilə Amerikadan gələcək müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşa biləcəyimizdən çəkinmişdir. Qısacası, "Çəkic güc", Qərb və Amerika tərəfindən deyil, öz tərəfimizdən öz əleyhimizə bir manivela olaraq istifadə edilmişdir."14

7) Türkiyə torpaqlarında xarici hərbi gücün olması Türkiyənin suverenliyini zədələməz.

Bu tezisin sahibləri "Çəkic güc"ün missiyasının Səddamı dayandırmaq olduğu düşünürlər. Bu insanlara görə Türkiyə Səddamı dayandırmağı öz hərbi gücü ilə bacara bilmədiyi üçün "Çəkic güc" çarəsi tətbiq olunmuşdur. Və istənilən anda Məclis tərəfindən bu gücün müddəti bitirilə bilər.

Halbuki bu gücün müddəti heç bir zaman Məclis tərəfindən başa çatdırıla bilməz, partiyaların və liderlərinin müxalifətdə ikən fərqli, iqtidarda ikən fərqli mövqelər tutmasından asanlıqla aydın olur. Xalqın 90%-nin qarşı çıxdığı bu güc məclis istədiyində deyil, özü uyğun hesab etdiyində getmək niyyətindədir. Türkiyədə bu gücü düşünülən kimi istəyərək dəvət etməmiş, yəhudi lobbisinin əhəmiyyətli adamlarından "Qaranlıqlar şahzadəsi" Richard Perlenin təkidi ilə "Provide Comfort II" Türkiyəyə göndərilmişdir. Gücün Türk Silahlı Qüvvətlərindən xəbərsiz hərəkət etdiyi və PKK ilə əməkdaşlıq etdiyini uzun-uzadı araşdırdığımız üçün təkrar müzakirə etməyəcəyik. Ancaq bölücü bir təşkilatlarla əməkdaşlıq edən bir gücün, Türkiyənin suverenliyini necə zədələmədiyi və bəzi adamlar tərəfindən hələ də dəstək gördüyü heyrətvericidir. Bu güc İraqın ərazi bütövlüyünü məhv edir və de-fakto kürd dövlətinin himayədarıdır.

Mühüm sual: Əşrəf Bitlis paşa niyə öldürüldü?

"Çəkic güc"ün görünəndən fərqli hədəfləri olduğunu, həm də olduqca "murdar" və "qaranlıq" hədəfləri olmasının bir başqa göstəricisi isə "Çəkic güc"ə qarşı çıxan bəzi əhəmiyyətli adamların maraqlı aqibətləridir. Ortaq xüsusiyyətləri "Çəkic güc"ün getməsini istəmək olan bu insanlar, nədənsə ard-arda "faili məchul" cinayətlərin qurbanı oldular.

Məsələn Hulusi Sayın və İbrahim Selen. İkisi də general-leytenant idi. İkisi də Cənubi-Şərqdə Jandarma Bölgə Asayiş Komandiri idi... Və ikisi də öldürüldü. İki təqaüdçü general-leytenantın ortaq tərəfi isə "Çəkic güc"ə qarşı çıxmaları idi.

"Çəkic güc"ün getməsi lazım olduğunu düşünən və problemin həlli yolunda çox əhəmiyyətli adam olan jandarma komandiri general Əşrəf Bitlis isə təyyarə qəzası adı verilən təxribata qurban getdi.

Hadisənin bir maraqlı tərəfi vardı. Əşrəf Bitlisi daşıyan UH-60 vertolyotu təxribatla düşürülmədən qısa müddət əvvəl Şimali İraq üzərində "Çəkic güc"ə bağlı iki F-15 tərəfindən təzyiqə məruz qalmış, düşməkdən çətinliklə xilas olmuşdu. 17 dekabr 1992-ci ildə baş verən hadisədə, "Çəkic güc" təyyarələrinin Əşrəf Bitlisi Seladdin şəhərinə aparan vertolyotu "səhvən" təzyiq etmələri də mümkün deyildi, çünki Türk mövqeləri tərəfindən xəbərdar edilmişdi. Hadisənin gedişi Türk Baş Qərargah Başçısının 17 fevral 1992-ci il tarixli hesabatında bu cür təsvir edilmişdir:

"Əşrəf Bitlisi Şimali İraqa uçduğu əsnada AWACS təyyarəsi, bölgədə Türk təyyarələrinin olub olmadığını soruşdu. Bunun üzərinə Mardin radarı xəbərdar edildi. Bölgəyə bir türk vertolyotunun getdiyi və "Güclü-11" adlı bu VIP vertolyotun Seladdin şəhərinə yola düşdüyü bildirildi. Vəziyyət AWACS-ə bildirildi. Buna baxmayaraq Bitlisin vertolyotunun ABŞ F-15-ləri tərəfindən izlənməsi davam etdi. AWACS yenə xəbərdar edildi, uçuşların dayandırılması istəndi, amma bu izlənmənin qarşısı alınmadı."15

Bu “Çəkic güc” izlənməsinin dərhal ardından təxribat olduğu aydın olan bir “qəza” ilə düşərək həyatını itirən Əşrəf Bitlis, bölgə xalqını çox yaxşı tanıyan və problemi həll etmədə kömək edəcək nadir insanlardan biri idi. Üstəlik, Bitlisin ən güvəndiyi insanlardan ikisi, paşanın Cənubi-Şərqdəki xüsusi heyətində yer alan iki kəşfiyyatçı, Ahmet Cem Ersever və Mustafa Deniz də faili məchul cinayətlərə qurban getdilər: JİTEM Qrupunun komandiri Ersever 1993-cü ilin oktyabr ayının son həftəsində itkin düşdü. 5 noyabr 1993-cü ildə Ankaranın Elmadağ mahalı yaxınlarında əlləri arxadan bağlanmış, başında güllə yarası olan bir kişi cəsədi tapıldı. Qısa bir araşdırma nəticəsində cəsədin şəxsiyyəti təsbit edildi: Ahmet Cem Ersever. 7 noyabr 1993-cü ildə isə Erseverin yaxın iş yoldaşı Mustafa Denizin cəsədi Bolu yaxınlarında yol kənarında tapıldı.

Əşrəf Bitlisin terrorla mübarizədə müvəffəqiyyətli gördüyü briqadir Bahtiyar Aydın da uzun yaşaya bilmədi. Lice şəhərində Kanas markalı sui-qəsd tüfəngi ilə açılan atəş nəticəsində həyatını itirdi.

Bütün bu adamların ortaq tərəfi, “Çəkic güc”ün bölgədəki varlığına qarşı çıxmaları idi. Əşrəf Bitlis Şimali iraqlı kürd liderlərlə görüşlər edir, PKK-nın onların torpaqlarını istifadə etməməsi üçün xəbərdarlıqlar edirdi. “Çəkic güc”ün bölgədəki fəaliyyətlərindən də çox narahat idi. Bu gücün PKK-nın hərəkat sahəsini genişlətdiyini xəbərdar etmiş və bu narahatlığını da hər MGK yığıncağında dilə gətirmişdi. Bitlis, yaxın həmkarlarına da “Çəkic güc”ün mütləq idarə altına alınmasını və bunun üçün də əmr mərkəzinin Türk torpaqları daxilinə çəkilməsi lazım olduğunu söyləmişdi. Amma “bəziləri” çox irəli getdiyini düşündü.

Derya Sazakın 14 noyabr 1993-cü il tarixli “Milliyyet” qəzetindəki məqaləsində ifadə etdiyi kimi “Çəkic güc” sanki şeytan üçbucağı” idi, “... ona qarşı çıxanları içinə çəkirdi”. Bu insanların bir başqa xüsusiyyətləri, problemə mümkün qədər “sülhsevər həll yolu” tapılmaları idi. Dağları bombalamaqla, bölgədəki döyüşü bu şəkildə icra etməklə bir şey qazanılmayacağına inanan insanlar idi. Amerikan uzantılarının bölgədən çıxarılmasını və bölgə ilə ölkə xalqları arasında qardaşlıq zəminində birliyin qurulmasının tərəfdarı oldular (Həqiqətən də yeganə həll yolu budur).

Bütün bu ardıcıl cinayətlərin təsadüf olduğuna inanmaq, hər halda bir az avamlıq olardı. “Çəkic güc”ə qarşı çıxanları bir-bir ortadan qaldıran güc, şübhəsiz “Çəkic güc”ü İncirliyə gətirən və onun kanalı ilə kürd dövləti qurmaq istəyənlərdən başqa bir şey ola bilməzdi.

Nəticə

Yazı boyunca araşdırdığımız məlumatlar bizlərə “Çəkic güc”ün, Şimali İraqda kürd dövləti qurma missiyasına sahib olduğunu, bu hadisələrdən Türkiyənin Cənubi-Şərqinin də müstəqil qala bilməyəcəyini, necə ki, “Çəkic güc”ün Türkiyənin Cənubi-Şərqini bölməni hədəfləyən PKK ilə də gizli əlaqə qurduğunu göstərir. “Çəkic güc”ə qarşı çıxanların ard-arda həyatını itirmələri isə, bu gücün düşünüləndən daha çirkli olduğunu işarə edir.

Bütün həqiqətlərə baxmayaraq “Çəkic güc”ün ölkədə qalmasını dəstəkləyənlərin saf olduğunu düşünmək başqa bir avamlıq olmalıdır. Xüsusilə mediadakı “Çəkic güc” tərəfdarlarının rəftarını

"yaxşı niyyətli saflıq" nəzəriyyəsi ilə açıqlamaq mümkün görünmür. Elə isə hansı səbəblə bəzi media orqanları israrla "Çəkic güc"ü dəstəkləyir?

Əvvəldə də ifadə etdiyimiz kimi, bu insanların bəhs etdiyimiz rəftarı Türkiyənin strateji mənfəətləri haqqındakı qayğılarından deyil, ideoloji seçimlərindən qaynaqlanır. Eyni rəftarı Türkiyə-İsrail yaxınlaşması mövzusunda göstərdikləri "İsrail sevgisi" missiyası ilə də ortaya qoyurlar. Bu mövzuda da Türkiyənin İsrailə quyruq olmasını, Türkiyənin mənfəətləri baxımından deyil, "anti-İslami" ideoloji qayğılarından və bu qayğılara İsrail dəstəkli çözüm tapma ümidindən ötrü müdafiə edirlər. Bu ideoloji seçim səbəbindən Türkiyə-İran münasibətlərinin pisləşməsinə və hətta Türk-İran müharibəsi zəmininin yaranmasına səbəb olurlar.

Tezliklə Osmanlı İmperiyasının son günlərindəki "Əfruz bəy" tipologiyalarının doldurulduğu "İngilis sevgi dərnəyinə" bənzəyən "Amerika-İsrail sevgi birliyi" qurularsa, heç təəccüblənməmək lazımdır.

Əlavə: RP-DYP hökumətindən "Çəkic güc" təkanı

"Çəkic güc"ün Türkiyəyə gəldiyi gündən etibarən bir-birini izləyən hökumətlər, ortaq qəbul siyasəti izləmişdilər. Ancaq RP-DYP koalisiyası ilə qurulan Ərbakan hökuməti, şərtlərin əlverişli olduğu ölçüdə tənzimləmə etmək üçün təşəbbüs etdi.

RP-DYP hökuməti, "Çəkic güc"ün müddətini uzatmaq üçün amerikalılara əhəmiyyətli şərtlər təqdim etdi. Əgər bu şərtlər yerinə yetirilməzsə, "Çəkic güc"ün müddəti bir daha uzadılmayacaq:

1. Şimali İraqda Zaho və Atruş düşərgələri bağlanılacaq. Bu düşərgələr guya BMT-nin nəzarəti altında olduğu göstərilməsinə baxmayaraq həqiqətən PKK-nın əmrində bir anarxiya mərkəzləri idi.

2. "Çəkic güc" heç bir surət və şəkildə PKK-ya dəstək verməyəcək. Çünki daha əvvəl, məsələn ordumuzun Şimali İraqdakı PKK düşərgələrinə edəcəyi hərəkatları "Çəkic güc" əvvəldən onlara bildirir və qaçmalarını təmin edirdi. Həmçinin bu cür məntiqi və strateji dəstəklər xaricində həqiqətən yemək, geyim vəsaitləri və sursat təmin etdiyi bilinirdi.

3. "Çəkic güc"ə bağlı qırıcı təyyarələr gündə 50-60 dəfə alçaqdan və uzun məsafəli uçuşlar edərək həm bölgədə narahatlıq qaynağı olur, həm də xüsusilə İranla aramızın pozulmasına səbəb olurdu. Bundan sonra səhər və axşam bir dəfədən başqa bütün uçuşlar ləğv ediləcək.

4. "Çəkic güc"ə və mülki yardım təşkilatlarına aid çantalar və sandıqlar Türkiyə tərəfindən açılacaq və nəzarət ediləcək. Halbuki bu günə qədər buna icazə verilmirdi və dərman və qida köməyi adı altında PKK-ya silah və sursat daşındığı deyilirdi.

5. Şimali İraqda, "Çəkic güc" xaricində "vətəndaş və könüllü yardım quruluşları" adı altında Türkiyə əleyhinə fəaliyyət göstərən bütün insanlar və qrupların dağıdıcı və bölücü

davranışlarından "Çəkic güc" məsul tutulacaq və bunlardan Türkiyənin istəmədikləri bölgədən çıxarılacaq.

6. İraqın torpaq bütünlüyü qəti olaraq qorunacaq və bir "Kürdüstan" meydana gəlməsinə əsla göz yumulmayacaq. Şimali İraqda yalnız kürdlərə deyil, türkmənlərə də sahib çıxılacaq.

7. İraqa tətbiq olunan embarqonun Türkiyəyə verdiyi zərər kompensasiya ediləcək. İordaniya-İraq nümunəsi kimi sərhəd ticarəti başladılacaq.

8. Kərkük-Yumurtalıq neft boru xətti dərhal açılacaq və Türkiyəyə ən az 200 min barel neft veriləcək. Bu iki maddə Türkiyə üçün ən az 1.5 milyon dollarlıq qazanc təmin edəcək.

9. Türkiyə müharibə və embarqolara görə məruz qaldığı zərərlərin qarşılığında təzminat alacaq.

10. Zahodakı BMT düşərgəsinə ABŞ, İngiltərə, Fransa rəsmilərinin sayı qədər türk zabit və mütəxəssisləri göndəriləcək və "Çəkic güc" fəaliyyətləri idarə altına alınacaq və Türkiyəyə hesabat təqdim ediləcək.

11. Türkiyəyə daha əvvəl satılan, amma qərəzli olaraq təslim edilməyən freqatlar, mərmi və digər texnoloji sursatlar dərhal göndərilməyə başlanacaq. Ayrıca təəhhüd edilən hərbi yardımlar da yubadılmayacaq.

12. Bu şərtlərə riayət edilmədiyi təqdirdə Türkiyə Nazirlər kabineti qərarı ilə "Çəkic güc"ün fəaliyyətlərini istədiyi anda dayandıracaq.

Şübhəsiz bu şərtlər, "Çəkic güc"ün Türkiyəyə verdiyi strateji zərərlərin böyük hissəsini ortadan qaldıracaq şərtlərdir. Əgər önümüzdəki dövrdə bunlar tətbiq edilsə, Türkiyənin Cənubi-Şərqindəki problemin əhəmiyyətli ayağı təsirsiz hala gətirilər. Lakin ABŞ-ın bu proqramı həyata keçirmək istəmədiyi ortadadır.

Buna görə də, gələcək aylarda Türk diplomatiyasını çətin bir imtahan gözləyir. "Çəkic güc"ün yuxarıdakı zərərlərini açıq şəkildə ortaya qoyduqdan sonra, "Çəkic güc"ün davam etməsi ancaq bu şərtlərin qəbul edilməsindən sonra qəbul edilməlidir. Bu aktiv, ağıllı və güzəştsiz xarici siyasət tətbiq etmək üçün yaxşı bir fürsətdir.

V HİSSƏ

6

Türkiyə üçün Balkan strategiyası ya da Türk-İslam mərkəzindəki "həyat sahəsi"

İnsanların böyük hissəsində, yaşadıqları dövrdə mövcud olan ölkə sərhədlərinin heç vaxt dəyişməyəcəyinə batil inanış vardır. Xəritəyə baxdıqlarında gördükləri dünyanın, həmişə elə qalacağını zənn edirlər. Öz ölkələrinin ya da qonşu ölkələrin sərhədlərinin, sanki ilahi bir qanunla dəyişməmək üzrə təyin olunmuş olduğunu düşünürlər.

Halbuki dünya üzərindəki ölkələrin sərhədləri tez-tez dəyişər. Digər tərəfdən, bu sərhəd dəyişiklikləri, dünyaya və ya ən azı bir bölgəyə köklü təsir göstərən mərhələlər nəticəsində baş verir. Napoleon müharibələrindən sonra gələn Vyana Konqresi, sonra 1878-ci ildəki Berlin müqaviləsi, sonra I Dünya müharibəsi... Bu dönüş nöqtələrində, xüsusilə də I Dünya müharibəsində dünyanın coğrafiyası böyük ölçüdə dəyişmişdir. Çoxmillətli imperiyalar dağılmış, yerlərinə (çoxu süni olan) milli dövlətlər qurulmuş, xüsusilə də Orta Şərq və Balkanlarda yeni bir xəritə ortaya çıxmışdır. İnsanların çoxu bu müharibə nəticəsində yaranan xəritəni sabit və qalıcı bir xəritə sanmışlar, ancaq bu xəritə də çox uzun ömürlü olmamış, II Dünya müharibəsi ilə köklü dəyişikliyə məruz qalmışdır.

İnsanlar hər dönüş nöqtəsində, dünyanın artıq "ideal" xəritəyə qovuşduğunu düşünmüşlər, amma hər səfərində bunun ardından yeni bir dönüş nöqtəsi və yeni bir versiya gəlmişdir.

Bu səbəbdən, bu gün yaşadığımız dünyanın, hələ də yaşadığımız qeyri-sabit coğrafiyanın "əbədi" olduğunu düşünmək saflıq olacaq. Önümüzdəki ilk tarixi dönüş nöqtəsi, xəritələrdə böyük dəyişikliklər edə bilər.

Türkiyə üçün uzun vədəli bir strategiya təyin etmək lazım olduğunda isə, bu həqiqəti nəzərə almaq lazımdır. Bu strategiyaları qurarkən ölkə sərhədlərini aşaraq düşünmək zəruridir. Əsas diqqətə alınacaq olan faktorlar, xəritədən daha qalıcı olan coğrafiya və sosioloji quruluş (dini, etnik və mədəni bölünmə) olmalıdır.

Ədirnədən sonra nə buraxdıq

Bu uzun müddətli strateji gözlə Balkanlara baxdıqda, Türkiyənin təbii sərhədlərinin Ədirnədən daha kənara uzandığını görərik.

1912-ci ildəki Balkan müharibəsinə qədər, İstanbuldan yola çıxıb, Adriatik dənizinə qədər Devlet-i Ali Osmaniyənin sərhədləri içində getmək mümkün idi. Bütün Qərbi Trakiya, Makedoniya, Albaniya, hətta bugünkü Yuqoslaviyanın sərhədləri daxilində olan Kosova və Sancak belə Osmanlı hakimiyyəti altında idi. Səlanik, imperatorluğun ikinci böyük şəhəri idi. Üstəlik, haqqında bəhs edilən "Rumeli" torpaqlarında yaşayan əhalinin də əksəriyyəti türk ya da müsəlman idi: Qərbi Trakiya və Makedoniyada zamanında Anadoludan köçmüş olan türklər, müsəlman pomaklar, hətta müsəlman slavyanlardan ibarət olan bir Türk-İslami xalq ağırlığı təşkil

edirdi. Albaniya, Kosova və Qərbi Makedoniyada yaşayan albanlar da, müsəlman olmaları səbəbiylə, Dövləti Aliyyənin "xas" miliyyətindən sayılırdı.

Lakin birlik üzvü paşaların saflığı eyni zaman çərçivəsində Rusiyanın Pan-Slavyan Balkan ittifaqı ilə üst-üstə düşdü və 1912-ci ildə bütün bu torpaqlar Devlet-i Ali Osmaniyənin əlindən çıxdı. O tarixdən sonra da, ana vətənə böyük köçlər başladı. Türk-İslam cəmiyyətinin əhəmiyyətli bir hissəsi, Serb, Bolqar və ya Yunan hökmranlığı altında yaşamaq əvəzinə "çıxmağı" seçdi.

Geridə qalanlar isə böyük çətinliklərlə qarşılaşdılar. Yunanıstanda qalanlar, Türkiyə sərhədindəki Qərbi Trakiya bölgəsində idilər. Afina tərəfindən, xüsusilə də türk-yunan əlaqələrinin gərginləşməyə başladığı 60-cı illərin ardından, "beşinci qol" hesab edilirdilər və assimilyasiya edilməyə çalışıldılar. Bolqarıstanda qalanlar daha da böyük çətinliklərlə qarşılaşdılar. Jivkov rejimi, kommunist bir rejim idi, üstəlik "Homogen Bolqarıstan" yaratmağı hədəfləyəcək qədər həddindən artıq milliyyətçi idi. Albaniyadakı albanlar, müasir tarixi totalitar diktatorlarından Ənvər Hocanın qurduğu "ateist dövlət"in beyin yuması ilə qarşılaşdılar. Makedoniya Titonun mülayim sosializmində nisbətən rahat idi. Ancaq yenə də, bu ölkədəki Türk-İslami əhali (albanlar və türklər), Serbiyanın soyuq təzyiqini üzərində hiss etdi, xüsusilə də ötən 10 il ərzində. Kosova və Sancakdakı alban və slavyan müsəlmanlar isə, Serbiya sərhədləri daxilində yaşamağın gətirdiyi çətinliyə sinə gərdilər.

Geridə qalanlar, böyük çətinliklərlə üzləşdilər, assimilyasiya edilməli oldular və bəzən də öldürüldülər. Amma, fərqində olaraq ya da olmayaraq, böyük bir missiyanı davam etdirdilər. Osmanlının Devlet-i Ali Osmaniyənin mirasını ya da bir başqa ifadə ilə Türkiyənin "həyat sahəsini" mühafizə etdilər.

İstanbuldan Bixaça səyahət

Bu "həyat sahəsi" üzərində hərəkət edilərək, Ədirnədən Adriatikə çatmaq mümkündür.

İstanbuldan yola çıxıb Yunanıstana girdikdə, Türk azlığın yaşadığı Qərbi Trakiya torpaqları üzərində irəliləyərsiniz. Bir az yuxarıda, Bolqarıstanda isə daha da çox və yayılmış bir Türk azlığı yaşayır. Bu Ədirnədən qərbə doğru uzanan bir müsəlman-türk blokudur. Bir az da irəlilədikdə Makedoniyaya çatarsınız. Yeni müstəqil olmuş və Yunanıstanla Serbiyanın arasında qalmış olan bu mini Balkan dövləti, strateji olaraq Türkiyə ilə eyni safdadır. Üstəlik, Makedoniyada çox sayda alban və sayları çox olmasa da ağırlıqları olan bir türk azlığı yaşayır. Bir az da qərbə getdiyimizdə isə, Türkiyəyə köçmüş olan milyonlarla soydaşı, müsəlmanlığı və anti-serb, anti-yunan strateji mövqeyinə görə yenə Türkiyəyə yaxından bağlı və möhtac olan Albaniyaya çatarsınız. Sahil, Adriatik sahilidir.

Hamısı bu qədər deyil. Albaniyadan şimala çıxın, bu dəfə "Serbiya içindəki Albaniya"ya, yəni Kosovaya çatarsınız. Kosovo əhalisinin 90%-ni təşkil etməsinə baxmayaraq, Belqrad rəhbərliyi tərəfindən sistematik şəkildə sıxışdırılan albanlar, zülmün səbəb olduğu radikallaşmanın təsiri ilə müsəlman şəxsiyyətinə və deməli, türklüyə psixoloji olaraq çox yaxındırlar. Kosovadan şimali-qərbə doğru hərəkət edərkən Serbiya və Monteneqro arasındakı sərhədi boyunca keçən Sancaq bölgəsinə çatırsınız. 1912-ci ilə qədər Osmanlı torpağı olaraq qalmış olan bu bölgədəki slavyan

müsəlmanları, son dərəcə güclü İslami şəxsiyyətə sahibdirlər. Sancağın bitdiyi yerdə Bosniya başlayır. Bu gün Şərqi Bosniya, Serbiya işğalı altındadır, amma bu işğal bir az dağılsa, İzzetbeqoviçin ayrılmamaq üçün müqavimət göstərdiyi "Qorazde dəhlizi"ndən istifadə edərək Sarayevoya çatmaq mümkündür və oradan Bixaça, Devlet-i Ali Osmaniyənin sərhədlərinin olduğu son nöqtəyə qədər.

Qısacası Devlet-i Ali Osmaniyə artıq yoxdur, amma Balkanları bir ucdan digər bir uca qət edən Türk-İslami bölgə, onun mirası olaraq hələ də ayaqdadır.

"Osmanlı faktoru"nun dönüşü

Bəhs etdiyimiz Türk-İslami bölgə, Soyuq müharibə dövründə sanki yuxuya getmişdi. Əvvəlcə, bu bölgənin keçdiyi ölkələrin demək olar ki, hamısı (Yunanıstan xaric) kommunist rejimlərin hakimiyyətində idilər. Üstəlik, Soyuq müharibənin durğun və sabit atmosferi, Balkanları da dondurmuşdu, bölgədə heç bir "manevr sahəsi" buraxmamışdı.

Ancaq, Soyuq müharibə bitdi və tarix yeni bir dövrə girdi. Balkanlarda rejim, hətta xəritə dəyişiklikləri yaşandı. Türk-İslami bölgə isə bu köklü dəyişikliyin tam mərkəzində yer alırdı. Bosniyadakı müharibə, bu bölgənin ən qərbdəki nümayəndəsi olan bosniyalı müsəlmanlara yönələn Serbiya təcavüzkarlığının bir nəticəsi idi. Balkanların "barıt çəlləyi" sayılan digər bölgələr də eyni bölgənin bir hissəsi, ya da qohumudurlar; Kosova, Sancaq və Makedoniya...

Bu vəziyyət şübhəsiz, Türkiyəni çox yaxından maraqlandırır. Çünki Türkiyə, hər nə qədər bu həqiqəti ideologiyaları gərəyi rədd etməyə çalışanlar olsa da, Osmanlının davamıdır. Osmanlının mirasına malikdir. Bu həqiqət isə, Türkiyəyə həm yeni strateji üfüqlər, həm də siyasi və əxlaqi məsuliyyətlər gətirir.

Yunan siyasət alim Thanos Veremis, "Osmanlı faktoru"nun bu "geri dönüş"ünü və Türkiyə ilə olan əlaqəsini belə izah edir:

“Balkanları potensial olaraq sabitliyini pozacaq və bölə biləcək faktorların başında “Osmanlı faktoru”nun yenidən ortaya çıxışı gəlir. Osmanlının bölgədən çəkilməsindən indiyə qədər, Türkiyənin Balkanlardakı müsəlmanlara istiqamətli ciddi əlaqəsi olmamışdı. Ancaq Şərqi Avropada kommunizmin tənəzzülü ilə birlikdə, Türkiyənin Balkan müsəlmanları ilə olan əlaqəsi də əhəmiyyət qazandı.... Bolqar, türk, serb, xorvat və alban kimi fərqli etnik mənşələrdən gələn 5.5 milyon Balkan müsəlmanı , Qara dənizdən Adriatikə qədər uzanan coğrafi bölgə meydana gətirirlər. Türkiyənin, bu Balkan müsəlmanlarının qoruyuculuğunu boynuna götürərək bölgədəki təsirini böyütməsi, mümkün olacaq bir hadisədir.”1

Bundan əlavə, eyni məqalədə Veremisin vurğuladığı kimi, bu nəslin başqa bir çox vacib strateji xüsusiyyəti var: Yunanıstan ilə onun şimaldakı ortodoks müttəfiqləri, xüsusilə də Serbiya arasında bir divar meydana gətirir. Türkiyə əgər bu divarı gücləndirə bilsə, Serbiya ilə Yunanıstanı (gərək Bosniya-Herseqovina rəhbərliyi, gərəksə Türk-İslami bölgənin digər üzvləri üçün ən böyük təhlükə bu iki müttəfiq ortodoks gücdən gəlir) bir-birindən ayıran təbii maneə yarada bilər.

Qısacası yunanlı gözlər, Türk-İslami bölgənin Türkiyə üçün böyük strateji üstünlük, bir “həyat sahəsi” imkanı yaratdığını görə bilməkdədir.

“Yaşıl vəsvəsə”nin aşılması

Veremis, Türkiyədəki bir çox zehinin görə bilmədiyi ya da görmək istəmədiyi daha bir nöqtəni görür və göstərir: Yunanlı yazara görə, keçmiş dövrdə Türkiyənin Balkanlarda təsir meydana gətirə bilməmiş olmasının ən böyük səbəblərindən biri, “İslam və Türk milliyyətçiliyi arasında edilmiş olan məcburi ayrı-seçkilik”dir. Bu izaha görə, Türkiyə milli dövlət meydana gətirmək istəyərkən, İslami şəxsiyyətini göz ardı etməyə çalışmışdır. Yenə Veremisə görə, “Türkiyənin Balkanlarda təsir sahibi olmağa başlamasında isə, türk milliyyətçiliyi ilə İslami şəxsiyyətin yenidən uyğunluq içində birləşdirilməsi” təsirli olmuşdur. Yazar daha da irəli gedərək, Türkiyənin Balkanlarda irəliləməsini təmin edəcək olan formulun, Ziya Gökalpın əsrin əvvəlində formalaşdırdığı “türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” üçlüyü olduğunu söyləməkdədir.

Bu vəziyyət, Türkiyədə İslamı təhlükə hesab edən və Türkiyənin İslami şəxsiyyətini əldən gəldiyi qədər zəif tutmağa çalışan bəzi kütlələrin nə qədər kor olduqlarını göstərir. Bu kütlələr öz ideoloji seçimləri, hətta mübtəlaları səbəbi ilə Türkiyənin strateji mənfəətlərini zədələyirlər (Bu

korluq və vəsvəsələri, serblərə qarşı var olma mübarizəsi verən İzzetbeqoviç hökumətini "İslamçı" gördükləri üçün maneə olmaları çox açıq bir şəkildə ortaya çıxmışdı).

Halbuki Türkiyənin Balkanlarda güclənməsi üçün İslami şəxsiyyətini vurğulaması ideoloji ya da dini seçim deyil, strateji bir həqiqətdir. Bölgədə, yeni bir Dövlət-i Aliyəyə möhtac "yaşıl bölgə" vardır və bu vəziyyət Türkiyə üçün böyük bir şansdır. Əgər bu şans qiymətləndirilməzsə, Türkiyə bölgədən silinər və "yaşıl bölgə" ya zəifləyər, ya da özünə başqa himayəçilər tapar (Bosniya nümunəsində olduğu kimi; İran, bölgə ilə heç bir tarixi bağı olmamasına baxmayaraq, Bosniya hökumətinin silah ehtiyacını qarşılamaqda göstərdiyi müvəffəqiyyət sayəsində, Balkanların ortasında ciddi nüfuz əldə etmişdir).

Nə edilməlidir?

Türkiyənin bu "yaşıl vəsvəsə" sahibi kütlələrin mənfi təsirindən xilas olduğunu və Balkanlardakı yaşıl bölgə üzərində təsirini artırmağa qəti olaraq qərar verdiyini fərz edək. Bu vəziyyətdə, Balkanlarda bir həyat sahəsi yaratma yolunda, "nə edilməli" sualı ilə qarşı-qarşıya qalarıq.

Bu mövzuda konkret layihələrdən əvvəl ümumi bir açıqlama vermək faydalıdır. Bu ümumi açıqlama, yalnız Balkan strategiyası ilə deyil, eyni zamanda Türkiyənin bütün xarici siyasət mədəniyyəti ilə yaxından əlaqədardır.

Dünyada təməldə iki növ dövlət varlığından bəhs edilə bilər. Aktiv dövlətlər və reaktiv dövlətlər. BMT-yə üzv olan 180 dövlətin əksəriyyətini təşkil edən reaktiv dövlətlər həmişə beynəlxalq aləmdə passivdirlər. Öz daxili problemləri ilə boğuşarlar və heç bir zaman da xarici dünyaya təsir etmək kimi məqsədləri olmaz. Zəif dövlət mexanizminə, pozulmuş iqtisadiyyata, qeyri-sabit, ya da durğun hökumətlərə sahib olarlar. Aktiv dövlətlərin də şübhəsiz, daxili problemləri vardır, amma bunlarla məşğul olarkən beynəlxalq arenada da söz sahibi olarlar. Güclü hökumət mexanizmləri sayəsində strategiya hazırlayır və ara vermədən həyata keçirirlər. Digər reaktiv dövlətlər kimi yalnız qısa müddətli "günü qurtarmağa" istiqamətli xarici siyasətlər deyil, uzun müddətli, şüurlu və əlverişli xarici siyasətlər izləyərlər. Bu dövlətlərin demək olar ki, hamısının güclü, səmərəli və təsirli kəşfiyyat xidmətlərinə sahib olması təəccüblüdür.

Türkiyənin bəhs etdiyimiz növdən Balkan strategiyasına və "həyat sahəsi" axtarışına sahib olması, şübhəsiz əvvəlcə, bəhs etdiyimiz aktiv dövlətlər kateqoriyaya girməsi ya da ən azından girmək istəməsi ilə mümkündür. Halbuki bu gün Türkiyə çox təəssüf ki, o biri kateqoriyaya bir az daha yaxın görünür. Bunun səbəbi, ölkənin içində olduğu daimi iqtisadi böhran halı və ölkənin xarici siyasətinə ipoteka qoymuş olan Cənubi-Şərq problemidir.

Siyasi qeyri-sabitliliyin həll edilməsi, yəni güclü və qalıcı hökumətlərə sahib olmamız halında, iqtisadi böhrana və Cənubi-Şərq probleminə çözüm tapma zəmini doğular. Cənubi-Şərqin həll edilməsi, həm Türkiyənin bölgədəki zəif intensiv müharibəyə görə ildə xərclədiyi 7-8 milyard dolları iqtisadiyyata transfer edəcək, həm də Balkanlardakı azlıqların haqlarını qorumaq üçün ortaya çıxacaq bir Türkiyəyə beynəlxalq arenada daha etibarlı forma qatacaq.

İqtisadi çətinliyin aşılması, həm Türkiyəyə daha böyük etibar qazandıracaq, həm də xarici siyasətə ayrıla biləcək qaynaqları artıracaq. Çünki bir "həyat sahəsi" meydana gətirmək, əvvəlcə iqtisadi güc tələb edir.

Bütün bunlardan başqa, türk cəmiyyətinin zehnində "böyük ölkə" inancını və istəklərini oyatmaq da lazımdır. Bir imperatorluğun varisi olan Türk cəmiyyəti bu inancın mayasını daşıyır, ancaq bu inanc Osmanlıdan uzaqlaşması, iqtisadi və siyasi qeyri-sabitlik ümidsizlik səbəbindən zəifləməyə məruz qalır. Cəmiyyət böyük bir ölkənin regional gücün xalqı olacağına inanırsa, bu inam qaçılmaz olaraq siyasi elitaya təsir göstərir. Siyasi elitanın təbliğatı və hərəkətləri cəmiyyəti yenidən bəsləyir. Bu ikitərəfli ünsiyyət sayəsində təsirli "aktiv ölkə" siyasi mədəniyyəti yarana bilər. Komplekslər, paranoyyalar, inamsızlıqlar aradan qaldırılır. Dövlət-Ali Osmaniyənin yetkin qüruru yenidən oyanır.

"III Balkan müharibəsi"

Əgər Türkiyə quruluşdakı bu dəyişiklikləri həyata keçirsə, Balkanlarda həyat sahəsi meydana gətirə biləcək bir potensiala çatsa, necə bir strategiya izləməli və hansı taktika layihələri başlatmalıdır?

Əvvəlcə bilinməlidir ki, bölgədəki mümkün ola biləcək xəritə dəyişikliyi, tək bir ölkənin təşəbbüsü ilə reallaşa bilməz. Belə bir dəyişiklik, ancaq bütün bölgəni çalxalayacaq, güc tarazlıqlarını dəyişdirəcək və yeni bir Balkan nizamı quracaq bir sarsıntı sonunda reallaşa bilər. Mövcud xəritələr, Balkan müharibələri, I Dünya müharibəsi, II Dünya müharibəsi kimi böyük sarsıntıların nəticəsində meydana gəlmişdir. Yeni bir dəyişiklik, yeni bir sarsıntı nəticəsində reallaşa bilər.

Bu sarsıntını uzaq, hətta qeyri-mümkün görmək isə avamlıq olar. Kosova üzərindən başladılacaq bir Alban-Serbiya müharibəsi; buna yerindən oynadacaq bir Serbiya-Makedon qarşıdurması; üstəlik bir Yunan-Alban və Yunan-Makedon müharibəsi; Serbiyanın bu çox cəbhəli müharibəsini fürsət biləcək bir Bosniya qarşıdurması, hətta bir "Bayraq qiyamı", bütün bunlara qarşı qeydsiz qala bilməyəcək bir Türkiyə; bu müdaxiləyə cavab verəcək olan Yunanıstanla ciddi bir müharibə; Türkiyənin Balkanlara müdaxiləsi ilə hərəkətlənə biləcək olan bolqar türkləri...

Bu ssenari həmişə mümkün bir ssenaridir. Bu domino nəzəriyyəsinin bu gün reallığa çevrilməsinin qarşısını alan, ABŞ-ın status-kvo mühafizəkar siyasətidir, bir sözlə, Balkanları idarə edə bilməyən və öz maraqlarına xələl gətirən bir partlayışdan qorxan "Pax Americana"dır (Amerika dünyası). Ancaq "Pax Americana"nın zəif bir anında alov alacaq bir qığılcım bombanı partlada bilər. Bu bomba isə, böyük ehtimalla, ən az Balkan, I və II Dünya müharibələri qədər sabitliyi pozan bir rol oynayacaq, qısacası xəritənin yenidən çəkilməsinə zəmin hazırlayacaq.

Qısacası, Türkiyə üçün, bölgənin statik olduğu bu dövrdə ani (və haqsız olaraq qəbul ediləcək) bir "fəth" ilə Türk-İslami bölgə boyunca genişlətmək haqqında danışmaq olmaz. Ancaq bölgədəki potensial qarşıdurmanın müharibəyə çevrilməsi halında, Türkiyənin də önü, "yaşıl bölgə" boyunca açıla bilər.

Buna görə də, Türkiyə üçün bu statik dövrdə tətbiq edəcəyi strategiya, "yaşıl bölgə" üzərindəki təsirini gücləndirməsi və bu bölgə ilə quracağı bağı, mümkün qarşıdurma mühitində təsir göstərəcək qədər möhkəm və real hala gətirməsidir.

"Həyat sahəsi"nə gedən yol!..

Bəs bu necə edilməlidir? Ədirnədən Adriatikə, hətta Bixaça qədər uzanan bu bölgə necə canlandırılmalı və Türkiyə üçün həyat sahəsinə çevrilməlidir?

Bu mövzuda böyük taktika dəyəri olan layihə, Özal dövründə gündəmə gəlmişdi (Son illərin xaosu içində unuduldu). Layihə, İstanbuldan çıxıb Bolqarıstandan davam edəcək, oradan Makedoniyaya və Albaniya üzərindən Adriatikə çatacaq bir şose layihəsi idi. Beləcə ticari bir bağla bir-birinə bağlanacaq bu ölkələr arasında ciddi siyasi yaxınlıq da qurula biləcəkdi.

Bu layihə, son illərdə Türkiyənin düşdüyü qeyri-sabitlik, hətta "hökumətsizlik" səbəbi ilə unuduldu. Ancaq bunu etmək hələ də mümkündür və bölgə ölkələri belə bir təşəbbüs üçün hazır olmağa davam edirlər. İqtisadi istiqamətdən böyük bir gerilik içində qıvrılan Albaniya baxımından, böyük bir ticari canlılıq gətirəcək olan bu yol, tam mənası ilə "can damarı" olacaq. Yunanıstan və Serbiya arasında sıxışan və Albaniyanın infrastrukturunun olmaması səbəbindən Adriatikdən çıxmaqda çətinlik çəkən Makedoniya üçün belə bir magistral yol ömür boyu xidmət edəcəkdir.

Mümkün olan yeganə problem Bolqarıstan ola bilər. Əslində bu layihə Bolqarıstan üçün də iqtisadi cəhətdən sərfəli olacaq, ancaq Bolqarıstan administrasiyasının strateji qayğıları mənfi rol oynaya bilər. Əslində, layihənin gündəmdə olduğu bir neçə il əvvəl Bolqarıstan, Yunan və Serbiya qonşuları ilə olan tarixi rəqabətinin də təsiri ilə, Türkiyəyə yaxın siyasət izləyirdi. Lakin son bir il ərzində Yunan-Serbiya oxuna doğru mülayim bir keçid göstərdi. Yenə də Türkiyənin Bolqarıstanı, bu ölkənin Serbiya-Yunan ikilisi ilə olan yox edilə bilməz anlaşılmazlıqları sayəsində, öz yanına çəkməsi mümkündür. Daha da əhəmiyyətlisi, zəruridir. Çünki Bolqarıstanın vizası olmadan Türk-İslami bölgəyə getmək qeyri-mümkündür.

Bu magistral yol layihəsi ilə yanaşı, bölgədəki "yaşıl bölgə"yə üzv, ya da müttəfiq ölkələrlə, siyasi və hərbi ittifaqlar qurulması lazımdır. Türkiyə tərəfindən bölgəyə; türk, alban və serb-xorvat dillərində yayımlanan televiziya verilişləri də, "yaşıl bölgə"də yaşayan xalqın, "ana vətən" ilə olan bağlarını gücləndirmədə böyük fayda təmin edə bilər.

Bosniyada nə etməli?

"Yaşıl bölgə"də ediləcək ittifaqın ilk nümunəsi Bosniya olmalıdır. Balkanlardakı bu bölgənin əsas nümayəndəsi, Türkiyənin dəstəyinə həm çox təcili olaraq ehtiyac duyur, həm də Türkiyənin bu ölkə ilə edəcəyi əməkdaşlığın simvolik dəyəri çox böyük olacaq.

Bosniya, Dayton müqaviləsi ilə sülhə deyil, əslində atəşkəsə qovuşmuşdur. İlin sonunda bölgədən ayrılacaq olan NATO gücünün ardından, serbiya-müsəlman qarşıdurmasının yenidən başlaması olduqca mümkündür. Digər tərəfdən, xorvatlarla edilən ittifaq da möhkəm təməllər üzərində dayanır. Xorvatlar, onsuz da yalnız kağız üzərində etibarlı olan federasiyasını pozub, sonra da yenidən 1993-cü ilin yayında olduğu kimi, serblərlə "Bosniyanı paylaşma" təməlində əməkdaşlıq edə bilərlər.

Türkiyə bu açıq təhlükələrə qarşı, indiyə qədər etdiklərindən daha təsirli və real üsullar istifadə edərək Bosniyanın yanında yer ala bilər. İlk iş olaraq, Xorvatiya ilə diplomatik təmasları artıraraq siyasi, iqtisadi, hətta hərbi əlaqələr qurmaq və var olanları gücləndirməkdir. Türkiyə Almaniya ilə Serbiya hücumuna qarşı strateji ortaq məxrəc yaradaraq, Alman-Xorvat milini Bosniyanın yanında saxlamaq üçün sistemli siyasət tətbiq etməlidir.

Bununla yanaşı, Daytonun "atəşkəs" olduğunu düşünərək, Bosniya-Herseqovina ordusunun təhsili və silahlandırılması üçün Türkiyənin aktiv səyi mütləq zəruridir. Türkiyə böhranın əvvəlindən indiyə qədər izlədiyi "diplomatik yolla dəstək" yolunun yanında, bundan daha əhəmiyyətli olan hərbi dəstəyi də əlavə etməlidir. Artan surətlə İrana verilən "Bosniyanın qoruyuculuğu" missiyası, ancaq bu şəkildə boynuna götürülə bilər.

Bosniyadakı İzzetbeqoviç rəhbərliyinə qarşı beynəlxalq təbliğata qarşı "Müdrik Kral"a dəstək vermək, Türkiyənin üzərinə götürəcəyi vəzifələrdən biridir. Türk-İslam siyasətinin əsas tələblərindən biri, xalqının ən böyük lideri və demək olar ki, simvolu olan İzzetbeqoviçin "fundamentalist" olduğuna dair təxribatçı səs-küyə əhəmiyyət vermədən arxasında durmasıdır.

Bosniyaya bu şəkildə veriləcək bir türk dəstəyi, Türkiyənin Türk-İslam mərkəzi üzərindəki populyarlığını və etibarını təxmin edilə bilməyəcək dərəcədə artıracaq. Özlərini Bosniya ilə eyni görən; Kosova albanları, Sancaq müsəlmanları, Albaniya və hətta Makedoniya, "Türkiyə çətiri" altına girmək üçün istəkli davranacaqlar. Bu iki ölkə ilə zatən mövcud, ancaq yetərsiz olan ikitərəfli razılaşmalar, daha əhatəli, xüsusilə də hərbi zəmin üzərində genişlədilə biləcək.

Bu yolla, tarixi və mədəni olaraq mövcud olan, lakin siyasi cəhətdən itirilən Türk-İslam mərkəzi əslində hərbi və siyasi baxımdan ortaya çıxacaq.

Nəticə

Türkiyəyə Osmanlıdan miras qalan böyük bir Balkan təşəbbüsü vardır. Bu bölgədə var olan Türk-İslami bölgə, Türkiyənin önünə həm tarixi və mənəvi siyasi məsuliyyət, həm də böyük strateji fürsət təmin edir. Bu bölgəni canlandırmaq, qorumaq, hərəkətə keçirmək, Türkiyə üçün ciddi təsir sahəsi, "həyat sahəsi" yarada bilər. Hətta, bir neçə mərhələli strategiya və Balkan xəritəsini köklü dəyişikliyə məruz qoya biləcək sarsıntı nəticəsində, Türkiyənin xəritəsi də Türk-İslami bölgə boyunca Adriatikə qədər uzana bilər.

Bunu sadə bir işğalçılıq, "torpaq fetişizmi" hesab etmək isə böyük yanılma olacaq. Çünki bu coğrafiya üzərində tarixi, mədəni və strateji olaraq Türkiyəyə bağlı və yaxın olan xalqlar yaşayır. Bu cəmiyyətlərlə 1912-ci ilə qədər "bizim" olan torpaqlar üzərində inteqrasiya olunmaq, "işğal" deyil, "xilasetmə" hərəkatı olacaq.

Bu zaman Türkiyə, Balkanlarda bu şəkildə yaşayış sahəsi meydana gətirməklə, digər xarici siyasət tərəfdən Orta Asiya, Qafqaz və Orta Şərqdə də böyük strateji üstünlük və siyasi güc əldə edəcək. Bir istiqamətdə əldə edilən "həyat sahəsi", digər istiqamətlərə də təsir edəcək. Nə də olsa, digər xarici siyasət istiqamətlərimiz də Dövlət-i Ali Osmaniyənin mirası ilə yaxından əlaqədardırlar.

VI HİSSƏ

7 Orta Asiya, Qafqaz və "Qızıl alma"

Giriş

Soyuq müharibənin sona çatmasından sonra yaranan yeni dünya sistemində Türkiyə, son bir əsrin xəyali olan "Qızıl alma"ya doğru ciddi fürsət yaxalamışdı. Ancaq SSRİ-nin dağılması nəticəsində Rus təzyiqindən xilas olan Türk Respublikaları ilə gözlənilən bu bütünləşmə, hətta strateji ortaqlıq reallaşmadı. Bu, Ankaranın Qafqazdakı və Orta Asiyadakı bəzi səhv siyasətinin, həmçinin beynəlxalq konyunkturanın çevrilişlərinin nəticəsidir.

Beynəlxalq konyunkturanın "zərbəsi" isə, məhz, Türkiyənin Soyuq müharibə zamanı ABŞ üçün qoruduğu, imtina edilməz müttəfiq sifətini, yeni nizam içində yavaş-yavaş itirməsinin bir nəticəsidir. İki blok arasındakı çəkişmənin yerini əməkdaşlığa buraxması, Türkiyənin Amerika nəzərində yerinin sorğulanmasına gətirib çıxarmışdır.

Bunun ən sadə nümunəsi, ABŞ-ın ənənəvi olaraq hər il Türkiyəyə verdiyi hərbi və iqtisadi yardımlarda endirim etməsidir. ABŞ-ın Türkiyəyə verdiyi bəhs etdiyimiz hərbi kreditlər və hərbi sursat satışları, 50 illik Türk-Amerika "dostluq və ittifaq" əlaqəsində əhəmiyyətli bir yerə malikdir. Lakin 90-cı illərlə birlikdə bu kreditlər bəzi lobbilərin təsiri ilə Amerika Konqresində müzakirə mövzusu olmuşdur. Daha əvvəl silah satışları və pul yardımları hədiyyə olaraq verilərkən, 1992-ci ildən etibarən ABŞ-ın etdiyi xarici hərbi sursat satışı (Foreign Military Sales FMS) hədiyyədən bazar faizli kreditə çevrilmişdir.1 Həmçinin ABŞ Nümayəndələr Məclisinin 25 milyon dollarlıq xarici yardım kreditinin, 15 milyon dollarlıq hissəsini qondarma "erməni soyqırımı"nın qəbul edilməsi şərtinə bağlaması, Türk-Amerika əlaqələrinin yeni bir ölçü qazandığı fikrini dəstəkləyir.2 Hər nə qədər Amerika Senatı Türkiyənin sərt reaksiyaları nəticəsində köməyi qondarma "erməni soyqırımı"nın tanınması şərtinə bağlamaqdan imtina etsə də, yenə də Amerika rəhbərliyinin belə bir mövzunu gündəmə gətirməsi iki ölkə arasındakı dostluq və müttəfiqlik anlayışı ilə ziddiyyət təşkil edir.3

Lakin ABŞ-ın bu adi nümunədən daha əhəmiyyətli bəzi əleyhimizə olan seçimləri vardır. Türk tezisinin Amerikanın Orta Asiya neftinin daşınmasında həqiqi Amerika dəstəyini almamağı və Rusiyanın AASMM-nı pozmaq cəhdlərində Vaşinqtonun "səssizliyi" kimi hadisələr Ankaranın tək qalmasının iki ciddi nümunəsidir.

Bu səbəbdən, bu yeni beynəlxalq şərait Türkiyənin xarici siyasət mövqelərində ciddi bir anlayış dəyişikliyi etməsinin əsas şərt olduğunu göstərir. Soyuq müharibədə tətbiq olunan köhnə tarazlıq siyasəti, artıq yaranan "yeni dünya nizamı"nın şərtlərinə və həqiqətlərinə uyğun gəlmir. Dövrümüzdə "gözlə-gör" siyasətləri bir nəticə vermir.

Ən aktiv xarici siyasət tətbiq olunacaq sahələrin əvvəlində isə Qafqaz və Orta Asiya gəlir. Çünki bu istiqamətdə, qarşımızda həm "Qırmızı alma", həm də ciddi bir təhlükə vardır; SSRİ dağıldıqdan sonra bölgəni tərk etdiyi düşünülən Rusiya, indi bölgədəki ən təsirli aktyor mövqeyindədir.

Rusiya bu gün bölgənin əsas nüfuz sahəsi halına gəlməsi üçün ən çox səy sərf edən ölkədir. Buna görə baş verə biləcək təhlükə olaraq gördüyü ölkələrə qarşı onların sabitliyini pozacaq və ya beynəlxalq əlaqələrdə tək qalmasını təmin edəcək manevrlər edir. Türkiyə, xüsusilə coğrafi mövqeyə görə Soyuq müharibəni xatırladan bir şəkildə Rusiya ilə qarşıdurma halına girmişdir.

Tarix çox zaman bu günün ən böyük açarıdır. Buna görə də, ciddi bir Rus təhlükəsi daşıyan bu yeni şəraitdə tətbiq olunacaq siyasətlər araşdırılarkən Türk-Rus əlaqələrinin tarixi arxa planının araşdırılması, yeni strategiyaların təyin olunması baxımından faydalı olacaq.

Tarixdə Türk-Rus əlaqələri

Rusiya və Türkiyə arasındakı əlaqələr araşdırılmadan əvvəl Rusiyanın xarici siyasət anlayışını təsir edən faktorların yaxşı analiz edilməsi lazımdır.

Rusiya yarandığı gündən bəri sərhədlərini daim genişləndirmək və ona açıq qapı təmin edə biləcək dənizlərə çıxmaq ehtiyacını hiss etmişdi. Digər tərəfdən, başqa ölkələrin özünə qarşı daimi məhdudlaşdırma siyasətləri izlədiyi şübhə içində olan Rusiya, bunları aradan qaldıracaq qarşı-manevrlər tətbiq etmişdir.

Həm yayılma istəyi, həm də işğalçılar tərəfindən məğlub olma qorxusunun gətirdiyi bu motivasiya ilə, Rusiya 18-ci əsrin əvvəlində sərhədlərini Baltik dənizinə qədər çatdırmışdır. 1721-ci il tarixində isə "Rusiya İmperatorluğu"nu elan edərək "qitə dövləti"nə çevrilmişdir. Rusiya qitəyə hakim olacaq strateji bir bölgədə qurulduqdan sonra xarici siyasətini qitənin hamısını ələ keçirmək üzərinə quracaq. Bir tərəfdən, qitəni bölüşən qonşu dövlətləri zərərsizləşdirəcək və bununla da nisbi təhlükəsizliyə çatana qədər genişlənmək istəyini davam etdirəcək. Bundan sonra gələn mərhələ isə qitəyə ən yaxın bölgənin nəzarətini, ya da heç olmasa buralarda dost dövlətlərin başına gəlməsini təmin etməkdir.

Bu xarici siyasət yanaşmasına görə, Rusiya öz təhlükəsizliyini dörd əsas bölgəyə nüfuz etmə qabiliyyətinə bərabər tutdu. Bu bölgələr Balkan, Baltikyanı ölkələr, Qafqaz və Orta Asiya hövzəsidir.4 Ruslar tarix boyunca bu bölgələrdə qarşı-qarşıya gəldikləri ölkələr ilə davamlı qarşıdurma içində olmuşlar.

Əlbəttə ki, Osmanlı İmperiyası aralarında birinci yerdədir. Ruslar ilə Osmanlılar son üç yüz il ərzində doqquz böyük müharibə və daha çox sayda qarşıdurma yaşamışdır. Bunun ən vacib səbəbi isti dənizlərə enmək məqsədindən irəli gələn Rusiyanın işğalçı siyasətidir. Bu hədəfinin qarşısında Osmanlını bir maneə olaraq görmüş, bu vəziyyət iki tərəfi zamanla qarşı-qarşıya gətirmişdir. Rusiya boğazlara sahib olmağı öz varlığının davamı üçün vacib sayarkən, Osmanlı da Rusiyanın bu istəyini bir təhdid olaraq görmüş, yeni ittifaq axtarışları ilə vəziyyəti nizamlamağa çalışmışdır. Çar I Alexandr "coğrafiya mənim boğazlara sahib olmamı əmr edir; əgər boğazlar başqasının əlindədirsə, öz evimin sahibi sayılmağım qeyri-mümkündür" sözləri Rusiyanın boğazlara baxışının qısa bir ifadəsidir əslində...5 Dindar filosof və şair Vladimir Solovyevin "bizim milliyyətçiliyimiz Türkiyə və Avstriyanı yıxmağı, Almaniyanı bölməni və İstanbulu və imkan əlverişli olarsa, Hindistanı işğal etməyi arzulayar..." ifadəsi isə, Rus işğalının son hədəfini ortaya qoyur.

Moskvanın İstanbula duyduğu marağın başqa bir əsası da İstanbul Patriarxlığının rus kilsələri ilə olan əlaqəsidir. XV əsrdə Rusiya ruhani dairələri tərəfindən “Moskva-III Roma” ideyasının qəbul edilməsi Moskvanın “Çarqrad”a xüsusi diqqət yetirməsinə səbəb oldu.6 Daha sonraları siyasi bir ölçü qazanacaq bu maraq səbəbi ilə Moskva, xarici siyasətini “İstanbulun alınması” üzərinə inşa edəcək və “İstanbulun zəbti” Rus siyasətinin ana ünsürünü təşkil edəcəkdir.7 Çünki “Moskva-III Roma” ideyasına görə, I və II Roma (Konstantinopol) batmışdı. “Teslis” qaydasına görə hər müqəddəs şeyin “Üç” olması lazım olduğu üçün, III Roma “Moskva” olacaq. Nəticədə də “Moskva-III Roma” vaxtilə hər iki “Roma” kimi dünyaya hakim olacaq. Bunun nəticəsində Rusiya Bizansın varisi olacaq və ruslar İstanbulu ələ keçirəcəklər.8

1893-cü il müharibədən əvvəl Fuat Paşa rus ekspansionizminə diqqət çəkdi və bunun Moskvanın qaçılmaz taleyinin olduğunu söylədi, xüsusən Rusiyada dəmir yolları inşa edildikdən sonra bunun daha da arta biləcəyi təsbit edildi. Müharibədən sonra ruslar San-Stefano sülh müqaviləsinə qədər davam etdilər.

Bundan sonrakı dövrdə Rusiyada qanlı vətəndaş müharibəsi oldu. Leninin döyüş komissarı Leon Trotskinin Qırmızı Ordusu Sibir, Baltikyanı bölgə, Krım və Ukraynadakı düşmənlərini məğlub etdi. Lenin ölkənin idarəsini ələ keçirdikdən sonra 1922-ci ildə ilk kommunist hökumətlə, Sovet Sosialist Respublikalar Birliyini qurdu. İnqilabı reallaşdıran bolşevik liderlərdən bəziləri Almaniyaya qarşı “inqilabi döyüş” etməyi arzu etsələr də Lenin və onu dəstəkləyən dəstə “gələcəkdəki müharibələrə kifayət qədər hazırlana bilmək” üçün “nəfəs alma aralığı”na gərək olduğunu müdafiə edərək geri çəkilmə tezisini müdafiə etdilər.9

Rusiya 1921-ci ildən 1930-cu ilə qədər “sülhsevər mübarizə” dövrü başlatdı. Bolşeviklər dünya inqilabı ifadələrinə ara verib, sülh müqavilələri imzalayaraq diqqətlərini ölkə daxilinə yönəltdilər. Türkiyə ilə də yenə bu dövrdə dostcasına əlaqələr quruldu. İki ölkə arasında 16 mart 1921-ci ildə Moskva müqaviləsi, 1925-ci ildə Dostluq və Tərəfsizlik müqaviləsi imzalandı. 1929-cu ildə isə 1925-ci ildəki müqaviləyə əlavə olunan protokolla əhatə genişlədilərək iki qonşu dövlətin bir-birlərinə xəbər vermədən bölgələrindəki başqa dövlətlər ilə müqavilələr bağlamayı təmin edildi.

Digər tərəfdən 1936-cı ildə Montrö konfransı əsnasında Türkiyə, Sovet İttifaqına qarşı tarazlıq siyasəti məqsədi ilə İngiltərə ilə yaxın əlaqələr qurdu. İkinci Dünya Müharibəsi yaxınlaşdıqca, digər dövlətlərin mümkün hücumlarına qarşı, əvvəllər ikitərəfli müqavilələr bağladığı İngiltərə və Fransa ilə ittifaq bağlamaq istədi. Ancaq Ankara 1929-cu il protokoluna uyğun olaraq eyni quruluşda iştirak etmək üçün Sovet İttifaqı ilə əlaqə quranda Stalinin Almaniya ilə müqavilə əldə edəcəyini, Türkiyə-Rusiya əlaqələrinin ləkələnəcəyini və qurulan dostluq və əməkdaşlıq anlayışının pisləşəcəyini öyrənəcəkdir.

Beləcə I Dünya müharibəsinin dərhal ardından yaranan Türk-Rus (Sovet) yaxınlaşması, II Dünya müharibəsi başlamadan sona çatdı. II Dünya Müharibəsinin ardından isə, Türkiyə, Sovet İttifaqının ciddi təhdidlərinə məruz qaldı. Sovet İttifaqı boğazlarda və Qars-Ardahan üzərində istəkdə olması və 1925-ci ildə imzalanmış olan Dostluq və Tərəfsizlik müqaviləsinə 1945-ci ildə son verilməsi Türkiyənin Rusiyaya olan etibarını tam olaraq yox etdi. Bu əsnada ABŞ, məşhur “Mühasirə planı” (Containment Plan) çərçivəsində Truman doktrinasını elan etmişdi. Bu

doktrinanın davamı olan Marşal planı sonradan bu ölkələrin iqtisadi sabitliyini təmin etmək üçün tətbiq edildi.

Dünya açıq bir şəkildə iki düşərgəyə ayrılırdı və Türkiyənin seçimi Qərb oldu. Bundan sonra Soyuq Müharibənin sonuna qədər olan müddət ərzində, Türkiyə-Amerika münasibətlərindəki bəzi kiçik "yo-yo"larına baxmayaraq, ABŞ müttəfiqi olaraq qaldı və beləliklə də Moskva əleyhinə strateji mövqe tutdu.

Ancaq Soyuq müharibə birdən birə sona çatdı; həm də ani bir şəkildə.

SSRİ-nin dağılması: "Strateji geri addım"

Soyuq müharibə, bəzilərinin gözlədiyi kimi "Üçüncü Dünya müharibəsi" ilə nəticələnmədi. Mühasirə Planına uyğun olaraq, Sovet İttifaqı dünya üzərində mənfəəti olan hər yerdə qarşısında ABŞ-ı gördü. Sovet İmperiyası ABŞ tərəfindən bu mühasirəni qırmağa çalışdı, ancaq hegemon mübarizə ilə gətirilən hərbi və iqtisadi xərcləri ödəyə bilməməsi, texnoloji rəqabətdə ABŞ-dan geri qalması nəticəsində Soyuq Müharibənin sonuna qədər gücünü itirdi.

Kremlin ən böyük əl işi Sovet İttifaqının yaradılma dövrü və onu izləyən illərdə, hegemon sərhədlərinin coğrafi istiqamətdən gərəyindən çox genişlənmiş olması idi. Coğrafi genişlənmə, dövlətin üzərinə düşən iqtisadi və siyasi xərci çox artırdı. SSRİ-ni saxlamağın fakturası, Moskvanın qurduğu istismar nizamından əldə etdiyi qaynaqlardan daha çox olduğu üçün sistemin dəyişdirilməsi lazım idi.

Bir başqa ifadə ilə, Mokovadakı dövlət aparatı, bu aparatın daşıdığı "Sovet" etiketinə baxmayaraq mütləq bir rus şəxsiyyətinə və rus milliyyətçiliyinə sahib idi, SSRİ-nin süqutu ilə birlikdə bir sürprizlə qarşılaşmadı. Köhnə sosialist nəhəngin dağılması təbii bir proses idi, dövlət aparatı da buna qarşı çıxıb, SSRİ-ni mühafizə etmək üçün direşmədi. Bilirdi ki, SSRİ-nin süqutu, Rusiyanın doğuşu olacaqdı və köhnə ideologiyadan sıyrılaraq, bu böyük geri dönüş, Rusiyaya böyük üstünlük qazandıracaqdı.

Qısacası, SSRİ-nin süqutu, Moskvadakı dövlət aparatının idarəsində reallaşan "strateji geri addım" idi.

1991-ci ilin ardından "tarixin sonu"nun gəldiyini önə sürən açıqlamalar verilərkən, Rusiyanın SSRİ-nin "külləri" arasından eynilə bir "simurq" kimi çıxmasının əsl səbəbi budur.

> *"Köhnə nizam"da SSRİ-nin, rus imperializmini, kommunizmin ideoloji örtüsü içində tətbiq edirdi. Bu gün isə işğalçılıq siyasəti açıq bir hal almışdır. Moskva, soyuq müharibənin sonlarına doğru zəifləyən hegemoniyasının kompensasiyası və qısa bir müddət sonra daha qüvvətli olaraq geri dönməyi hədəfləyən bir plan tətbiq etmişdir. Leninin məşhur "Bir irəli, iki geri" taktikası ilə "strateji geri addım" nəzəriyyəsini xatırladan bu plan sayəsində bu gün rus hegemoniyası Qafqazda və Orta Asiyada heyrətverici bir şəkildə xortlamışdır.*

Moskvanın tətbiq etdiyi böyük manevrin ilk hissəsi "Soyuq müharibə"yə səbəb olmuş ideologiyanın tərk edilməsi idi. Rusiya, kommunizmi tərk edərək, qərblə arasında mövcud olan ən böyük problemi ortadan qaldırmışdır. "Qırmızı qorxu" ölmüş, Rusiya qərbin gözündə təhdid olmaqdan çıxmışdır. ABŞ hələ də Rusiyaya çürük iqtisadiyyatının sərbəst bazar şərtlərinə adaptasiyası üçün yüz milyonlarla dollarlıq kömək edir.

İkinci hissə, Moskva hegemonluğunun təbii sərhədlərinə çəkilməsi oldu. Rusiya Soyuq müharibə dövründə nüfuz sahəsi içində olan Şərqi Avropa ölkələrinə və Orta Asiyadakı respublikalara böyük resurs köçürmələri etmək məcburiyyətində qalırdı. Həmçinin bu bölgələrin nüfuz sahəsi içində olmaları üçün yenə yüksək nisbətlərdə hərbi xərcləmələr edirdi. Bütün bunlar böyük iqtisadi zərər idi. Məhz bu səbəblə, Qızıl Ordunun Əfqanıstanı tərk etməsi ilə başlayan, "geri çəkilmə" 1991-ci ildəki "süqut" və "dağılma" ilə optimal nöqtəyə qədər çatdı.

Həmçinin Rusiya tətbiq etdiyi strateji geri çəkilmə planı ilə xarici siyasətində istifadə edə biləcəyi yeni bir vasitə daha tapdı. Kommunizmin arxasında qalan slavyan və ortodoks şəxsiyyəti, Rusiyanın xarici siyasət şansları olaraq yenidən su üzünə çıxdı. Rusiya, yunanlılar və serblər ilə birlikdə bir "Ortodoks mərkəzi" meydana gətirməyə başladı. BMT-də serblərin himayəçiliyini boynuna götürərək serblər əleyhinə verilən qərarları veto etdi. Bununla yanaşı Yunanıstanla da əlaqələrini artıraraq, Türkiyənin boğazlarda tətbiq etdiyi yeni əsasnaməyə qarşı çıxarkən Yunanıstandan dəstək aldı.10 Həm də Yunanıstan Moskva ilə Xəzər neftlərinin daşınması üçün alternativ boru xətti mövzusunda təmasa keçdi.11 Bütün bu proseslər Rusiyanın meydana gətirdiyi Ortodoks mərkəzinin beynəlxalq siyasətdəki ağırlığının göstəricisidir.

Qurulan ortodoks və slavyan birliyi ilə Türkiyənin coğrafi istiqamətdən əhatə edilməsi də məqsəd qoyulmaqdadır. Şimalda Rusiya, Şimali-Şərqdə Ermənistan, Cənubda Kipr Rum bölgəsi, Qərbdə Yunanıstan ilə bu mühasirəyə alma tamamlanır. Beləcə Rusiya Türkiyənin tək-tənha qalacağını hesablayır.

Bölgədə Türk-Rus çəkişməsi

Soyuq müharibədən sonra dünyada, Rusiya bölgədə öz hegemon varlığı baxımından ən böyük rəqib olaraq gördüyü Türkiyə ilə ciddi qarşıdurma içindədir. Qarşıdurmaya səbəb

olan problemləri iki əsas qrupa ayırmaq olar. Birincisi Rusiyanın bölgəni nüfuz sahəsi halına gətirmə istəyindən yaranan problemlərdir. İkinci qrupdakı problemlərin ortaq xarakteri isə rusların hegemonluq istəkləri ilə birbaşa əlaqəli olmasa da Türkiyənin bölgədəki təsirini azaltmağa istiqamətli məqsədlər daşımaqdadır.

Moskvanın "Yaxın ətraf" doktrinası Rusiyanın bölgə üzərindəki planlarını göstərən və birinci qrupdakı problemləri yaradan ən əhəmiyyətli amildir. Bu doktrinanın təməli, bölgənin Rusiyaya aid olması və xaricilərin bölgə üzərində mümkün qədər maraqlarına qarşı müqavimət göstərilməsidir. Moskvanın AASMM-ə bəzi maddələrdə etiraz etməsinin səbəbi də budur. Rusiya öz hərbi varlığını geri çəkdiyi təqdirdə bölgəni Türkiyə ilə paylaşmaq məcburiyyətində qalmaqdan çəkinir.

Xəzər hövzəsi neftinin Aralıq dənizinə necə daşınacağı sualı ilk əvvəl iqtisadi və texniki bir sual kimi görünsə də, mövzu beynəlxalq çəkişməyə səbəb olmuşdur. Çünki neftin keçəcəyi yolun təyin olunmasında təsirli olan ölkənin bölgədə "nüfuz" savaşını əhəmiyyətli ölçüdə qazanmış olacağı aydındır. Bölgədəki nəhəng neft ehtiyatlarının haradan daşınacağına müdaxilə edə bilmə gücü, bölgəyə siyasi və iqtisadi olaraq təsir edə bilmə deməkdir. Bu cür strateji əhəmiyyət daşıyan mövzu, təbii olaraq Türkiyə ilə Rusiya arasında ciddi mənfəət qarşıdurması yaratmışdır.

Neftin yolunun seçilmə probleminə paralel inkişaf edən başqa bir mövzu isə Rusiyanın Xəzər və Qazax neftini boğazlardan daşıma istəyidir. Neftin boğazlardan keçməsinin boğazların təhlükəsizliyi baxımından qəbul olunmaz olmasına baxmayaraq Moskvanın dirənməsi, Ankara ilə Moskva arasında gərginlik yaratmağa davam etməkdədir.

İkinci qrupdakı problemlər isə Moskvanın bölgədə öz varlığını gücləndirmək üçün icra etdiyi Türkiyəni zəiflətmə məqsədli siyasətindən qaynaqlanır. Süni problemlərlə Türkiyə üzərində təzyiq quraraq Ankaranın diqqət və enerjisini azaltmağı hədəfləyir. Beləcə Türkiyənin sabitliyi pozulacaq və nəticədə Qafqazdakı fəaliyyəti azalacaq. Rusiyanın bölücü terror təşkilatı PKK-ya dəstək verməsi və qondarma Kürd Məclisinin Türkiyənin bütün xəbərdarlıqlarına baxmayaraq Moskvada toplanmasına icazə verməsinin altında Türkiyənin sabitliyini pozmaq niyyəti yatır.

Həmçinin Rusiya reallaşan iki türk zirvəsinin ardından Türkiyənin işğalçı siyasət izlədiyini iddia edərək, öz işğalçılığını örtməyə çalışır. Beləcə bu zirvələri bəhanə edərək Qafqazda və Orta Asiyada öz nüfuz sahəsini gücləndirməyə çalışır. Buna səbəb olaraq Türkiyənin etnik xarakterə söykənən bir birlik qurma məqsədində olduğunu iddia edir.

"Yaxın ətraf" doktrinası

Soyuq müharibənin sona çatması ilə "rus ayısı" bir neçə il davam edən "qış yuxusu"ndan sonra əvvəlkindən daha güclü bir şəkildə dünya səhnəsində yer almağa başladı. Moskvanın bir az əvvəl toxunduğumuz təhlükəsizlik doktrinası, Rusiyanın bölgəyə geri döndüyünün ən böyük dəlili idi.

Bu doktrinaya görə müstəqilliklərini qazanan və indi MDB tərkibində olan respublikalar "yaxın ətraf" (Near Abroad) olaraq təyin olunur. Eyni doktrinaya görə;

1. “Yaxın ətraf”dakı ölkələrin iqtisadi və təhlükəsizlik baxımından Rusiya Federasiyası ilə inteqrasiya olunmaları, Moskva baxımından vacib əhəmiyyət daşımaqdadır.

2. Bəzi qonşu ölkələr, keçmiş Sovet Respublikalarında təsirlərini gücləndirməyə çalışırlar. Buna baxmayaraq Rusiya, təhlükəsizliyini və iqtisadi mənfəətlərini təhdid edən bu cür cəhdlərə etiraz etməyə qərarlıdır.

3. “Yaxın ətraf”dakı ölkələrin bölgədəki digər dövlətlər ilə olan əlaqələri keçmiş Sovet İttifaqına bağlı ölkələrin inkişaflarına kömək edə bilər. Bu ölkələrin inkişafı Rusiyanın mənfəəti daxilindədirsə, dəstəklənir. Əks halda diplomatik və siyasi yollarla yaxın ətraf ölkələrinin digər ölkələr ilə qurduğu əlaqələrə maneə törədilər.

4. “Yaxın ətraf”ın təhlükəsizliyindən və sabitliyindən məsul olan və bu bölgəyə müdaxilə haqqı olan yeganə dövlət Rusiyadır. Əslində, dünyanın aparıcı demokratiyası keçmiş SSRİ ərazilərinin yaratdığı geosiyasi sahədə sabitliyin qorunmasına önəm verir və Rusiyanın bu siyasətini dəstəkləyir.12

Bu doktrina açıq şəkildə göstərir ki; SSRİ-nin dağılması və kommunizmin çökməsi, rus işğalına son verməmişdir. SSRİ-dən sonrakı Rusiya Federasiyası da eyni imperialist məqsədlərlə hərəkət edərək köhnə nüfuz sahəsini mühafizə etmək və regional hegemoniyasını qurmaq məqsədindədir.

Rusiyanın “arxa bağça”sını tənzimləyən bu doktrinanın ən əhəmiyyətli nöqtələrindən biri də nüvə silahının istifadəsi ilə əlaqədar anlayışdır. Yenə bu doktrinaya görə;

1. Rusiya 1982-ci ildən bəri SSRİ-nin nüvə silahlarının istifadə edilməsi mövzusunda izlədiyi siyasətində dəyişiklik edərək “nüvə gücünü ilk istifadə etməmə” prinsipini tərk etmişdir.

2. Doktrina, rus ordusunun əhalinin 1%-dən meydana gəlməsini nəzərdə tutan köhnə qanunu dəyişdirərək yeni ordunun hər yerə çatmağa hazır, mobil və çevik olmasını planlayır.13

Bundan əlavə, Rusiya silahlanma sahəsinə girişdi və Ukraynadan 32 SS-19 nüvə raketi, 300 Kruiz və 19 TU-160 və 25 TU-95MS döyüş təyyarəsi aldı.14

Şübhəsiz, bütün bu “Yaxın ətraf” doktrinası Türkiyəni yaxından maraqlandırır. Adı çəkilən “qonşu ölkə”lərin ən əhəmiyyətlilərindən biri Türkiyədir. Dövlət Milli Təhlükəsizlik müşaviri Yuri Batarinə bağlı olaraq rəsmi və rəsmi olmayan təşkilatların nümayəndələrinin qatıldığı bir komissiya tərəfindən hazırlanan və Rusiyanın siyasətini təyin edən bir hesabatda, Rusiyanın Türkiyəyə baxışı daha da yaxşı aydın olmur. Moskvanın gələcək beş illik milli təhlükəsizlik siyasətini meydana gətirən, “Rusiya Federasiyası Milli Təhlükəsizlik Siyasəti 1996-2000” başlıqlı hesabat, Ankaranın Türk Respublikaları ilə ABŞ arasında körpü vəzifəsi görməsinin bölgədə özləri üçün təhdid meydana gətirdiyini ifadə edir. Yenə eyni hesabatda Türkiyədən hiss edilən narahatlığın yanında “Müsəlman dünyanın bir hissəsində və Qərbdə MDB ətrafındakı inteqrasiyaya qarşı çıxma meyli” olduğu izah edilir. Rusiyanın MDB ölkələri ilə hərbi müqavilələr çərçivəsində Rusiyanın bu ölkələrə nüvə müdafiəsini təmin etməsi lazım olduğu vurğulanaraq, nüvə gücünün qalacağı da vurğulanır.15

Baltik dənizində sahili olan 11 ölkənin liderlərinin iştirak etdiyi iclasda Rusiya Baş nazirinin sözləri də olduqca mənalı idi. Viktor Çernomirdin, Baltikyanı ölkələrin NATO-ya daxil olacağı təqdirdə, Rusiya ilə münasibətlərinin 3-4 may 1996-cı il tarixində dənizin sahilində yerləşən İsveçin Visby şəhərində vətəndaş təhlükəsizliyi, iqtisadi əməkdaşlıq və ətraf mühit ilə əlaqəli görüşündə pisləşə biləcəyini xəbərdar etdi.16 Bu açıqlamalar Rusiyanın hegemon mövqeyindən ümumiyyətlə imtina etmək niyyətində olmadığını sübut edir.

Rusiyanın bu məqsədlərini ortaya çıxaran bir başqa dəlil isə AASMM mövzusundakı rəftarıdır.

AASMM-nın pozulması, ya da Rusiyanın geri dönüşü

Avropada Adi Silahların Məhdudlaşdırılması Müqaviləsi (AASMM) 19 noyabr 1990-cı ildə NATO ilə keçmiş Varşava Sazişinə üzv ölkələr arasında imzalanmış və 9 Noyabr 1992-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Daha sonra imzalayan dövlətlərin sayı 30-a çatdı. Beş silah kateqoriyasında endirimlər (tanklar, zirehli döyüş maşınları, artilleriya, döyüş təyyarələri və hücum vertolyotları) aşkar edildi və regional və ölkə əsaslı hər bir silah üçün limitlər müəyyən edildi. Beləliklə, silah endirimləri yolu ilə ölkələr arasındakı güc bərabərsizliyini aradan qaldırmaq, Avropada təhlükəsiz qüvvə balansının daha aşağı səviyyədə qurulması, bununla da hücum və genişmiqyaslı hücum əməliyyatı başlatmaq imkanlarını aradan qaldırmaq hədəf alındı. AASMM ayrıca güc bölgələrini bölgələr arasında dəyişdirərək müəyyən edilmiş güc limitlərini keçməyin qarşısını aldı.

SSRİ-nin dağılmasından sonra Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Belarus, Moldova, Qazaxıstan, Ermənistan, Gürcüstan və Azərbaycan ayrı-ayrılıqda Sovet İttifaqı üçün AASMM tərəfləri olaraq təyin olunan silah limitlərini bölüşdülər.

AASMM-ya görə, ruslar öz qüvvələrinin əhəmiyyətli bir hissəsini Qafqaz bölgəsindən Uraldan kənara çəkəcəkdi. Lakin müqavilənin qüvvəyə mindiyi 17 noyabr 1995-ci il tarixinə yaxınlaşıldıqca Rusiya müxtəlif səbəblər önə sürərək müqaviləyə əməl edə bilməyəcəyini açıqladı. Buna bəzi bəhanələr də tapdı. Rusiyaya görə, bu müqavilə mövcud beynəlxalq konyunkturadan fərqlənir, çünki hələ SSRİ dağılmadığı zaman imzalanmışdı. Bundan əlavə, Rusiya MDB ilə imzalanan müqavilələrlə bölgənin təhlükəsizliyinin məsuliyyətini daşıdığını bildirdi. Bununla yanaşı sazişdə Cənub-Şərqi Anadolunun Türkiyənin daxili təhlükəsizliyinə görə bölgə xarici sayılmasını göstərərək, Qafqazın da bölgə xarici sayılması lazım olduğunu ifadə etdi. Və Şimali Qafqazda başlanacaq yeni hərbi quruluş çərçivəsində Çeçen torpaqlarında 58-ci Ordu yarandı.

Rusiyanın bölgəni bu şəkildə fəallaşdırmaq istəməsinin iki əsas səbəbindən birincisi Gürcüstanın, Azərbaycanın və Ermənistanın Rusiyanın geosiyasi ərazisi ilə inteqrasiyasını təmin etmək, Çeçenistan müstəqillik hərəkatını əzmək və tatarları və başqırdları qorxutmaqdır.

İkincisi isə, Türkiyəyə qarşı potensial təhdid imkanını əldə tutmaqdır. Çünki; Rusiya bölgədən çəkilsə, buranın Türkiyənin təsir sahəsi içində qalacağını düşünür. Bunun Rusiya baxımından "yaxın ətraf" gərəyi qəbul edilməz bir vəziyyət olduğu ortadadır.

Bu səbəbdən Moskva Qafqaz dövlətlərini hərbi güclərini hiss etdirərək özlərindən asılı vəziyyətə salmağı hədəfləyir. Beləliklə, Rusiya Federasiyasının dağılmış Sovet İttifaqının hərbi və siyasi gücünü geri almağı hədəfləyir.

Rusiyanın bu açıq hədəfinə qarşı, Türkiyə AASMM-nın müdafiəsini boynuna götürmüş, ancaq Qərbin və xüsusilə ABŞ-ın Rusiyaya arxa çıxan rəftarına görə müvəffəqiyyətsizliyə məruz qalmışdır. Ancaq Türkiyənin israrlı cəhdləri və əsas olaraq da AASMM-nin beynəlxalq ağırlığının nəticəsində, ABŞ dövrəyə girərək Rusiyanı da bəzi nöqtələrdə geri addım atmağa məcbur etmişdir. Deyəsən "orta nöqtə" tapılıb, amma əslində bu "orta nöqtə" hələ də Rusiyanın maraqlarına yaxındır.

AASMM-dakı son vəziyyət Rusiyanın qanad məhdudiyyətlərini dəyişdirmək istəyinin müzakirə olunduğu zirvə görüşləri ilə həll etmə mərhələsindədir. Yeltsin, Ankara və Vaşinqtonun ortaq şəkildə hazırladığı formulda coğrafi bölgə dəyişikliklərini qəbul etdi. Əvvəlcə AASMM-ya edilən dəyişikliklərə qarşı çıxan Ankara bəzi qanad bölgələrini mərkəzə daxil etmək üçün məcburi kompromislə razılaşdı. 1999-cu ilə qədər Moskva, bütün bölgədəki 4,800 zirehli texnikasını 3700-ə endirəcək və AASMM-da təqdim etdiyi əlavə rahatlıq, həmçinin yeni qaydalara dair ciddi nəzarət mexanizmi ilə yoxlanılacaqdır. Vaxtı ilə ildə bir dəfə qanadlar barədə məlumat verməyi öhdəsinə götürən Rusiya indi ildə iki dəfə məlumat verəcəkdir.

Rusiyanın 3.700-ə endirəcəyi zirehli vasitələr üçün 2000-ci ilə qədər müddət istəməsinə qarşılıq Türkiyənin 1998-ci ilə qədər möhlət vermişdir. Sonunda 1999-cu ildə qərar verilmişdir, amma yenə də bu, Moskvanın istədiyini əldə etdiyi mənasını verir. Çünki Moskva, 1995-ci ilin sonunda qüvvəyə minməli olan bir müqaviləni 1999-cu ilə qədər uzatmış və qanad məhdudlaşdırmalarında öz lehinə bəzi mənfəətlər əldə etmişdir. Bu sayədə Rusiya 1999-cu ilə qədər bölgədəki hərbi gücünü yaxşı şəkildə möhkəmlətmə imkanı əldə edəcək. Bölgə ölkələrinin boynunda bu cür Rus hərbi varlığının olması isə, yenidən Moskvanın "peyk dövlət" (kağız üzərində müstəqil olmaqla birlikdə, özündən hərbi, siyasi və ya iqtisadi baxımdan daha güclü bir ölkənin motivimində olan ölkə) olma ehtimallarını böyük ölçüdə artırır.

Xəzər neftinin daşınması problemi

Dünyada artan enerji ehtiyacı ilə yanaşı, 1973 və 1979-cu illərdə başlayan neft böhranları Amerikanın dünyada neft ehtiyatları olan ölkələrə marağının artmasına səbəb oldu. Prezident Karterin tərtib etdiyi doktrinaya görə; bir dövlətin Fars körfəzi bölgəsində güc tətbiq etməklə neft istehsalını, marketinqi və qiymətini inhisara almasına icazə verilməyəcəkdir. İraqın Küveytə hücum etdiyi "Səhra Fırtınası Əməliyyatı", Karter doktrinasının bu gün Amerika siyasətində bir yerə sahib olduğunu göstərdi.

Fars körfəzindən sonra dünyada ikinci ən böyük neft yatağı Xəzər dənizi hövzəsidir. Əslində bəzilərinin fikrincə, hövzənin Fars körfəzi ilə bərabər ehtiyatı var.17 Soyuq müharibə illərində, SSRİ Azərbaycan və Qazaxıstandan aldığı nefti emal etdikdən sonra yenidən dünya qiymətinə bu ölkələrə satırdı. Küveyt Azərbaycanın yarısı qədər olan neft gəliri ilə dünyanın ən zəngin ölkəsi ikən, Azərbaycanın geri qalmış ölkələr arasında olmasının səbəbi budur.18

Soyuq müharibə başa çatdıqda, əvvəllər SSRİ-nin siyasi və iqtisadi təsiri altında olan Azərbaycan və digər bölgə ölkələri Rusiya imperializmi tərəfindən məhv edilmiş iqtisadiyyatını dünya bazarına çıxardaraq düzəltmək məqsədi güdürdülər.

Amerika SSRİ dağılandan sonra bölgə ilə sıx əlaqə qurdu. İraq və İran ehtiyatlarının hər il artan dünya neft tələbatını ödəmək üçün istifadəsinə qarşı çıxan ABŞ, Orta Asiya neftinin Fars körfəzi neftinə əlavə və alternativ bir mənbəyi olmağı planlaşdırır. Xüsusilə Orta Şərqin qeyri-sabit quruluşu ABŞ-ın əlinin altında hər zaman üçün möhkəm neft qaynağı daha olmasını tələb edir.

Əslində Amerika neft şirkətləri ruslarla bölgədə neft axtarışı və hasilatı üçün razılaşmalar əldə edirlər. Belə bir iqtisadi potensial ABŞ-ın imtina edə bilmədiyi bir mənbədir. Exxon Corp. şirkəti və üç şəriki Rusiyanın şərqində 15 milyard dollarlıq neft və qaz layihələrinə başlaması buna yaxşı bir nümunədir. Amerika şirkətlərinin xüsusilə Sibirdə aşkar edilmiş yeni neft və qaz yataqlarının istismarı üçün böyük investisiya layihələri var.19 ABŞ-ın Rusiya ilə hər hansı bir gərginliyə girməsi, mümkün ola biləcək layihələrin təxirə salınmasına səbəb olacaq. Bu da Vaşinqtonun Amerikan neft şirkətləri tərəfindən sıxışdırılması deməkdir. Belə bir vəziyyəti hər halda heç bir Amerika prezidenti seçməz.

Xəzər dənizi hövzəsində 50 milyard barel neft ehtiyatı olduğu təxmin edilir. Qazaxıstanın Tengiz bölgəsi 9 milyard barel ehtiyatına görə dünya sıralamasında onuncu yeri tutur. Bölgədəki bütün bu neft potensialını xarici dünyaya aparmaq üçün üç mümkün variant var, yəni Aralıq dənizi.

1. İran ərazisindən keçən neft xətti: Bu variant ABŞ tərəfindən qəbul edilmir. Çünki ABŞ “terror mərkəzi” olaraq təyin etdiyi İrana qarşı mühasirə siyasətini həyata keçirir. Bu mühasirənin tələbi olaraq ABŞ hətta Qərb müttəfiqlərindən də İrana qarşı böyük bir embarqo tətbiq etməsini istədi. Bu siyasətə uyğun olaraq, Amerika İrana gəlir gətirəcək və ya bölgədəki təsirini artıracaq hər hansı bir təşkilat formasına qarşıdır.

2. Neftin boğazlar üzərindən Qara dənizdən daşınması: Rusiya, ən iqtisadi yol olduğuna görə neftin boğazlardan tankerlərlə dünya bazarlarına çıxarılmasını müdafiə edir. Türkiyə isə İstanbul və Çanaqqalada yaşayan insanların təhlükəsizliyi və ətraf çirkliliyi səbəbi ilə bu tezisi qəbul etmir. Türkiyə bu tezisi əsla qəbul etməyəcəyini açıq şəkildə bildirmişdir.

3. Neftin Türkiyə üzərindən daşınması: Xəzər neftinin daşınması üçün ən uyğun alternativin Türkiyə olduğu açıqdır. Bu Ceyhana axıdılarkən Ermənistan və Gürcüstan olmaq üzrə iki yol variantı vardır.

Türkiyə Ermənistanın Qarabağın işğalına son verməsi halında boru xəttinin Ermənistandan keçməsini seçəcəkdir. Bu, Ermənistana mesaj göndərməklə işğala son qoymaq və Azərbaycan-Ermənistan qarşıdurmasının qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Əslində Ermənistan enerji baxımından tamamilə xaricdən asılı bir ölkədir. Lakin Rusiyanın neftə görə Türkiyə və Azərbaycan ilə çəkişməsi, siyasi baxımdan Ermənistanın maraqlarına uyğun gəlir. Bunlarla bərabər Ermənistanın Yunanıstan ilə etdiyi müdafiə müqaviləsi Türkiyə tərəfindən yaxşı niyyətdən uzaq hərəkət olaraq aydın olduğunda, boru xəttinin Ermənistandan keçməsi uzaq ehtimaldır.

Olduqca yoxsul olan Gürcüstan boru xəttinin öz torpaqlarından keçməsini arzulayır. Ancaq Abxaziya problemi hələ həll edilməmiş və ölkədə çox güclü olan mafiya qeyri-sabitliyin iki elementidir.

Bu çox məchulu olan tənlik içində Türkiyə çox təəssüf ki, doğru siyasəti tətbiq edə bilməmişdir. Xəzərin neftinin Türkiyə üzərindən axıdılması üçün boru yolunda bəzi yüksək səviyyəli türk bürokratları strateji səhv etmişdir. Bakı-Ceyhan xəttinin inşasından əvvəl Bakı-Supsa erkən istehsal xəttinin inşasını müdafiə olunmuş, Bakı-Supsa xəttinin Bakı-Ceyhanın ilk addımı olduğu düşünülmüşdü.

Ancaq Bakı-Supsa xətti də daha sonra "Qara dəniz formulu"na xidmət edir. Əslində bəzi bürokratlar tərəfindən erkən istehsal üçün Bakı-Supsa xəttinin müdafiə olunmasının səhv olduğu xəbərdarlığı edilmişdi. BOTAŞ-ın sabiq baş direktoru Hayrettin Uzunun Emre Gönensay ilə etdiyi müzakirələr ictimaiyyət tərəfindən də izlənilmişdi. Hayrettinn Uzuna görə türk tezisi, neftin Aralıq dənizinə axıdılmasıdır. Bakı-Supsa xəttini müdafiə etmək, neftin Qara dənizə gətirilməsinin bir başqa yoludur və nəticədə öz tezisimizlə ziddiyyət təşkil edən bir vəziyyətdir. Bakı-Supsa xətti üzərində sıxlaşmaq Türk tərəfinə Bakı-Ceyhan əsas neft xəttini qazandırmayacağı kimi onun əleyhində olacaq. Əslində, Emre Gönensayın müdafiə etdiyi və əlverişsiz təyin edilə bilən Supha xəttinin inşası fikri səhv oldu. Azərbaycan, Rusiya ilə imzalanan müqavilə ilə, 5 milyon ton olduğu təxmin edilən bütün erkən hasil olunan neftin Rusiya ərazisindən keçərək Novorossisk limanına göndərilməsi qərarı alındı. Beləliklə, Bakı-Supsa xəttinin iqtisadi mövcudluğu üçün heç bir səbəb yox idi.

Bu zaman Qazaxıstan nefti Rusiya ilə Qazaxıstan arasında imzalanan müqavilə ilə Novorossisk limanına gətiriləcəkdir. Bu o deməkdir ki, Ankara ilə Moskva arasında böyük mübahisəyə səbəb olan boğazlardan keçir.

Devlet Ali-dən bəri Moskva ilə İstanbul arasında mübahisə mövzusu olan Boğazlar yenidən iki paytaxt arasındakı qarşıdurmanın mərkəzidir.

Boğazlar problemi

Boğazların bugünkü vəziyyətini təyin edən müqavilə 20 iyul 1936-cı ildə imzalanmışdır. Haqqında danışılan Montrö konvensiyası ilə boğazların suverenliyi Türkiyəyə verilmişdir; lakin ticari gəmilərə bayraqlarından və yüklərindən asılı olmayaraq sülh vaxtında gecə-gündüz sərbəst keçməsinə icazə verilir.

Ancaq 1936-cı ildə məqbul ölçülərdə olan boğaz nəqliyyatı, gedərək böyüyərək təhlükəli ölçülərə çatmışdır. Boğazlardan keçən ticarət gəmilərinin illik 1960-cı ildə 28.7 milyon ton ikən, 1970-ci ildə 63.6 milyon ton, 1980-ci ildə 139.8 və 1989-cı ildə 160.6 milyon tona çatmışdır.20

Digər tərəfdən, Boğazda hər il təxminən 30.000 Türkiyə və xarici bayraqlı gəmi tranzit keçid edərkən, əlavə olaraq hidrofoil (sürət gəmiləri), gəmi və bərə Asiya və Avropa sahilləri arasında 1400 səfər edir. Bu sıx nəqliyyat səbəbi ilə 1983-1993 illəri arasında 167 əhəmiyyətli qəza olduğunu da unutmamaq lazımdır. Bundan əlavə, 1988-ci ildən sonra illik qəza nisbəti 35%-ə çatmışdır.

Bu hadisələrdən sonra “boğazlar və Mərmərə bölgəsində dəniz nəqliyyat sistemi haqqında qaydalar” qüvvəyə mindi. Bu nizamnamə ilə, digər mövzuların yanında xüsusilə 150 metr və daha böyük gəmilərin keçidləri müxtəlif qaydalara tabe edilir. Bu nizamnamədən sonra qəza nisbəti ortalama 1/6 nisbətində azalmıştır.22

Hələ də boğazlardan ildə 30-35 milyon ton neft daşınmaqdadır. Boğazlar bu həcmlə tranzit keçid tutumunu onsuz da doldurmuşdur. Rusiyanın istədiyi kimi Xəzər və Tengiz neftinin boğazlardan keçməsi ildə 90-100 milyon tonluq neftin daşınması deməkdir. Bu da təhlükəsizlik baxımından boğazların 300 gün bağlanılmasını tələb edir.

Rusiya Türkiyənin tətbiq etdiyi nizamnaməyə baxmayaraq Qazaxıstanla 27 aprel 1996-cı ildə Qazaxıstan neftinin Novorossiysk limanına daşınması üçün protokol imzalamışdır. Bu da həmin neftin daşınması üçün boğazların seçildiyini göstərməkdədir. Bir başqa ifadə ilə, Rusiya, nefti Türkiyəyə baxmayaraq boğazlardan keçirmə düşüncəsindədir.

Necə ki, Rusiya qısa müddət əvvəl Türkiyənin tətbiq etdiyi yeni nizamnamə mövzusunu BMT Baş Assambleyasında qaldıraraq, Türkiyə üzərində təzyiq yaratmağa çalışır. Rusiyanın BMT-dəki daimi nümayəndəsi Sergey Lavrov, boğazlardan keçidləri təşkil edərək nizamnamə ilə əlaqədar olaraq, Baş katib Butros Galiyə göndərdiyi ikinci məktubda, Türkiyənin başlatdığı tətbiqlə 1936-ci il tarixli Montrö Konvensiyasının pozduğunu, keçəcək gəmilərə məhdudiyyət qoyduğunu və boğazları süni səbəblərə görə bağlamaq meylinin olduğu iddia edildi. Rusiyanın boğazlardan keçid məsələsini israrla BMT Baş Assambleyasına gətirmə cəhdləri, Türkiyə üzərində təzyiq meydana gətirməyə istiqamətlidir.

Digər tərəfdən, Rusiya Türkiyənin boğazlar mövzusunda tutduğu mövqe üzərinə nefti daşımaq üçün yeni bir alternativ plan da yaratmışdır. Buna görə, Qara dənizi Novorossiskdən sonra gəmi ilə keçən Bolqarıstanın Burqas limanı ilə Yunanıstanın Alexandroupolis limanı arasındakı boru kəməri ilə Aralıq dənizinə endirilə bilər. Beləcə Türkiyə dövrədən çıxarılmış olacaq. Hər nə qədər bu layihə boğazlardakı neft yükünü yüngülləşdirsə də, Türkiyənin neftdən məhrum edilməsi mənasına gələcəyi üçün Türkiyə maraqlarına ciddi təhlükə yaradır.

Hansı layihə tətbiq olunursa olunsun, nəticədə həmişə eyni strateji tənlik çıxır: Rusiya və Türkiyə, ciddi mənfəət qarşıdurması içindədirlər. Başqa mövzularda ortaya çıxan bu qarşıdurma, neft mövzusunda da çox diqqətə çarpan bir şəkildə özünü göstərir.

“Türk Zirvəsi”nə Rusiyanın rəftarı

Türk-Rus münaqişəsinə mövzu olan ən əhəmiyyətli hadisələrdən biri, təbii olaraq, Türkiyənin Türk Respublikaları ilə olan əlaqələridir.

Türkiyənin bu respublikalarla sahib olduğu ortaq dil və mədəniyyəti, siyasi və iqtisadi gücü, demokratik, müasir və modern şəxsiyyəti ilə, Orta Asiya üçün bir model ola biləcəyi açıqdır. Necə ki, müstəqilliklərinin ardından Türkiyənin bu xüsusiyyətləri haqqında danışılan yeni respublikaların da marağını cəlb etmiş, Türkiyəni “böyük qardaş” hesab etdiklərini açıqlamışlar.

Bu hadisələrin işığında, liderlər, əməkdaşlıq imkanlarının artırılması məqsədi ilə 29 oktyabr 1992-ci il tarixində Ankarada bir araya gəldilər. Türkiyə Respublikasının prezidenti Turqut Özalın ev sahibliyi etdiyi bu yığıncağa Azərbaycan Respublikasının prezidenti Əbülfəz Elçibəy, Qazaxıstan Respublikasının prezidenti Nursultan Nazarbayev, Qırğızıstan Respublikasının prezidenti Əsgər Akayev, Türkmənistanın prezidenti Saparmurad Niyazov, Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov qatıldı. Beş ölkənin Ankarada səfirliklərini açması ilə baş verən bu zirvənin sonunda "Ankara Bəyannaməsi" olaraq adlandırılan sənəd imzalandı. Bu 11 maddədən ibarət yekun bəyannamədə dövlətlərin bir-biri ilə münasibətlərində "müdaxilə edilməməsi" və "bərabərlik" prinsipinə riayət ediləcəyi və demokratiya, dünyəvilik, sosial ədalət və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin əsas götürüləcəyi vurğulanmışdır.

İkinci zirvə İstanbulda bir il gecikməklə 1994-cü ildə edildi. Yenə bu zirvənin sonunda nəşr olunan məlumatda əməkdaşlıq sahələri və həmrəyliyin ölçüləri təyin olundu. Ayrıca məlumatda yığıncaqların Xarici İşlər Nazirlərinin edəcəkləri məsləhətləşmə yığıncaqları ilə zirvədə alınan qərarların tətbiqlərini nəzərdən keçirəcəkləri şəklində bir qərar da yer aldı.

Bu iki zirvə görüşü Moskvada həyəcan siqnalı vermək üçün kifayət idi. Rus rəhbərliyi, Türkiyənin Türk Respublikaları üzərindəki təsirinin artacağı və Ankaranın bölgədə nüfuz sahəsi yaratmaq niyyətində olduğu narahatçılığına qapıldı. Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin spikeri Demurinin "İstanbuldakı etnik mərkəz sammitinin Rusiyanı narahat etməyəcəyi ağlasığmazdır" açıqlaması Moskvanın bu məsələdəki narahatlığının ifadəsidir. Digər tərəfdən Ankara, ekspansionizmi davam etdirmədiyini və bu görüşlərin Rusiyaya qarşı keçirilmədiyini bildirdi. Süleyman Dəmirəl İstanbul Zirvəsinə qatılanlar adından bu mesajı verdi:

> *"Türkiyə Cümhuriyyəti olaraq ölkəmizin meydana gətirdiyi coğrafiyanı, gələcək nüfuz sahəsi və ya bir rəqabət bölgəsi olaraq görmürük. Əksinə, əl-ələ verərək bu bölgənin bir əməkdaşlıq və həmrəylik sahəsi halına gətirilməsinin, ölkələrimizin və bölgəmizin inkişafına və rifahına və beləcə dünya sülhünə xidmət edəcəyinə inanırıq."*

Türk Respublikaları ilə eyni dili, dini və mədəniyyəti paylaşan Türkiyənin, bu respublikalar ilə yaxınlaşmasından daha təbii heç bir şey ola bilməz. Ancaq əvvəldən bəri vurğuladığımız kimi, Moskva Türk dünyasındakı bu inteqrasiya olunmadan son dərəcə narahatdır və buna maneə törətmək üçün bir tərəfdən Orta Asiya Respublikalarını öz suverenliyi altına almaq üçün çalışır, bir tərəfdən də Türkiyəni zəiflətməyə səy göstərir. Bu ikinci hədəfi üçün istifadə etdiyi yeni vasitələrin əvvəlində də "Kürd kartı" gəlir.

Rusiyanın "kürd kartı"

Moskvanın Türkiyəni zəiflətmək üçün tətbiq etdiyi ən əhəmiyyətli taktikası, "düşmənimin düşməni mənim dostumdur" məntiqinə söykənir. Rusiyanın bölücü terror

təşkilatı PKK-nı dəstəkləməsi də bunun ən təəccüblü nümunəsidir. Hollandiya və Avstriyadan sonra üçüncü ümumi məclis yığıncağını Moskvada 1995-ci ildə reallaşdıran PKK, qondarma “Kürd sürgün parlamenti”ni Rus Parlamentinə aid rəsmi binasında keçirdi. Türkiyənin bütün xəbərdarlıqlarına baxmayaraq Moskvada edilən bu yığıncağın ardından Türkiyə Rusiyaya iki ayrı nota verdi.

Lakin Moskvanın münasibəti dəyişməyib. Rusiya Parlamentinin Dumasına bağlı Geosiyasi Məsələlər Komitəsinin təşkil etdiyi “Kürd probleminin yolları” adlı iclasda 20 may 1996-cı ildə KQB-nin yüksək vəzifəli məmurlarından Aleksandar Nevzerov PKK-nı terror təşkilatı olaraq görmədiklərini bildirdi.23 Ayrıca köhnə Sovet torpaqlarında yaşayan türk əslli xalqların daxili işlərinə qarışmasını önləmək məqsədi ilə, Türkiyəyə qarşı “Kürd kartı”nın istifadə edilə biləcəyini söylədi.24

Beynəlxalq platformalarda terrorizmlə mübarizə müqavilələrinə imza atan Rusiya, bundan bir ay sonra da PKK-nı “Kürd milli demokratik mübarizəsinin öndəri” olaraq təyin etdi və “Rusiya ətrafında suveren hala gələn düşmən dövlətlər halqasına qarşı kürdləri müttəfiq” elan etdi.25

Duma Geosiyasi Məsələlər Komitəsinin son iclasında Prezident Aleksi Mitrafanov Ankaraya “kürd problemi də Çeçen problemi kimi müharibəyə çevrilə bilər” deyərək dolayı mesaj göndərməyi laqeyd yanaşmadı.26

Duma bünyəsində qurulan Kürdüstan Problemləri İş Qrupunun hazırladığı hesabatlarla, sözdə Türkiyə siyasi ekspansiyasına maneə törədilməsi məqsədi ilə yeni strategiyalar təyin olunmuşdur. Hesabatda “Türkiyənin, Qarabağdan Çeçenistana, Dağıstandan Abxaziyaya, Krımdan Bolqarıstana, Albaniyadan Bosniyaya uzanan geniş bir sahədə yayılmağa çalışdığı” qarşıya qoyulmaqdadır. Ayrıca Türkiyənin liderlik etdiyi “Qara dəniz iqtisadi əməkdaşlıq layihəsi” də “Osmanlı Federasiyası” olaraq təyin olunmaqdadır.

Hesabatda Türkiyə siyasi ekspansiyasına qarşı Rusiyanın İran, Ermənistan, Gürcüstan, İraq və gələcəkdə Kürdüstanla ittifaq qurulması lazım olduğu ifadə edilməkdədir. Bununla yanaşı Türkiyənin siyasi ekspansiyasına maneə törətmənin ən təsirli yolu Türkiyənin daxili sabitliyini pozaraq xarici siyasətlə maraqlanmasını önləmək şəklində yekunlaşdırılmışdır.27

Ermənistan da Rusiyanın Türkiyəyə qarşı tətbiq olunacaq “kürd kartı” boynuna düşən vəzifəni üzərinə götürmüşdür. Moskvanın bu sadiq müttəfiqi, PKK-nın düşərgələrinə torpaqlarını açaraq terror təşkilatının Türkiyəyə sızmasını təmin etməkdədir.28 Bütün bu hadisələr “kürd kartı”nın Rusiya tərəfindən önümüzdəki dövrdə də sıx bir şəkildə istifadə ediləcəyini göstərir.

Orta Asiya və Qafqazın Rusiya üçün dəyəri

Orta Asiya və Qafqazı Rusiya baxımından əhəmiyyətli edən fərqli faktorlar var. Ən əhəmiyyətlilərindən biri, bölgədəki başda neft və təbii qaz olmaq üzrə yüksək ehtiyatlı təbii qaynaqlardır. SSRİ dövründə Rusiya, ehtiyacı olan bu xammalları dünya qiymətindən çox ucuz alıb öz ehtiyacı üçün istifadə edirdi. Hətta bu xammalları emal etdikdən sonra təkrar alıb, ölkəyə satırdı. Beləcə xammalları satın aldığı respublikaların iqtisadiyyatını özünə asılı hala gətirmişdi.

Respublikaların müstəqilliklərini qazanmalarından sonra Rusiya üçün xammal tapa bilməmə təhlükəsi ortaya çıxmışdır. Öz iqtisadiyyatı üçün vacib əhəmiyyət daşıyan xammalları hələ də bu respublikalardan təmin edir. Xəzər və Qazaxıstan nefti üzərindəki israrının səbəbi də budur.

Bu iqtisadi amilə əlavə olaraq Rusiyanın ənənəvi ekspansionist ideologiyasından və hegemon rus milliyyətçiliyindən irəli gələn ciddi bir siyasi amil var. Moskva, keçmiş SSRİ torpaqları üzərində özünə yeni bir "həyat sahəsi" yaratmaq istəyir və bu həyat sahəsi Orta Asiya və Qafqazsız düşünülə bilməz.

Rusiya strategiyası araşdırıldığında bu siyasi hədəf asanlıqla müşahidə edilə bilər. SSRİ-nin süqutundan sonra qısa müddətdə özünə gələn Moskva, keçmiş "müstəmləkə"lərini yenidən qazanmaq üçün siyasi proses başlatmışdır. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) bu məqsədlə qurulmuş və köhnə "müstəmləkələr", bəzən müxtəlif təzyiqlər də dövrəyə soxularaq bu məcburi dam altına çəkilmişdir. Nəhayət, MDB-də əməkdaşlığı artırmaq üçün İnteqrasiya Dövlətlər Birliyi (İDT) adı altında gömrük birliyi yaradıldı. Bu formalaşmada Qazaxıstan, Belarus və Qırğızıstan iştirak etmişdir. Özbəkistan Moskvanın təzyiqlərinə müqavimət göstərməklə birlikdə iştirak etməmişdir. İDT yarandıqdan sonra Moskva bəzən digər MDB ölkələrini əhatə edən və siyasi, iqtisadi və müdafiə sahələrində inteqrasiyanı nəzərdə tutan Suveren Dövlətlər Birliyi (SDT) yaratdı. Beləliklə, keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarını MDB, İDT və SDT kimi üç qrupa toplayaraq öz rəhbərliyi altında bir sistem qurmağı hədəfləyir.

Moskva, Rusiya İmperiyasını diri tutmaq istəyən qüvvələr üçün qanuni maneəni aradan qaldıraraq, bu məqsədlə Rusiya Parlamentinin SSRİ-yə son qoyan 1991-ci il dekabr qərarını etibarsız elan etdi. Boris Yeltsinin 12 dekabr 1993-cü il seçkilərindən sonrakı yeni qanunvericilik dövrü haqqında çıxışı olduqca mənalıdır. Çıxışında Yeltsin Rusiyanın beynəlxalq aləmdə "itirdiyi mövqeləri geri almaqla Rusiyanın super gücünü qazanacağını" bildirdi.29 Ayrıca yeddi il Türkiyədə olduqdan sonra 1994-cü ilin martında xarici işlər nazirinin müavini olan Albert Çernişevin sözləri Rusiyanın hədəfini açıq şəkildə ortaya qoyur: "Sovet İttifaqının dağıdılması böyük səhv idi... İndi bu səhv düzəldilməyə çalışılır".30

> *"Orta Asiya "səhvlərin düzəldilməsi"nin ən çox tətbiq olunduğu bölgədir. Rusiya 21 yanvar 1995-ci ildə Qazaxıstanın ortaq hərbi qüvvə ilə Orta Asiyada təhlükəsizliyin təmin edilməsi tələblərinə müsbət cavab verərək müqavilə imzaladı. Qazaxıstan ordusunun 40.000 əsgərdən ibarət olması və Qazaxıstan sərhədlərinin artıq rus əsgərləri tərəfindən qorunması, ordunun birləşməsinin hərbi baxımdan daha çox siyasi əhəmiyyətə sahib olduğunu göstərir. Bu, Rusiyanın Orta Asiyadakı nüfuzunu genişləndirmək səylərinin nəticəsidir."31*

Qafqaz da Rusiya üçün çox əhəmiyyətli xüsusiyyətlər daşıyır. Birincisi Qafqaz coğrafi olaraq Orta Asiyanın qapısıdır. Həmçinin Rusiya üçün iki böyük rəqib olan Türkiyə və İranın kəsişmə nöqtəsidir. Buna görə də, Stalin buradakı respublikalara rusları yerləşdirmişdi. Bu gün belə bu rus

əhalisi Moskvanın yeni siyasət və hədəfləri üçün zəmin olaraq istifadə edilir. Qafqazı əhəmiyyətli edən digər xüsusiyyət isə Qafqazın Orta Şərq yolunun üzərində olmasıdır.

Qafqazın Rusiya üçün digər əhəmiyyəti təhlükəsizliklə bağlıdır. Rusiyanın Qərb, Şimal və Şərq sərhədlərini çətin iqlim şərtlərindən meydana gələn təbii bir təhlükəsizlik sahəsi təşkil edir. Napoleon və Hitler bu iqlim şərtlərinə məğlub olanların ən məşhurlarıdır. Rusiyanın cənub sərhədi isə onun "yumşaq qarnı"dır. Buna görə də Rusiya Cənub sərhədi irəliyə apararaq təhlükəsizlik ərazisini genişləndirməyə ehtiyac hiss edir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Rusiyanın Türkiyədən Qars və Ardahanı istəməsinin səbəbi də budur.

Rusiya bütün bu səbəblərdən ötrü Qafqazdakı hərbi varlığını hər nə şəkildə olursa olsun davam etdirmə meylindədir. Buna görə də Zaqafqaziyada qarışıqlığı artırdı və hərbi mövcudiyyəti üçün bir bəhanə yaratdı. Bundan əlavə, Rusiya ermənilər və azərbaycanlılar, gürcülər və abxazlar arasındakı münaqişələrin və Gürcüstandakı vətəndaş müharibəsinin yalnız Rusiyanın iştirakı ilə həll olunacağını təklif edib. Bu qarşıdurmaların həlsiz bir hal alması nəticəsində bu ölkələrdə sabitlik təmin etmək məqsədilə Moskva rəhbərliyinə sarılmışlar. Rusiya İmperiyasının daha əvvəl dəfələrlə istifadə etdiyi "qazanmaq üçün bölmək və sonra zəfəri də qüvvət istifadə edərək möhkəmləndirmək" siyasəti beləcə bir daha işə yaramıştır.32

"Səhv düzəltmə"nin ən müvəffəqiyyətli iki nümunəsi Gürcüstan və Ermənistandır. Rusiya, bu iki ölkə ilə, lazım olduğunda təhdid yolu ilə, razılaşaraq torpaqlarında hərbi bazalar qurmuşdur. Ermənistan sərhədi 1992-ci ildən bəri rus əsgərləri tərəfindən qorunur. Artıq Ermənistanın hava məkanı Rusiya hərbi təyyarələri tərəfindən idarə olunur. Rusiya tərəfindən Azərbaycan sərhədinin qorunmasını təmin edəcək saziş 1996-cı ilin mayında imzalanacaq. Beləliklə, Moskva bölgədə təhlükəsizlik zonası yaratsa da, azərbaycanlıların çeçen partizanlarına yardımının qarşısı alınacaqdır. Zaqafqaziya ölkələrinin sərhədlərinin Rusiya tərəfindən qorunmasının Türkiyə baxımından bir başqa mənası da, SSRİ dağıldıqdan sonra ortaq sərhədi qalmayan Türkiyə və Rusiyanın, təkrar sərhəd ölkə vəziyyətinə gəlmiş olmalarıdır.

Rusiya qurduğu 58-ci Ordunu Çeçen torpaqlarına yerləşdirmiş, Rusiya Sərhəd Qoşunları Komandiri Vladimir Semyonov isə "Şimali Qafqazın ən güclü və döyüşə ən hazır hərbi bölgə halına gəldiyini, ən yeni silahların bu bölgəyə yerləşdirildiyini" ifadə edərək güc nümayişi göstərmişdir.33 Rusiyanın Ermənistandakı və Gürcüstandakı bazaları birinci yerdədir və 58-ci Ordu ikinci bir müdafiə divarı şəklindədir. Beləcə Qafqaza hörülən iki qalın divarla Türkiyə, Naxçıvanla olan sərhədi xaricində bölgədən təcrid olundu.

Çeçenistandakı müharibə Moskva üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Çeçenistanın müstəqilliyi qəbul edilərsə, bu istək Rusiya Federasiyasının daxilindəki digər respublikalara sıçramaqdan qorxur. "Domino daşı" təsirindən qorxaraq Rusiya Çeçenistanın müstəqilliyinin qarşısını almaq üçün son dərəcə qanlı müharibə aparır.

Əslində, Çeçenistandakı müharibə, Rus ordusunun hərəkətə keçməsindən də əvvəl başlamışdır. Müstəqillik elan edildikdən sonra Moskva ilk olaraq daxili münaqişə yolu ilə Dudayevi hakimiyyətdən kənarlaşdırmaq istədi. KQB Çeçenistan müxalifət liderləri Ömer Avturhanov və Beslan Kandemirovu Dudayevə qarşı təhrik etdi və 26 noyabr 1994-cü ildə bu iki müxalifət liderinin hökumətə qarşı üsyanı Moskvanın planına uyğun olaraq baş verdi. Bu hücumdan əvvəl Rusiyanın Baş naziri Viktor Çernnomirdinin Avturhanov və Kandemirov ilə Moskvada görüşməsi kifayət qədər mənalıdır.34 Ancaq müxalif qüvvələrin bu qiyamı uğursuzluqla başa çatdı və bundan sonra Rusiya rəsmi olaraq müharibəyə başladı və Çeçenistana girdi.

Döyüş iki ildir davam edir. Və Moskva rəhbərliyinin Çeçenistan siyasətində hər hansı bir dəyişiklik görünmür. Rusiyadakı seçkilərin doğurduğu daxili hesablar səbəbi ilə Yeltsinin Çeçenistanın yeni lideri Yandarbiyev ilə sülh masasına oturmasının keçici bir manevr olduğu ortaya çıxmışdır. Çünki Çeçenistandan keçən neft boru xəttinin təhlükəsizliyinin təmin edilə bilməməsi vəziyyətində, Rusiyanın böyük əhəmiyyət verdiyi Xəzər neftinin Gürcüstanın Qırışı limanına köçürülməsi alternativi güclənəcək. Bu, Rus siyasətçilər baxımından qəbul edilə bilməyəcəyindən Moskvanın bölgəyə daha ağır şəkildə yüklənəcəyi qətidir.

Amerikan-Rus "strateji ortaqlığı"nın məntiqi

İndiyə qədər araşdırdığımız məlumatların ortaya qoyduğu mənzərə; Rusiyanın keçmiş SSRİ coğrafiyası, xüsusilə də Orta Asiya və Qafqaz üzərində təkrar güclü bir suverenlik əldə etmək istədiyini və bu yolda ciddi səyini göstərir.

Ancaq indi "aydın bəyanat" olan daha təəccüblü və düşündürücü bir həqiqət var: Rusiyanın imperiya gücünə yenidən qovuşması və SSRİ-nin dağılmasından sonra ən vacib siyasi hakimiyyət olan ABŞ-ı narahat etmədi. Əksinə, Amerika rəhbərliyi, bu köhnə düşməninə israrla böyük diametrli iqtisadi və siyasi dəstək verir.

Bu, şübhəsiz yaxşı analiz edilməli olan vəziyyətdir. Çünki rus imperializmindən daha da təhlükəlisi, Amerika dəstəkli, ya da Amerika təsdiqli rus imperializmidir.

ABŞ-ın bu rəftarını şərh etməyə çalışdığımızda, əvvəlcə hər kəs tərəfindən haqqında danışılan "Rusiyanı yenidən kommunist olmaqdan qoruma" düşüncəsi ilə qarşılaşarıq. Buna görə, ABŞ Yeltsinin Rusiyasına, sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafı və kommunizmin, ya da həddindən artıq milliyyətçiliyin (Jirinovski sindromu) xortlamaması üçün kömək etməkdədir. Bu siyasi olduğu qədər iqtisadi zərurətdir: Amerikalı şirkətlərin Rusiya üzərində böyük sərmayə layihələri vardır. SSRİ-dən sonra ABŞ üçün Rusiya böyük bazar olaraq əhəmiyyət qazanmışdır.

Amerikanın dəstəyinin strateji mənası ilə bağlı müxtəlif açıqlamalar verilir. Bir düşüncəyə görə, bu köməyi ilə Rusiyanın nüvə enerjisini qazanc üçün Üçüncü Dünya ölkələrinə satmasının

qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Qeyd edilən digər bir hesabat, geosiyasi elmin atası hesab olunan və Avropada və dünyada sülhə nail olmaq üçün slavyanlar və almanların yenidən birləşməsinin qarşısını almağı hədəfləyən Harold Makinder tərəfindən təklif edilən strateji "tədbir"dir: Bu baxışa uyğun olaraq Rusiyanın iqtisadi cəhətdən Almaniyadan asılı olmasının qarşısını almaq lazımdır. Bu arqumentin əsasında Almaniya ilə birləşmiş Rusiyanın daha təhlükəli və idarə olunmaz olduğu fikri dayanır.

Bir başqa fikir isə, Vaşinqtonun Asiya siyasətinin ünsürü olaraq Rusiyanı dəstəklədiyi istiqamətindədir. Buna görə, Asiyada ABŞ-ın qarşısında yer alan Çin və Hindistanın dayanması üçün Rusiyanın güclənməsi seçilməkdədir.

Lakin Rusiyaya verilən Amerika dəstəyini açıqlamaq üçün istifadə edilən bütün bu arqumentlər, həqiqət və uzun müddətli strateji mövqedən çox, bəzi taktika hesabları, ya da heç olmasa qısa müddətli strategiyalara söykənir.

Vaşinqtonla Moskva arasındakı yaxınlaşmanın uzunmüddətli strateji mənasını anlamaq üçün Vaşinqtonun Soyuq müharibədən sonrakı dünya ilə bağlı proqnozlarına baxmaq lazımdır. Bu proqnozların ən vaciblərindən biri, Samuel Huntingtonun məşhur "sivilizasiyaların toqquşması" məqaləsində təsvir olunan tezisdir ki, bu da gələcək dünyanın dinlər zəminində böyük bir qarşıdurma səhnəsi olacağını irəli sürür. Hantinqtonun məqaləsinin həqiqətlərə nə dərəcədə uyğun olduğunu mübahisə etmək olar, lakin bu müzakirə ABŞ-dakı siyasi elitalar və strategiya yaradan institutlar tərəfindən bu tezisin geniş şəkildə qəbul edilməsi faktını dəyişdirməyəcəkdir.

Sözügedən tezis, dünyanın yaxın gələcəkdə sivilizasiyalar zəminində siyasi bloklara bölünəcəyini və Qərblə İslam sivilizasiyaları arasında böyük bir qarşıdurmanın olacağını xəbər verir. Bunun təbii nəticəsi belədir: Qərb, xüsusilə Amerika, İslam sivilizasiyası ilə bu böyük qarşıdurmaya hazırlaşmalıdır.

Bu hazırlanmanın fərqli bir neçə ölçüsündən biri də, qərbin, yəni ən başda Amerikanın, "düşmən" mədəniyyətə qarşı, eyni Sovet İttifaqına qarşı etdiyi kimi "mühasirə" (Containment) tətbiqidir. Bu mühasirə, təbii ki, "İslam sivilizasiyası" ilə problemli olan digər ölkələrin və sivilizasiyaların ABŞ ilə ittifaq qurduğu zaman baş verəcəkdir.

Rusiya və onun lideri "Pravoslav-Slavyan Sivilizasiyası" bu "İslamın mühasirəsi" planında Vaşinqton üçün əvəzsiz müttəfiqdir. Tarix boyunca ulduzu İslamla barışmayan Rusiya kimi ənənəvi "anti-İslam" mövqeyi olan Serbiya və Yunanıstan kimi Slavyan-Pravoslav dostlar, hələ də İslama qarşı istifadə edilə biləcək ideal "kart" mövqeyindədirlər. Xüsusilə Rusiyanı Vaşinqton cənubundakı İslam bölgəsindəki "təhlükəli" proseslərə qarşı başlıca təminat olaraq görür.

Moskva eyni İslam nəsli və ən yaxşı nümunəsi olan Tacikistanda görülən "təhlükəli" hadisələrə çox həssasdır. 1979-cu ildə Kremlin Əfqanıstana hücumunun əsas məqsədinin "İslam domino effektinin qarşısını almaq" olduğunu nəzərə alsaq, Moskvanın "İslamın mühasirəsi" tezisinə necə meylli olduğunu görmək olar.

Amerika-Rusiya strateji tərəfdaşlığının gizli məntiqini ortaya qoyan bu şəkil yalnız 1992-ci ildə Vaşinqtonun ən məşhur və "hörmətli" strateqlərindən biri olan keçmiş dövlət katibi və milli təhlükəsizlik müşaviri Henri Kissinger tərəfindən təsdiq edilmişdir. Orta Asiya mövzusunda ABŞ

ilə Rusiya Federasiyasının maraqlarının quruduğunu irəli sürən Kissinger, "Orta Asiyada İslami radikalizmin yayılması halında bunun Orta Şərqə də təsir edəcəyini" söyləmiş, "İslami radikalizmin "ən şiddətli şəkildə" Rus maraqlarına da zidd olduğunu, bu səbəbdən Vaşinqtonun Moskva ilə əməkdaşlıq edə biləcəyini açıqladı."35

Rusiyanın ABŞ ilə münasibətlərində istifadə etdiyi arqumentlərə baxdıqda, "İslamı mühasirəyə alma planında iştirak etmək" səyinin üstünlük təşkil etdiyi görülür. Konstantin Peshakovun ifadəsi ilə, "Yeni Rusiya xarici siyasəti, qərbin bir çox səbəblərlə həssas olduğu və çox təhlükəli olaraq qəbul etdiyi İslam fundamentalizmi mövzusunu israrla tətbiq etməkdir."36 Yeltsinin məsləhətçisi Andranik Miqranyan isə, "Rusiya və yaxın sərhədyanı" başlıqlı məqaləsində, Rusiya özünün "anti-İslam" missiyasını yerinə yetirməyə hazır olduğunu elan edir:

> *"...Milli və dini fanatizm xəttində olan və avtoritar dövlət rəhbərliyi mənimsəyən Türkiyə və İran, Qafqazdakı xristian xalqlar bir yana, müsəlman xalqlara belə minimum hüquqlar təmin edə bilməzlər... Dünyəvi və regional federasiya prinsiplərinə görə qurulacaq xalqı və dini qrupları qoruya biləcək yeganə dövlət Rusiyadır...*

...Qafqazın parçalanması (MDB-dən) İslam hegemonluğunun Orta Asiya və Qazaxıstana asanlıqla girməsinə və müsəlmanların yaşadığı Rusiyanın daxili bölgələrinə çatmasına səbəb ola bilər. Buna görə Rusiyanın Zaqafqaziyada fəal siyasəti və bütün bölgənin MDB-nin geosiyasi sahəsi ilə inteqrasiyası Rusiyanın təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün başlıca əhəmiyyət daşıyır."37

Amerika və Rusiya arasındakı bu anti-İslam əsaslı strateji əməkdaşlığın ən görkəmli nümunələrindən biri Çeçenistanda görüldü. Dudayevin şəhid olmasından bir müddət əvvəl Klintonun Rusiyaya səfəri zamanı Amerikanın Çeçen müqavimətinə qarşı Rusiyanı tam dəstəklədiyi aydın oldu. Klinton Yeltsinlə birgə keçirdiyi mətbuat konfransında Çeçenistanın Rusiyanın tərkibində olduğunu elan edərək, Amerika Vətəndaş Müharibəsinin adambaşına ölüm halları baxımından 20-ci əsrdə baş verən hər müharibədən daha çox itki verdiyinə diqqət çəkərək, "Abraham Lincoln, dövlətin bizim birliyimizin ayrılmağa haqqı olmadığını göstərmək üçün həyatını verdi." demişdi.

Çeçen müqavimətinin böyük lideri "Qafqaz Qartalı" Cahar Dudayev aprelin 23-də, Klintonun Rusiya ilə ittifaq elan etməsindən dərhal sonra Rusiya raketi ilə şəhid oldu. Ruslar daha əvvəl Dudayevin yerini təyin etmişdilər və onu həssas bir raketlə vurmuşdular.

Ancaq bu "yüksək texnologiya" bir az qarışıq oldu. Kobud və köhnəlmiş rus ordusunun bu cür həssas bir əməliyyatı müvəffəqiyyətlə reallaşdırması bir az təəccüblü idi.

Nə var ki, hadisənin iç üzü bir müddət sonra aydın oldu. Anti-İslam ittifaqı, Çeçen liderinin qətl edilməsinə də aydınlıq gətirmişdi. Cahar Dudayev Amerika xüsusi xidmət orqanının verdiyi peyk və elektron sursat dəstəyi ilə öldürüldü. Dudayevin müdafiəsi üçün cavabdeh olan Əbu

Nukayev, Dudayevin peyk telefonunun siqnallarının müəyyən etmək üçün, CIA-nın Rusiya Federal Təhlükəsizlik Xidmətinə (KQB) kömək etdiyini açıqladı. Nukayev, Rusiyanın əvvəllər Dudayevi vurmağa cəhd etdiyini, ancaq uğursuz olduğunu söylədi, buna görə ABŞ peyklərindən istifadə etmək üçün kömək istədi.

Anti-İslam ittifaqı, Qafqaz Qartalını ortadan qaldırmağı bacardı. Ancaq şübhəsiz, Çeçen müqavimətini bitirməyi bacara bilməyəcək. Bu, Çeçenistanda divarlara yazılan yazılardan da aydın olur: "Cahar! Xalqınla qürur duya bilərsən"...

Amerika ilə Rusiya arasındakı ittifaqın bu "anti-İslami" zəmini, SSRİ-nin dağılmasının ardından sürpriz bir şəkildə bölgəyə girən və gözlənilməz fəaliyyət göstərən İsrailin strateji qayğıları ilə də yaxından əlaqəlidir. Buna görə, bu nöqtədə, Yəhudi dövlətinin Orta Asiya çöllərində nə axtardığı sualını qeyd etmək faydalı olar.

İsrail niyə Orta Asiyadadır?

SSRİ-nin dağılması ilə birlikdə Orta Asiyadakı müsəlman respublikaların ard-arda müstəqilliklərini əldə etməsinin əhəmiyyəti, bir çox dövlətdən əvvəl İsrailin diqqətini çəkmişdi. Yəhudi dövləti, bu hadisənin ciddi bir strateji məna daşıdığının fərqində idi. O sıralar İsrail Baş qərargah Başçısı olan (və sonra da Peres hökumətində Xarici İşlər naziri) Ehud Barak, bu yeni respublikalar haqqındakı narahatlıqlığını açıq şəkildə ifadə etmişdi.30 1991-ci il avqust ayında "Milliyet" qəzetində bu cür yazılmışdır:

> *"İsrail türk respublikalarından narahatdır. SSRİ-də Asiya tespublikalarında müstəqillik yolunda addımlar atmaq İsraili də narahat etdi. İsrail Baş Qərargah rəisi Ehud Barak, SSRİ-nin müstəqil müsəlman dövlətlərinin yaranmasını İsrailin maraqlarına uyğun olmayacağına inandığını bildirdi."*

İsrailin narahatlığı o qədər böyük idi ki, "İslami fundamentalizmin inkişaf riskinə qarşı" xüsusilə Özbəkistan və Tacikistan kimi müsəlman respublikalardakı, Sovet dövründə yaradılmış lakin əksəriyyəti bu ölkə əsgərlərindən ibarət olan orduların ləğv edilməsini istemişti.38

İsrailin Orta Asiya və Qafqaz ölkələrinə marağının ikinci səbəbi, FAT (Fələstin Azadlıq Təşkilatı) ilə əlaqələri idi. Yaser Ərafat 1992-ci ilin yanvar ayında Qazaxıstana səfər etdi, sonra Qazaxıstan Fələstin dövlətini tanıdı. Bundan əlavə, diplomatik münasibətlər səfirlik səviyyəsinə qaldırıldı. 1992-ci ilin aprelində Özbəkistan nümayəndə heyəti Fələstin xalqının hüquqları ilə bağlı iclasda iştirak etdi.

Bu hadisələr qarşısında Yəhudi dövləti tezliklə "narahatlıq bəyanatı" və "orduların ləğv edilməsi" kimi maraqlı istəklərdən imtina etdi və Orta Asiyanı özü üçün təhlükəli hesab etdiyi proseslərdən "qorumaq" üçün şəxsən bölgəyə girməyi məqsədəuyğun hesab etdi.

Buna görə də, İsrailin bölgədəki varlığı, 1990-cı illərin əvvəlindən bəri gedərək artan sürətlə güclənir. Yəhudi dövləti, Orta Asiya və Qafqazdakı türk respublikalarla yaxın siyasi, iqtisadi, hətta hərbi əlaqələr qururdu. Burdakı məqsəd, iqtisadi və siyasi hesablarla yanaşı, haqqında danışılan strateji baxışdır. İsrail-Orta Asiya əlaqələrini geniş araşdıran beynəlxalq əlaqələr mütəxəssisi belə yazır:

> *"İsrailin (bölgəyə girməsinin) erkən davranmasının ən vacib səbəbi, ərəb dünyasının müsəlman xarakterli Orta Asiya və Qafqaz bölgəsinə nüfuz etməsi və İslam fundamentalizminin bölgəyə yayılmasının qarşısını almaqdır."39*

İsrail Türk Respublikası ilə bir neçə qoldan təmaslara başladı. Birincisi, Mossadın bölgədə fəaliyyət göstərməsidir. Milli Təhlükəsizlik İdarəsinin etdiyi təyinlərə görə Mossad, KQB-dən ayrılan agentləri Türkiyə üzərindən türk respublikalarına göndərir. Beləliklə, Mossad bölgədəki kəşfiyyat işləri ilə zirvəyə çatmağı hədəfləyir.40

Qurulan ticari əlaqələrdə də, Mossadın kölgəsini görmək mümkündür. Məsələn İsrailin, Qazaxıstan və digər respublikalarla olan iş əlaqələrini təşkil edən insanların başında Shoul Eisenberg adlı bir iş adamı durur.41 Eisenbergin adı, keçmiş Mossad agenti Viktor Ostrovskinin "By Way of Deception" adlı məşhur kitabında Mossadın silah ticarətini təşkil edən adam olaraq keçər.42

Orta Asiya ilə qurulan əlaqələrdə bir başqa üsul isə İsrailin bölgə ölkələrinə silah satmasıdır. Türkiyənin Azərbaycana etdiyi hərbi yardımın məhdud olması səbəbi ilə İsrail Azərbaycanın ordu qura bilməsi üçün kömək etməyə qərar vermişdir.43 Həmçinin İsrailin Azərbaycandakı nümayəndəsi Lev Bardanı Azərbaycanın yüksək vəzifəli şəxslərlə təmasa keçmişdir.44 Azərbaycanlılar İsraildən Stinger mərmiləri və başqa silahlar da almışlar.45

Digər tərəfdən, İsrail Orta Asiyada mövcudluğunu gücləndirmək üçün Orta Asiya Respublikaları ilə qarşılıqlı səfirliklər açır. Beləliklə, bu ölkələrlə münasibətlərini qanuni əsaslarla qurdu.

Yəhudi dövləti, bir tərəfdən Türk Cümhuriyyəti ilə təmasları ilə "onları İslamdan uzaqlaşdırmağa" çalışsa da, Rusiya ilə sıx əlaqə qurur və "İslam təhdidi"nə qarşı Rusiya ilə gizli ittifaq yaradır. 1994-cü ildə Yeltsin, Moskvada Baş nazir İzhak Rabin ilə görüşəndə "İslamın təhlükəsi" qeyd edildi və Rabinin "Yeltsinin radikal İslam mövzusunda kifayət qədər həssas olduğunu gördüm" ifadəsi əməkdaşlığın əsas mövzusu olduğunu ortaya qoyur.

İsrail həm Orta Asiya, həm də Qafqaz respublikaları ilə münasibətlərdə və Rusiya ilə münasibətlərdə vasitəçi olaraq bölgədəki yəhudilər arasındakı "könüllü köməkçilərindən" (sayanim) istifadə edir. Bu vasitəçilərin əsas missiyası İsrailin "bölgəni islamdan uzaq tutması" və ya "İslamla Rusiya ilə müttəfiq olması" strategiyalarına kömək etməkdir.

Çeçenistan isə, haqqında danışılan İsrail (yerli yəhudilər) Rusiya əlaqəsinin ən təsirli olaraq istifadə edildiyi cəbhələrdən biridir...

Bu əlaqənin Çeçenistanın digər işğalındakı rolu haqqında vacib məlumatı Cahar Dudayevin xüsusi nümayəndəsi Safita Murat verdi. Murat "Yeltsinin arxasında yəhudilər var" başlıqlı müsahibəsində Çeçenistanı işğal etmək planının arxasında Moskvada güclü yəhudi liderlərinin olduğunu və bu barədə Yeltsini inandıranlar da bu yəhudilərin olduğunu söylədi.46 Safita Muradın bəhs etdiyi "yəhudilərdən" biri Qafqaz və Yaxın Şərq siyasətini təyin edən Yeltsinin xarici işlər üzrə müşaviri Vitali Naumkin idi. 1995-ci ilin may ayında Ankarada "Yaxın Şərq, Qafqaz və Orta Asiya" mövzusunda konfransda danışan, Graham Fuller və İsrail Xarici İşlər rəsmilərinin də qatıldığı Naumkin, Rusiyanın çeçen müqavimətini pozmaq üçün hər hansı bir yoldan çəkinməyəcəyini söylədi.

İsrailin Çeçenistandakı maraqlı bir əməliyyatı da diqqətəlayiq idi: Yəhudi dövləti Rusiya hücumlarının başlamasından iki ay əvvəl Çeçenistandakı yəhudiləri İsrailə köçürməyə başladı. Gizli əməliyyat nəticəsində Rus hücumları başlayanda İsrailə getməkdən imtina edən bir neçə çeçen yəhudi istisna olmaqla, ölkədə yəhudilər qalmadı. Bu, şübhəsiz ki, vacib bir məlumat idi: Rusiya hücumundan iki ay əvvəl İsrailin yəhudiləri evakuasiya etməyə başlaması, Rusiyanın ən azı iki ay əvvəl Rus hücumundan xəbərdar olması demək idi. Bu vəziyyət Safita Muratın "Yeltsinin arxasında yəhudilər var" ifadəsi ilə üst-üstə düşəndə daha mənalı bir mənzərə ortaya çıxdı: Rus işğalı İsrailin bilgisi və razılığı ilə həyata keçirildi.

Bütün bunlar, İsrailin Orta Asiyada nə axtardığı sualının cavabını ortaya çıxarırdı. Dünyanı "sivilizasiyaların toqquşması" eynəyi ilə görən Amerika strateqləri kimi İsrail də "İslama qarşı cəbhə yaratmaq"a çalışırdı. Bu səbəbdən də o, bu strateji zəmində formalaşan Amerika-Rusiya ittifaqına daxil edildi. Buna görə də, bölgədə Amerikan-Rus-İsrail ittifaqından söz edilə bilərdi. "Washington Post" qəzetində yer alan xəbərdə, İsrailin ABŞ üçün "Aralıq dənizindəki ən böyük təyyarə gəmisi" olmağa hazırlandığı və iki ölkənin Orta Asiya üçün əməkdaşlıq etdikləri görüşünə yer verilirdi. Xəbərdə ABŞ və İsrailin Orta Asiya Respublikalarını İslam radikalizmindən uzaq tutmaqda ortaq maraq olduğu vurğulandı.47

Türkiyənin yeni perspektivi

Orta Asiyadakı bu strateji mənzərə qarşısında Türkiyənin nə edəcəyi sualı şübhəsiz son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Bəziləri, bunu çox açıq bir şəkildə ifadə etməsələr də, Türkiyənin Orta Şərqdə etdiyi kimi Orta Asiyada da, Amerika və İsrailə indeksli siyasət izləməsi lazım olduğunu müdafiə edirlər. Buna görə, Türkiyənin dünyəvi və demokratik xarakteri sayəsində, ABŞ və İsrailin Orta Asiyanı "təhlükəli" İslami hadisələrdən qorumaq üçün seçəcəkləri "kart"dır. Əgər Türkiyə Amerikanın siyasətinə uyğun bir siyasət izlərsə, Vaşinqtonun bölgə üçün çəkdiyi plan içində özünə yer tapa bilər.

Halbuki bu cür xarici siyasət məntiqi, Türkiyənin özünü aldatmasından başqa bir şey olmayacaq. Çünki, əvvəlcə ortada çox əhəmiyyətli bir Rusiya faktoru vardır. Rusiyanın mövqeyi, Orta Asiyada, ya da Qafqazda həqiqi bir "Amerika-Türk İttifaqı"nın yaranmasına qəti olaraq maneədir. Bölgə üzərindəki hədəf və mənfəətləri Türkiyəninkilərlə demək olar ki, hər sahədə zidd düşən Yeltsinin Rusiyası, Vaşinqtonun bölgədə özünə "əməkdaş" olaraq seçdiyi və hər

vəziyyətdə dəstəkləməyə qərar verdiyi strateji bir ortaqdır. ABŞ Türkiyə ilə Yeltsin Rusiyası arasında seçim etmək lazım olduğunda, Moskvanın tərəfində olacaq. Necə ki, son bir neçə il ərzində yaşanan hadisələr, Moskvaya istiqamətli bu seçimin nümunələri ilə doludur.

Bu səbəblə, ABŞ-ın Orta Asiyada Türkiyəyə verəcəyi kredit, ancaq çox məhdud ola bilər. Amerikalılar, hər nə qədər müasir, dünyəvi və demokrat şəxsiyyətə sahib də olsa, nəticədə müsəlman şəxsiyyətini də daşıyan və gələcəkdə "Müsəlman Türk Birliyi" qurma şansına sahib olan Türkiyəni, "Mədəniyyətlər qarşıdurması"na söykənən bir dünyada Rusiyaya dəyişməyəcəklər.

Amerika bu strateji hesabının yanında, var olan "müttəfiqlik" əlaqəsi səbəbi ilə, Türkiyəyə Orta Asiyaya doğru, ancaq çox məhdud "həyat sahəsi" "bəxş etmə" düşüncəsindədir. Türkiyədə "Osmanlılığın, yayılma kimi sözlərin çox yüksək səslə dilləndirilməsinin" ABŞ-ı çox narahat etdiyi və Vaşinqtonu Türkiyənin Orta Asiya yolunu kəsməyə yönəltdiyi şəklindəki şərhi, həqiqəti əks etdirmir.48

Halbuki Türkiyə, yalnız özünə bəxş ediləcək çox məhdud "maraq sahəsi"nə deyil, həqiqi bir həyat sahəsinə və real bir Türk Birliyinə çata bilər. Türkiyənin müasir, demokrat və "sülhsevər" şəxsiyyəti isə, belə bir açılıma maneə deyil, əksinə zəmin meydana gətirməkdədir.

Buna qarşı irəli sürülən dəlillər son dərəcə natamam və səhv təhlillərə əsaslanır. Bəziləri türk respublikalar ilə əməkdaşlığın yalnız iqtisadi zəmində qalmasını müdafiə etməkdə, daha geniş diametrli bir siyasətin Türkiyə əleyhinə bəzi ittifaqlar meydana gətirəcəyini qarşıya qoyurlar. Ancaq bu gün Rusiyanın artıq Ankaranın türk respublikaları ilə əlaqə qurması üçün bəhanə gətirərək əks-manevrlər etdiyini görürük. Qarşı tərəf artıq bölgəyə hakim olmaq üçün yarışa başladı. Ancaq bitərəf qalmaq və "gözlə və gör" siyasəti ilə vaxt itirmək yalnız "qafil" ola bilər.

Türkiyə və türk respublikaları arasında təsis ediləcək əməkdaşlıq və inteqrasiya siyasətinin ilk şərti ölkələr arasında "türklük" şüurunun inkişaf etdirilməsidir. Mədəni əməkdaşlıq imkanlarının artırılması bunun üçün faydalı olardı. Ortaq əlifbadan istifadə, Orta Asiyada türk televiziyalarını rahat seyr etmək, ünsiyyətin təmin edilməsi, ortaq təhsil siyasətinin qurulması və qarşılıqlı ölkələrdə tələbələrin təhsili kimi məsələlər türk şüurunun inkişafı üçün vacibdir.

Bu şüurun inkişafına mane olan səhvlər düzəldilməlidir. Məsələn, türk tələbələrin müxtəlif səbəblərdən ölkələrinə qayıtmalarının qarşısı alınmalıdır. Maddi şərtlərin yetərsizliyinə görə təhsillərini yarım buraxan bu şagirdlər əslində Türkiyənin türk respublikalar ilə inteqrasiya olunmasının çox əhəmiyyətli bir vasitəsidirlər.

Türkiyənin türk respublikalar ilə inteqrasiya olunmasının əhəmiyyətli səbəblərindən biri də iqtisadi imkanların artırılmasıdır. Türkiyə coğrafi xüsusiyyətləri ilə türk respublikalar baxımından məhsullarının xarici dünyaya satışa çıxarılması baxımından əhəmiyyətli bir qapı vəzifəsini boynuna götürməkdədir. Türkiyə Avropaya uzanan magistral və üç tərəfi dənizlə əhatə olunmuş böyük bir tranzit yoludur. Mövcud magistral yolları ilə yanaşı inkişaf etdiriləcək yollarla Türkiyənin rolu daha da artırıla bilər. Ankara-Bakı arasını 300 km qısaldan Türkgözü sərhəd keçid qapısı da bu mövzuda Ankaranın atdığı müsbət addımlardan biridir.

Türkiyə fəaliyyətini artırıcı manevrlər edərkən bölgədəki digər bəzi ölkələr də eyni məqsədlərlə cəhdlər edirdilər. Məsələn, İran Avropa ilə Asiyanı birləşdirən nəqliyyat şəbəkəsi qurdu. Beləliklə, Asiya, Avropa və Orta Şərq arasında ticarət keçid rolunu oynamışdır. Türkiyənin buna bənzər layihələri tətbiq etməsi ya da başqa ölkələrin layihələrinə ortaq olaraq söz sahibi olması lazımdır.

Türk respublikalarının iqtisadiyyatı ilə Türkiyənin iqtisadiyyatı bir-birlərini tamamlayan xüsusiyyətlər daşıyır. Məsələn türk iqtisadiyyatı xarici bazarlara açılma və yeni bazarlar tapma ehtiyacı hiss edir. Bir tərəfdə də sənaye xammalı, neft və təbii qaz kimi enerji qaynaqları idxal edir. Bu səbəblə sərbəst bazar iqtisadiyyatına söykənən ticari əməkdaşlıq imkanlarının araşdırılması tərəflər baxımından faydalı olacaq. Azərbaycanla olan mövcud Xəzər neftinin daşınması layihəsi ilə yanaşı Türkmənistan təbii qazını daşıyacaq boru xəttinin Türkiyədən keçib Avropaya satışa çıxarılması layihəsi Türkiyə baxımından yaxşı qiymətləndiriləcək nəhəng fürsətlərdir.

Birləşmiş Avropa idealları kimi, Avropa Birliyinin də son hədəfi olan Türk dünyası ortaq təhlükəsizlik və siyasi inteqrasiyasını meydana gətirməlidir. İqtisadi cəhətdən özünü təmin edən bir cəmiyyət olmaqdan əlavə, Çin və Rusiyanın bölgədəki genişləndirmə məqsədlərinin qarşısı alınacaqdır. Ayrıca Türkiyə iqtisadi inteqrasiya üçün lazımi hüquqi və iqtisadi şərtləri meydana gətirməlidir. Məsələn gömrük divarlarının endirilmiş iqtisadi inteqrasiya Türkiyə üçün olduğu qədər digər ölkə iqtisadiyyatları üçün qaçırılmaz fürsət olacaq.

Digər yandan Türkiyənin türk respublikalar ilə texnoloji əməkdaşlıq imkanlarını da araşdırması lazımdır. Texnoloji məlumat təcrübələrinin paylaşılması həm Türkiyə baxımından, həm də türk respublikaları baxımından məhsuldarlığı artırıcı ünsür olacaq. Xüsusilə Qazaxıstanın nüvə enerjisi və kosmos işlərindəki məlumat təcrübəsi Türkiyə üçün qiymətlidir. Ayrıca digər türk respublikaların neft məhsullarının emal ediməsi mövzusundakı təcrübələri də Türkiyə baxımından gün keçdikcə əhəmiyyət qazanmaqdadır.

Türkiyənin türk respublikaları ilə siyasi və iqtisadi inteqrasiya olunmağa gedərkən yaxın müddətli əməkdaşlığı hər sahədə artırıb, uzun müddətli infrastrukturu hazırlaması lazımdır. Bundan əlavə, Türk Birliyinə aparan prosesdə lazımi siyasi dəstəyin verilməsi çox vacibdir. Yaranacaq olan bu birliyin, bölgə qüvvələrinə qarşı yalnız Türk icmalarının təhlükəsizliyini və maraqlarını qoruyan quruluş olduğunu vurğulamaq lazımdır.

Milli və dini şəxsiyyətlərin gedərək daha çox əhəmiyyət qazandığı və mədəniyyətlər arası qarşıdurmalara səhnə olacağı düşünülən gələcəyin dünyasında, “Türk-İslam Mədəniyyəti” ancaq bu şüura sahib olduğu və bu şüura uyğun olaraq davrandığı təqdirdə var ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

II HİSSƏ

ORTA ŞƏRQ İLLÜZİYALARI VƏ TÜRKİYƏNİN STRATEJİ SƏHVLƏRİ

İsrail və Cənubi Afrika arasındakı son dərəcə geniş əlaqələr üçün baxın:

Ceyms Adams, “The Unnatural Alliance: Israel and South Africa”, London: Quartet Books, 1984;

Benjamin Beit-Hallahmi, “The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why”, 1-ci nəşr, New York: Pantheon Books, 1987;

Andrew & Leslie Cockburn, “Dangerous Liaison: The Inside Story of the US-Israeli Covert Relationship”, New York: Harper Collins Publishers, 1991;

Ian Black, Benny Morris, “Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services”, Grove Weidenfeld, 1991;

Paul Findley, “Deliberate Deceptions: Facing the FACTS about the US-Israeli Relationship, 1-ci nəşr. New York: Lawrence Hill Books, 1993;

Jane Hunter, “Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America”, Boston: South End Press, 1987;

Andrew J. Hurley, “Israel and the New World”, Order Santa Barbara: Fithian Press and the Foundation for a New World Order, 1991.

2) Benjamin Beit-Hallahmi, “The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why”, 1-ci nəşr, New York: Pantheon Books, 1987, səh. 167.

3) İsrail fərqli bölgələrdə irqçi rejimə dəstək verdi. 1977-ci ildə Rodeziyaya çox miqdarda Uzi markalı avtomat silahları göndərildi. Bundan əlavə, Rodeziya “Ruzi” adındakı öz Uzi versiyalarını istehsal etmə haqqını qazandı. Ruzi, Rodeziya ordusunda və polisində standart silah halına gəldi. 1978-ci ildə, Tel-Əvivdən Rodeziya rejiminə 11 Amerika istehsalı Bell 205 vertolyotu göndərildi. Bu, ölkəyə qoyulmuş silah embarqosunun da açıqca tapdalanması mənasını verirdi. Rodeziya rejimi, bu vertolyotları əks-partizan əməliyyatları üçün, yəni qara xalqın müqavimətinə qarşı istifadə etdi. (A.k.ə., səh. 62-63)

4) “An Israeli Connection ?”, Time, 7 may 1984.

5) Victor Ostrovsky & Claire Hoy, “By Way of Deceptions: An Insider's Devastating Expose of the Mossad's Secret Agenda”, New York: Harper Collins Publishers, 1994, səh. 66.

6) Zeynəb Göğüş, Hürriyet, 7 oktyabr 1993.

7) a.k.ə.

8) Benjamin Beit-Hallahmi, “The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why”, 1-ci nəşr, New York: Pantheon Books, 1987, səh. 19.

9) Israel Shahak, “The Zionist Plan for the Middle East”, Massachusetts: Belmont AAUG, səh. 5.

10) Milliyet, 15 aprel 1996.

11) Benjamin Beit-Hallahmi, “The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why”, 1-ci nəşr, New York: Pantheon Books, 1987, səh. 19.

12) Turan Yavuz, “ABŞ-ın Kürd Kartı”, 1-ci nəşr, İstanbul: Milliyet nəşrləri, aprel 1993, səh. 46.

13) Israel Shahak, “The Zionist Plan for the Middle East”, Massachusetts: Belmont AAUG, səh. 5.

14) Harun Yəhya, “Yeni masonik nizam: Dünyanın 500 illik həqiqi tarixi və Dünya nizamının gizli idarəçiləri”, İstanbul: Vural nəşriyyat, fevral 1996, səh. 538.

15) “Clinton's Indyk Appointment, Ona of Many from Pro-Israel Think Tank”, The Washinqton Report on Middle East Affairs, mart 1993.

16) “Türkiyə-İran müharibəsini təhrik edən CIA qrupu”, 2000-ə doğru, 11 oktyabr 1992.

17) Erol Güneyin Jak Kamhi ilə Reportajı, Haber, 6 dekabr 1991.

III HİSSƏ

BƏRZANİ AÇARI İLƏ ŞİMALİ İRAQ DÜYÜNÜNÜ HƏLL ETMƏK

1) “Talabani Zeli'de”, Milliyyet, 22 sentyabr 1996.

2) Israel Shahak, “The Zionist Plan for the Middle East”, Massachusetts: Belmont AAUG, səh. 9.

3) A.k.ə.

4) A.k.ə., səh. 8.

5) Çingiz Çandar, Sabah, 21 mart 1995.

6) Bu mövzuda ətraflı məlumat üçün baxın: Harun Yəhya, “Yeni masonik nizam: Dünyanın 500 illik həqiqi tarixi və dünya nizamının gizli idarəçiləri”, İstanbul: Vural nəşriyyat, fevral 1996, səh. 751-822.

7) Wiener, 2 fevral 1991.

8) Victor Ostrovsky & Claire Hoy, “By Way of Deceptions: An Insider's Devastating Expose of the Mossad's Secret Agenda”, New York: Harper Collins Publishers, 1994, səh. 247.

9) A.k.ə., səh. 254.

10) Turan Yavuz, “ABŞ-ın Kürd kartı”, 1-ci nəşr, İstanbul: Milliyet nəşrləri, aprel 1993, səh. 307.

11) A.k.ə., səh. 166.

12) Benjamin Beit-Hallahmi, "The Israeli Connection: Who Israel Arms and Why", 1-ci nəşr, New York: Pantheon Books, 1987, səh. 19.

13) Dennis Eisenberg, Əli Landau, Uri Dan, "Mossad Les Services Secrets Israeliens", Ottawa: Stanke, 1977, səh. 269.

14) Turan Yavuz, "ABŞ-ın Kürd kartı", 1-ci nəşr, İstanbul: Milliyet nəşrləri, aprel 1993, səh. 46.

15) Tercüman, 12 mart 1991.

16) Sedat Yetkin, Hüriyyet, 22 mart 1993.

17) Həsən Camal, Sabah, 12 sentyabr 1996.

18) A. Medialı, "Kürdüstanlı yəhudilər", 1-ci nəşr, Ankara: Berhem nəşrləri, səh. 7.

19) Jerusalem Post, 15 oktyabr 1988.

20) A. Medialı, "Kürdüstanlı yəhudilər", 1-ci nəşr, Ankara: Berhem nəşrləri, səh. 64-65.

21) Şalom, 24 aprel 1991.

22) A. Medialı, "Kürdüstanlı yəhudilər", 1-ci nəşr, Ankara: Berhem nəşrləri, səh. 53.

23) A. Medialı, "Kürdüstanlı yəhudilər", 1-ci nəşr, Ankara: Berhem nəşrləri, səh. 64.

24) Üfüq Güldemir, "Çevik Qüvvətin Kölgəsində Türkiyə 1980-1984", 2-ci nəşr, İstanbul: Təkin nəşrləri, aprel 1987, səh. 202.

25) Ümid Özdağ, "PKK və Şimali İraq", Avrasiya Faylı (Şimali İraq Xüsusi), cild 3, sayı 1, 1994, səh. 101.

26) "Türkmən hoca Oğuz Yılmazın ifadələri", Milliyyet, 7 sentyabr 1996.

27) Çingiz Çandar, Sabah, 7 sentyabr 1996.

IV HİSSƏ

"ÇƏKİC GÜC"ÜN ƏSL MİSSİYASI

1) Turan Yavuz, "ABŞ-ın Kürd kartı", 1-ci nəşr, İstanbul: Milliyet nəşrləri, aprel 1993, səh. 200-201.

2) A.k.ə., səh. 204.

3) Ferruh Hissin, "Çəkic güc" getsin yoxsa qalsın?", Qara Ağ, 29 fevral 1996.

4) Baskın Oran, "Qalxmış xoruz" "Çəkic güc" və Kürd dövləti", 1-ci nəşr, Ankara: Bilgi nəşrləri, fevral 1996, səh. 139.

5) Zaman, 13 may 1994.

6) Zaman, 3 mart 1994.

7) Sabahınız xeyir, 4 oktyabr 1991.

8) "Çəkic güc"dən çəkdiklərimiz", Milliyet, 13 noyabr 1995.

9) Baskın Oran, "Qalxmış xoruz" "Çəkic güc" və Kürd dövləti", 1-ci nəşr, Ankara: Bilgi nəşrləri, fevral 1996, səh. 189.

10) Arda Sualp, "Çəkic güc" Kürd dövləti qurur", Aksiyon, sayı 47, 28 oktyabr-3 noyabr 1995.

11) Mehmet Əli Birand, Sabah, 12 sentyabr 1996.

12) Turan Yavuz, "ABŞ-ın Kürd kartı", 1-ci nəşr, İstanbul: Milliyyet nəşrləri, aprel 1993, səh. 206.

13) Baskın Oran, "Qalxmış xoruz" "Çəkic güc" və Kürd dövləti", 1-ci nəşr, Ankara: Bilgi nəşrləri, fevral 1996, səh. 151.

14) A.k.ə., səh. 157.

15) Taner Atilla, Milliyet, 13 noyabr 1995.

V HİSSƏ

TÜRKİYƏ ÜÇÜN BALKAN STRATEGİYASI YA DA TÜRK-İSLAM MƏRKƏZİNDƏKİ "HƏYAT SAHƏSİ"

1) Thanos Veremis, "Greece: The Dilemmas of Change", The Volatile Powder Keg: Balkan Security After the Cold War (Edited by S. Larrabee), The American University Press, 1994, səh. 131-132.

VI HİSSƏ

ORTA ASİYA, QAFQAZ və "QIZIL ALMA"

1) Səfa Atalay, "ABŞ Təhlükəsizlik yardımı-ABŞ Türkiyə əlaqələri", Avrasiya faylı (İsrail Xüsusi), cild 1, sayı 3, Payız 1994, səh. 246.

2) Savaş Süzal, "ABŞ-la böhranlı günlər", Yeni Əsr, 7 iyun 1996.

3) Savaş Süzal, "ABŞ yardımındakı şərt qaldırıldı", Yeni əsr, 20 iyun 1996.

4) Oya Akgönenç Mughissuddin, "Rusiya/Ortodokslar", Yeni Türkiyə (Türk xarici siyasəti xüsusi sayı), sayı 3, mart-aprel 1995, səh. 446.

5) Şükrü Elekdağ, "Fəlakətin qarşısının alınması və Montrö Müqaviləsi-1", Milliyyət, 15 avqust 1993.

6) Qədim rus dilində şəhərlərin kralı deməkdir.

7) Akdes Nemət Kurat, "Rusiya tarixi", Ankara: Türk Tarix Təşkilatı nəşrləri, 1948, səh. 140-141.

8) Akdes Nemet Kurat, "Türkiyə və Rusiya", 1-ci nəşr, Ankara: Mədəniyyət Nazirliyi nəşrləri, 1990, səh. 3.

9) Camal Acar, "Soyuq müharibə dövründəki super güclərin müharibəsi", Ankara: AS-TƏK, 1991, səh. 18.

10) "Boğazlar üçün ortodoks həmrəyliyi", Milliyet, 2 iyun 1994.

11) Cenk Başlamış, "Rusiyadan Türkiyəyə göz dağı", Milliyet, 16 may 1996.

12) Şükrü Elekdağ, "Yeni rus müstəmləkəçiliyi və AASMM", Milliyet, 3 oktyabr 1993.

13) Sami Kohen, "Yeni hərbi doktrinalar (2): Rusiya nəyi məqsəd qoyur?" Milliyet, 24 noyabr 1994.

14) Cenk Başlamış, "Silah hücumu", Milliyet, 25 noyabr 1995.

15) "Rusiya Türkiyədən narahatdır", Yeni əsr, 11 may 1996.

16) "Baltik respublikaları əl-ələ verdi", Yeni Əsr, 5 may 1996.

170 John J. Maresca, "The Wall Street Journal", 25 yanvar 1995.

18) Hasan Köni, "Dövrümüzün Rus millətçiliyi və onun nəticələri", Avrasiya faylı (Rusiya Xüsusi), cild 1, sayı 1, yaz 1994, səh. 7.

19) Mehmet Öyüdçü, "Neftdə əsl yarış indi başlayır", Milliyet, 7 oktyabr 1995.

20) İsmail Soysal, "1936-cı il Montrö Konvensiyası və bu gün Türk Boğazlarında rast gəlinən problemlər", Təhsildə beynəlxalq münasibətlərin rabitə güzgüsü, yaz-payız 1994, sayı 3-4, səh. 14.

21) Təməl İskit, "Turkey: A New Actor en the Field of Energy Politics?", Perceptions: Journal of International Affairs, cild 1, sayı 1, mart-may 1996, səh. 65.

22) "Nizamnaməli boğazında yalnız 4 qəza oldu", Hürriyet, 16 dekabr 1995.

23) Cenk Başlamış, "KQB: PKK terrorist deyil", Milliyet, 21 may 1996.

24) Cenk Başlamış, "Rusiya kartlarını açıq oynayır", Milliyet, 22 may 1996.

25) Ali H. Yurtsever, "Kürdlər müttəfiqdir", Milliyet, 13 iyun 1996.

26) Cenk Başlamış, "Moskva PKK-nın səsi", Milliyet, 26 iyun.

27) Cenk Başlamış, "Türkiyəni bölmə planı", Milliyet, 27 iyun 1996.

28) Hüseyn Görkəmli, "Golan-Qara dəniz xətti hansı məqsədlərlə istifadə edilir?", Yeni əsr, 17 fevral 1996.

29) "Yeltsin: "Yenə super güc olacağıq", Zaman, 12 yanvar 1994.

30) Albert Çernişev, "Üçüncü Dünya müharibəsi başlaya bilər", Nokta, 13-19 fevral 1994.

31) "Qazaxıstan ordusu qismən Rusiyaya bağlandı", Milliyet, 1 fevral 1995.

32) Camal Acar, "Soyuq müharibə dövrü supergüclərin hakimiyyət müharibəsi", Ankara: AS-TƏK, 1991, səh. 24.

33) Cenk Başlamış, “Qızıl Ordu sərhədimizdə: Qafqazda səssiz işğal”, Milliyet, 1 may 1995.

34) Cenk Başlamış, “KQB-nin “Çeçen paltarları”, Milliyet, 26 noyabr 1995.

35) Milliyet, 1 mart 1992.

36) Konstantin Peshakov, “'Russia' a Mission: The Third Epoch”, International Affairs Moscow, fevral 1993, səh. 17-26.

37) Andranik Migranyan, “Rusiya və Yaxın sərhəd xarici”, Nezvisiyama Gazeta, 18 yanvar 1994; Şükrü Elekdağ, Milliyet, 13 fevral 1994.

38) Tercüman, 10 avqust 1992.

39) Bülent Aras, “İsrailin yeni strategiyasında Orta Asiya və Qafqazın yeri”, Avrasiya faylı (Ermənistan xüsusi), cild 2, sayı 4, payız 1995-96, səh. 187.

40) “2000-ə doğru”, 10 yanvar 1993.

41) “Le Point”, 2 oktyabr 1992.

42) Victor Ostrovsky & Claire Hoy, “By Way of Deception: An Insider's Devastating Expose of the Mossad”, London: Arrow Books, 1991, səh. 126.

43) Hüriyyet, 18 noyabr 1992.

44) Şalom, 25 noyabr 1992.

45) “2000-ə doğru”, 22 noyabr 1992.

46) “Yeltsinin arxasında yəhudilər var”, Zaman, 21 dekabr 1994.

47) “ABŞ keçmiş müttəfiqi ilə əl-ələ: İsrail Orta Asiyada”, Günaydın, 30 iyul 1992.

48) “Mossadın Türkiyə və Orta Asiya rəsmisi Shoul Eisenberg”, 2000-ə doğru